

कानूनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको
सङ्कलन तथा वर्गीकरण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकोदसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नीता शर्मा
त्रि.वि.दर्ता नं. ६-३-२८-१८१-२००९
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०७५

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत कानूनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको सङ्कलन तथा वर्गीकरण शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु सह-प्रा.डा.भरतकुमार भट्टराईज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । उहाँले आफ्नो कार्य व्यस्तताका बीचबाट छुट्याउनुभएको समय मेरा लागि अत्यन्त मूल्यवान् सावित भएको छ । म प्राज्ञिक निर्देश, अमूल्य सरसल्लाह एवम् उचित मार्गनिर्देशन गरी शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने मेरा शोधनिर्देशक गुरुप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेकीहुँ । यस कार्यमा मलाई सहयोग गर्नुहुने महानुभावहरू तथा संस्थालाई मेरो तर्फबाट कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख एवम् त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग परिवारप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

उच्च शिक्षाको महत्व बुझी ज्ञान आर्जन गर्नकालागि आफ्नो श्रम, पसिना खर्चेर मलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनुहुने मेरा आदरणीय बुवा भोजराज शर्मा, आमा अनिता शर्मा, ससुरा बुद्धिराज बराल र सासु यामकुमारी बरालप्रति आजीवन ऋणी छु । यसका साथसाथै मेरो अध्ययनको परिधिलाई विस्तार गर्ने क्रममा तन, मन र धनले सहयोग गरी अनुकूल वातावरण सिर्जना गरिदिनुहुने श्रीमान् श्यामकुमार बरालप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यसै गरी अध्ययनको सिलसिलामा प्रेरणा, सहयोग गर्नुहुने बहिनीद्वय सरिता बराल, सदिक्षा बराल तथा छोरी सुदेशना बराललाई हृदयतः धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधपत्र तयार गर्दा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुवर्ग, शोधपत्र तयार गर्न हौसला दिने नन्देज्वाई पशुपति पन्थी, बहिनी जुनु कार्की र साथीहरूलाई सम्भन चाहन्छु । शोधलेखनका क्रममा सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय तथा विभिन्न प्रकाशन गृहलाई सम्भन चाहन्छु । शोधपत्र तयार गर्दा ज-जसका सिर्जनात्मक र समालोचनात्मक कृतिहरू परेका छन्, उहाँहरू पनि स्मरणीय हुनुहुन्छ ।

अन्तमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

.....

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर दोश्रो वर्षकी छात्रा नीता शर्माले कानूनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको सङ्कलन तथा वर्गीकरण शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले निकै मेहनतपूर्वक तयार पारेको यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु । यसको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७५ फागुन ८ गते

.....
सह-प्रा.डा.भरतकुमार भट्टराई

शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा नीता शर्माले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपालीविषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको कानूनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको सङ्कलन तथावर्गीकरण शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्रमूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा.देवीप्रसाद गौतम

.....

विभागीयप्रमुख

२. सह-प्रा.डा.भरतकुमारभट्टराई

.....

शोधनिर्देशक

३. प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्

.....

बाह्य परीक्षक

मिति : २०७५ फागुन १२

सङ्क्षेपीकृत सूची

सङ्क्षिप्त रूप

अ.
अं.
अ.क्रि.
अ.प्र.
अव्य.
का.श.को.
क्रि.यो.
डा.
तु.
त्रि.वि.
ना.
ने.
ने.का.श.को.
ने.बृ.श.
नेवा.
ने.श.सा.
ने.सं.
प्र.ने.श.को.
प्रा.
फा.
मु.ऐ.
र.नं.
वि.
स.क्रि.
सं.
सम्पा.
सि.नं.
सं.हि.को.

पूर्ण रूप

अरबी
अंग्रेजी
अकर्मक क्रिया
अप्रकाशित
अव्यय
कानुनीशब्दकोश
क्रियायोगी
डाक्टर
तुर्की
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नाम
नेपाली
नेपाली कानुनी शब्दकोश
नेपाली बृहत् शब्दकोश
नेवारी
नेपाली शब्दसागर
नेपालको संविधान २०७२
प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश
प्राकृत/प्राध्यापक
फारसी
मुलुकी ऐन २०२०
रजिस्ट्रेसन नम्बर
विशेषण
सकर्मक क्रिया
संस्कृत
सम्पादक
सिम्बोल नम्बर
संस्कृत हिन्दीकोश

विषयसूची

परिच्छेद एक : शोधपरिचय	१-७
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	६
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	७
१.७ शोधसामग्री सङ्कलन विधि	७
१.८ शोधविधि	७
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	७
परिच्छेद दुई : पारिभाषिक शब्दको परिचय तथा वर्गीकरण	८-१४
२.१ पारिभाषिकशब्दको परिचय	८
२.२ कानुनी नेपाली पारिभाषिकशब्दको वर्गीकरण	११
२.२.१ व्युत्पादन वा निर्माण प्रक्रियाका आधारमा वर्गीकरण	११
२.२.२ कार्यका आधारमा वर्गीकरण	११
२.२.३ स्रोतका आधारमा वर्गीकरण	१२
२.२.४ प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण	१३
परिच्छेद तीन : कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन	१५-७७
३.१ विषयपरिचय	१५
३.२ कानुनी नेपाली शब्द सङ्कलनस्रोत	१५
३.३ कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन	१५
परिच्छेद चार : कानुनी नेपाली शब्दको वर्गीकरण	७८-९३
४.१ विषयपरिचय	७८
४.२ व्युत्पादन वा निर्माण प्रक्रियाका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण	७८
४.२.१ अव्युत्पन्न वा मूल कानुनी शब्दको वर्गीकरण	७८
४.२.२ व्युत्पन्न कानुनी शब्दको वर्गीकरण	७९
४.२.३ स्रोत नखुलेका अन्य कानुनी शब्द	८१
४.३ कार्यका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८२
४.३.१ नाम पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८२
४.३.२ विशेषण पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८४
४.३.३ क्रियायोगी पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८५
४.३.४ अव्यय पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८५
४.४ स्रोतका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८५
४.४.१ तत्सम कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८६
४.४.२ तद्भव कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८७
४.४.३ आगन्तुक कानुनी शब्दको वर्गीकरण	८८
४.४.३.१ स्वदेशी भाषाका आगन्तुक कानुनी शब्द	८८

४.४.३.२ विदेशी भाषाका आगन्तुक कानुनी शब्द	८८
४.५ प्रयोगका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण	९०
४.५.१ देवानी कानुनी शब्दको वर्गीकरण	९०
४.५.२ फौजदारी कानुनी शब्दको वर्गीकरण	९०
४.५.३ अन्य कानुनी शब्दको वर्गीकरण	९१
परिच्छेद पाँच : सारांश तथा निष्कर्ष	९४-९५
५.१ सारांश	९४
५.२ निष्कर्ष	९४
सन्दर्भ सामग्रीसूची	९६-९७

परिच्छेद एक

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

भाषा विनिमयको प्रभावकारी तथा अपरिहार्य साधन हो । मानव र पशुपन्थी जगत्को विचार विनिमयमा वस्तुगत भिन्नताहरू आकलन गर्न सकिन्छ । मानव भाषामा रहेको समृद्ध शब्द भण्डारले विचार विनिमयका असीमित सम्भाव्यताहरू पूरा गर्न सक्छन् । यही उत्पादनशील शब्दभण्डारले नै जटिल भाषिक संरचनामा आवद्ध भएर मानव भाषालाई पशुपन्थीको सञ्चार वा सम्प्रेषण भन्दा पृथक्त्व्याएको हो । विचार विनिमयका साथै ज्ञान-विज्ञान, अध्ययन-अनुसन्धान, भाषा-साहित्य तथा प्रविधिजन्य आविष्कारहरूको आदान-प्रदान पनि भाषाबाट नै हुने गर्दछ । यसरी प्रयोगमा आउने शब्दहरूसँग सम्बन्धित क्षेत्रका भाषा प्रयोक्ताहरू परिचित हुनु आवश्यक हुन्छ ।

कुनै खास विशिष्ट क्षेत्रसँग सम्बन्धित शब्दहरू नै पारिभाषिक शब्द हुन् । पारिभाषिक शब्दहरू सम्बन्धित विषयक्षेत्रका लागि बोधगम्य हुन्छन् भने अन्य क्षेत्रका लागि दुर्बोध वा क्लिष्ट हुन सक्दछन् । तसर्थ यस्ता शब्दहरूको अर्थ बुझ्नको लागि तिनको परिभाषा आवश्यक पर्दछ । कानून भाषाको विशिष्ट प्रयोग क्षेत्र हो । यस क्षेत्रमा प्रयोग भई विशेष अर्थ बुझाउने शब्द पनि पारिभाषिक शब्द हुन् । कानुनी क्षेत्रमा पाइने यस्ता पारिभाषिक शब्दको प्रयोग संविधान, ऐन, नियम तथा न्याय सेवासँग सम्बन्धित कार्यसम्पादनमा समेत भएको पाइन्छ । कानूनका क्षेत्रमा पारिभाषिक शब्दको प्रयोग गरिएको हुन्छ । त्यसैले कानुनी क्षेत्रमा के-कस्ता पारिभाषिक शब्दहरू प्रयोग हुन्छन्? यस्ता शब्दहरू के-कति प्रकारका छन् ? भन्ने जस्ता कुराहरूको अध्ययन अनुसन्धानमा प्रस्तुत शोधकार्य केन्द्रित रहेको छ ।

१.२ समस्याकथन

जुनसुकै अध्ययन वा अनुसन्धान पनि समस्यालाई नै केन्द्रविन्दुमा राखेर अधि बढ्ने गर्दछन् । समस्याकै केन्द्रीयतामा अनुसन्धानका निष्कर्षहरू निस्कन्छन् । समस्याको पहिचान विना यसको समाधान सम्भव छैन । समस्याकै गोरेटोमा अध्ययन अनुसन्धान अधि बढ्ने गरेको देखिन्छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत शोधकार्य पनि खास समस्यामा केन्द्रित रहेको छ ।

यसलाई निम्न लिखित समस्याहरूमा केन्द्रित गरिएको छ :

- (क) कानुनी नेपाली भाषामा केकस्ता पारिभाषिक शब्दहरू प्रयोग हुन्छन् ?
- (ख) कानुनी नेपाली भाषामा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दहरू केकस्ता स्रोतसँग सम्बन्धित छन्?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- (क) कानुनी नेपाली भाषामा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दहरूको सङ्कलन गर्नु र
- (ख) कानुनी नेपाली भाषामा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दहरूको व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

पारिभाषिक शब्दावलीमा केन्द्रित भएर गरिएका अध्ययनहरू पनि विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित देखिन्छन् । पारिभाषिक शब्दकोशसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यलाई हेर्दा वि.सं. २०२१ सम्म पुग्न सकिन्छ । यही समयदेखि नै नेपाली भाषाको अभिव्यक्ति क्षमता विस्तार गर्नका लागि अङ्ग्रेजी भाषाका शब्दावलीलाई नेपालीकरण गर्ने कार्य प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा सैनिक क्षेत्रका विभिन्न पारिभाषिक शब्दहरू सङ्कलन गरी **सैनिक शब्दावली (२०२१)** मा उल्लेख गरिएको छ ।

चूडानाथ भट्टराय (२०३०)लेपचपन्न शब्दावलीको **विशेषार्थ सिद्धिग्रन्थ**मा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । उक्त ग्रन्थ नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठानको पञ्चवर्षीय योजनाअन्तर्गत संस्कृति विभागद्वारा प्रकाशित गरिएको छ र पारिभाषिक शब्द सङ्कलनका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण देखिन्छ ।

लालनाथ सुवेदी र हरिप्रसाद शर्मा (२०४१)द्वारालिखित **नेपाली वर्णविन्यासपुस्तक**मा केही पारिभाषिक शब्दावली शीर्षकमा व्याकरण क्षेत्रका बीसवटा पारिभाषिक शब्दावली सङ्कलन गरी तिनको अर्थ प्रस्तुत गरिएको छ ।

कृष्णप्रसाद न्यौपाने (२०५१)ले **व्याकरण कुसुम** मा पारिभाषिक शब्दको परिचय दिँदै मानविकी, समाजशास्त्र, कानून, व्यापार, वाणिज्य, कृषि, वन, चिकित्सा, विज्ञान-प्रविधि, शिक्षा र संचार क्षेत्रका केही पारिभाषिक शब्दहरू सङ्कलन गरेका छन् । उनले सङ्कलित शब्दावलीको अर्थलाई कोष्ठभित्र समावेश गरेका छन् र अर्थलाई स्पष्ट पार्न प्रत्येक शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गरेर समेत देखाएका छन् ।

उच्चशिक्षा अर्न्तगतको स्नातकोत्तर उपाधिका लागि पारिभाषिक शब्दावलीको क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका शोधकार्यहरू गरिएका छन् । यस क्रममा दुर्गाप्रसाद नेपाल(२०५६)ले **नेपाली व्याकरणः**

पारिभाषिक शब्दावली शीर्षकमा अध्ययन गरेका छन् । उनले उक्त शोधमा नेपाली व्याकरणको क्षेत्रमा प्रचलित छ सयभन्दा बढी शब्दहरू सङ्कलन गरेका छन् र सङ्कलित शब्दावलीलाई शब्दकोशीय वर्णानुक्रममा राखी परिभाषित गरेका छन् ।

जगन्नाथ अधिकारी र शरद घिमिरे (२०५९)द्वारा प्रकाशित वातावरणीय न्याय शब्दावली ग्रन्थमा वातावरणसँग सम्बन्धित जम्माजम्मी एक सय त्रिहत्तर शब्द/पदावलीहरू सङ्कलन गरी तिनको अर्थ समेत प्रस्तुत गरिएको छ। वातावरणीय न्यायको अवधारणा प्रष्ट पार्नका लागि यस्तो शब्दावली प्रकाशन गरिएको कुरा उक्त शब्दावलीको पूर्वाद्धमा लेखकद्वयले वातावरणीय न्याय शब्दावली शीर्षक अन्तर्गत उल्लेख गरेका छन् ।

भोजराज ढुङ्गेल र दुर्गाप्रसाद दाहाल(२०५९)को प्रायोगिक भाषा विज्ञानपुस्तकमा भाषाविज्ञानको क्षेत्रमा प्रचलित एक सय चारओटा पारिभाषिक शब्दावली सङ्कलन गरिएको छ । यसरी सङ्कलित शब्दावलीलाई लेखकद्वयले वर्णानुक्रममा राखेर तिनको अंग्रेजी रूप पनि प्रस्तुत गरेका छन् ।

नेपालमा शब्दभण्डारसम्बन्धी अध्ययनलाई अध्ययनको एउटा पक्ष मानेर विभिन्न विद्वान्हरूले निकै चासोका साथ अध्ययनअनुसन्धान गरेको पाइन्छ । सन् १९८२ माजेम्स लिन्च र सन् १९८८ मा त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा विकास तथा अनुसन्धान केन्द्रले शब्दभण्डारसम्बन्धी अध्ययन गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा बालबालिकाको शब्दभण्डारमा मात्र केन्द्रित भएर अध्ययन गर्ने कार्यको सुरुवात राजेन्द्रकुमार रोडगोडले गरेका छन् । पारसमणि भण्डारी(२०६०)ले प्राथमिक कक्षा १-३का विद्यार्थीहरूको आधारभूत नेपाली शब्द भण्डारको निरूपण(अप्रकाशित)अध्ययन विद्यावारिधि उपाधि प्राप्तिका लागि गरेका छन्।

शिक्षाशास्त्र स्नातकोत्तर उपाधिकै लागि केशव भुपाल (२०६५)ले भाषा शिक्षणमा प्रचलित पारिभाषिक शब्दावलीको अध्ययननामक शोधकार्य गरेका छन् । उनले उक्त शोधकार्यमा तीन सय सत्तरीभन्दा बढी पारिभाषिक शब्दावली सङ्कलन गरेका छन् साथसाथै तिनलाई वर्णानुक्रममा प्रस्तुत गरी तिनको अर्थ तथा परिभाषा प्रस्तुत गरेका छन् ।

स्नातकोत्तर उपाधिका लागि मणिराम ओझा(२०६६)ले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दावलीको अध्ययननामक शोधकार्य गरेका छन् । उनले आफ्नो शोधमा तीन सय पैँतीसओटा पारिभाषिक शब्दावलीको अध्ययन गरेका छन् । उनले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३मा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दावलीको सङ्कलन गरी त्यस्ता शब्दावलीको अंग्रेजी रूपान्तर र परिभाषा समेत दिएका छन् । उनको अध्ययन प्रस्तुत शोधकार्यका लागि आंशिक सहयोगी देखिन्छ ।

गोविन्द घिमिरे (२०६७)ले प्रकाशित गरेको प्रयोजनपरक नेपाली पुस्तकमा प्रयोजनपरक नेपाली भाषाको परिचय दिँदै विभिन्न क्षेत्रमा प्रयोग हुने नेपाली भाषाको शब्द, अर्थ र त्यसको वाक्यमा प्रयोग समेत गरेर देखाएका छन भने प्राविधिक वा पारिभाषिक शब्दावली सङ्कलन गरेका छन् । घिमिरेले उक्त पुस्तकमा एक सय बयानब्वेजति शब्दहरूको सङ्कलन गरी अर्थ समेत उल्लेख गरेका छन् ।

गोविन्द घिमिरे(२०६८)द्वारा प्रकाशित कानुनी नेपाली भाषापुस्तकमा पाँच सय पाँचवटा कानुनी टुक्का-पदावली वा वाक्यांशहरूको सन्दर्भगत अर्थ समेत उल्लेख गरेको पाइन्छ । यस पुस्तकमा उनले कानुनी नेपाली भाषाको काल-विभाजनलाई अत्यन्त मौलिकतापूर्वक उल्लेख गरेका छन् भने कानुनी गद्यको सङ्क्षेपीकरण अन्तर्गत रहेका तीन सय आठओटाअनेक शब्दका सट्टा प्रयोगमा आउने एउटै शब्दको अर्थ र प्रयोग समेत गरेर देखाएका छन् । उनले उक्त पुस्तकमा नेपाली भाषाका केही कानुनी पदावलीहरूको सङ्कलन र विश्लेषण समेत गरेका छन् । उनका ती दुवै पुस्तक प्रस्तुत शोधकार्यका लागि सहयोगी देखिन्छन् ।

शङ्करकुमार श्रेष्ठ(२०६९)को नेपाली कानुनी शब्दकोश प्रकाशित भएको छ । कानुनी क्षेत्रमा प्रचलित विभिन्न पारिभाषिक शब्दावलीहरू सङ्कलन गरिएको उक्त कोशमा श्रेष्ठले सङ्कलित शब्दावलीहरूको अङ्ग्रेजी रूपान्तर प्रस्तुत गर्दै तिनको पदवर्ग र अर्थ समेत प्रस्तुत गरेका छन् । श्रेष्ठको उक्त कोश प्रस्तुत शोधकार्यका लागि आंशिक लाभदायक देखिन्छ ।

यदुनन्दन उपाध्याय (२०७०)द्वारा प्रकाशित कानुनी नेपाली पुस्तकले भाषाको सामान्य परिचय प्रस्तुत गर्दै नेपाली भाषाको जन्म, विकास र वर्तमान अवस्थाका बारेमा प्रकाश पारेको छ । यस पुस्तकले मुख्यतः नेपाली भाषाका प्रयोजनपरक भेद र त्यसमा पनि कानुनी भेदका बारेमा प्रकाश पारेको छ । यसले कानुनी नेपालीका शब्दगत, वाक्यगत र अभिव्यक्तिगत विशेषता, वर्णविन्यास प्रयोगका साथै व्यावहारिक क्षेत्रमा प्रयुक्त भरपाई, तमसुक, बैनाबट्टा, फिरादपत्र, निवेदन, फैसला आदि घरायसी र अदालती लिखतका संरचना र तिनका ढाँचाबारे पनि प्रकाश पारेको छ । कतिपय पारिभाषिक कानुनी शब्दको प्रयोगगत पक्ष तथा बोधगत पक्षमा पनि जानकारी गराउने प्रयत्न गरेको देखिन्छ । उक्त पुस्तकमा एक सय नब्वेजति कानुनी पारिभाषिक शब्दहरूको अर्थ र वाक्यमा प्रयोग समेत गरेको पाइन्छ । उक्त पुस्तक प्रस्तुत शोधकार्यका लागि आंशिक सहयोगी हुने देखिन्छ ।

उपर्युक्तपूर्वाध्ययनहरूले सामान्य शब्दका साथै पारिभाषिक शब्दावलीसँग सम्बन्धित भएर विभिन्न कार्य गरेको देखिन्छ । कुनै पनि पारिभाषिक शब्दको अर्थ दिई शब्दकोश निर्माण भएको पाइन्छ । कानुनी क्षेत्रमा प्रयोग हुने शब्दहरू सङ्कलन गरी तिनको अर्थ समेत प्रस्तुत गरी कानुनी शब्दकोश निर्माण भएको देखिन्छ । व्याकरण क्षेत्रमा प्रयोग हुने पारिभाषिक शब्दावलीको सङ्कलन समेत गरेको देखिन्छ । विभिन्न क्षेत्रमा प्रयोग हुने पारिभाषिक

शब्दावलीको सङ्कलन गरी अर्थ समेत प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।भाषा शिक्षणमा प्रयोग हुने शब्दावलीको सङ्कलन गरी वर्णानुक्रममा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधानमा प्रयुक्त हुने पारिभाषिक शब्दावलीको सङ्कलन गरी अंग्रेजी रूपान्तर र परिभाषा समेत दिएको पाइन्छ । कानुनका क्षेत्रमा प्रयोग हुने प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दावलीको सङ्कलन र प्रयोग समेत प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

यसरी यी अध्ययनहरू यस शोधकार्यका लागि आंशिक रूपमा सहयोगी हुने देखिन्छन् । कानुनका क्षेत्रमा प्रयोग हुने पारिभाषिक शब्दको सङ्कलन र वर्गीकरण गर्ने काम प्रस्तुत शोधकार्यमार्फत गरिएकोछ ।

१.५ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

ज्ञान-विज्ञानका हरेक विषय क्षेत्रमा आ-आफ्नै प्रकृतिका पारिभाषिक शब्दावली भएजस्तै कानुनका क्षेत्रमा पनि छुट्टै किसिमका पारिभाषिक शब्दावली प्रयुक्त छन् । कानुनमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दावलीको जानकारीले कानुनको शिक्षण गर्ने शिक्षक-प्रशिक्षक, उक्त विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थी तथा सम्बन्धित विषय क्षेत्रका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तयार गर्ने विज्ञहरूका लागि पनि उल्लेखनिय सहयोग पुग्ने देखिन्छ । यसैगरी कानुनको खोजी गर्ने अन्वेषकदेखि लिएर कानुनी व्यवस्था र प्रावधानहरू केलाउने कानुनका मस्यौदाकार, वकिल, पत्रकार र न्यायाधीशहरूले पनि यस्ता शब्दावलीको जानकारी राख्नु अपरिहार्य देखिन्छ ।

अतः कानुनमा चाख राख्ने सबैलाई कानुनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको संकलन, स्रोत र तिनको वर्गीकरणका बारेमा स्पष्ट जानकारी दिई ज्ञान अभिवृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउन उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने भएकाले प्रस्तुत शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व रहेको देखिन्छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधकार्यलाईकानुनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको अर्थसहित संकलनमा केन्द्रित गरिएको र संकलित पारिभाषिक शब्दहरूलाई कोशविज्ञानको नियमानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।सङ्कलित पारिभाषिक शब्दहरूको वर्गीकरण गर्ने सन्दर्भमा नेपाली व्याकरणका नियमहरू मध्येमा व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोगलाई प्रमुख आधार मानिएको छ ।

१.७शोधसामाग्री सङ्कलन विधि

यस शोधकार्यका लागि सामाग्री सङ्कलनका क्रममा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

१.८ शोधविधि

यस अनुसन्धानको तथ्याङ्कको स्रोत कानुनी क्षेत्रमा प्रयोग हुने सबै पारिभाषिक शब्दहरू हुन् । प्रस्तुत शोधका लागि कानुनका क्षेत्रमा प्रयुक्त हुने पारिभाषिक शब्दहरूलाई मात्र नमूनाको रूपमा छनौट गरिएको छ ।

कोश विज्ञानलाई सैद्धान्तिक आधार बनाई विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएकोछ । शब्दहरूको सङ्कलन र स्रोत उल्लेख गर्ने क्रममा विभिन्न शब्दकोश र सन्दर्भ सामग्रीहरूको सहयोग लिइएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

कानुनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दको सङ्कलन तथा वर्गीकरण शीर्षकको यस शोध अध्ययनलाई विभिन्न पाँच परिच्छेदमा विभाजन गरी निम्नानुसारको ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- परिच्छेद एक : शोधपरिचय
- परिच्छेद दुई : पारिभाषिक शब्दको परिचय तथा वर्गीकरण
- परिच्छेद तीन : कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन
- परिच्छेद चार : कानुनी नेपाली शब्दको वर्गीकरण
- परिच्छेद पाँच : सारांश तथा निष्कर्ष

पारिभाषिक शब्दको परिचय तथा वर्गीकरण

२.१ पारिभाषिक शब्दको परिचय

नेपाली भाषाको प्रयोजनपरक भेदहरूमध्येको एउटा सवलसक्षम र सशक्त भेद कानुनी भेद हो । यो साहित्यिक भेद पछि दोस्रो स्थानमा रहेको छ । यसको प्रयोग क्षेत्र अत्यन्त फराकिलो र मौलाएको छ । न्याय र कानूनको क्षेत्रमा बाहेक प्रशासनिक क्षेत्रमा पनि यसको आधिपत्य स्थापित भइसकेको छ ।

भाषा विभिन्न शब्दको समष्टि रूप हो । जुन भाषामा धेरै भन्दा धेरै शब्दहरू पाइन्छन् त्यहि भाषा नै अरुभाषाका तुलनामा समुन्नत र समृद्ध मानिन्छ । कुनै पनि भाषामा पाइने शब्दहरू मुख्यतः दुई प्रकृतिका हुन्छन्- सामान्यार्थक शब्द र विशिष्टार्थक शब्द(भुसाल २०५६) । सामान्यार्थक शब्दहरू सामान्य अर्थ दिने खालका हुन्छन् तथा सर्वसाधारणले पनि बुझ्ने र अत्यधिक प्रयोग व्यवहारमा आउने खालका हुन्छन् भने विशिष्टार्थक शब्दहरू विशिष्ट अर्थ प्रकट गर्दछन् । विशिष्टार्थक शब्दहरू प्राज्ञिक र प्रबुद्ध व्यक्तिहरूले बढी प्रयोग गर्दछन् साथै यस्ता शब्दहरू सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा मात्र बढी प्रयोग गरिन्छन् ।

पारिभाषिक शब्द परिभाषा + इक मिली बनेको छ । परिभाषा नामबाट इक प्रत्यय लागि पारिभाषिक विशेषण शब्द बनेको छ । पारिभाषिक शब्द सामान्य शब्द होइनन् मानक र विशिष्ट शब्द हुन् । तैपनि त्यस्ता शब्दहरूको प्रयोग सामान्य भाषामा पनि गर्ने गरिन्छ । सामान्य भाषामा यस्ता शब्दको प्रयोग गर्दा यिनको अर्थ विशिष्ट नभएर सामान्य नै हुन्छ । जस्तै धारा शब्दले सामान्य अर्थमा पानी आउने मुहान वा स्रोत भन्ने अर्थ बुझाउँछ भने कानुनी क्षेत्रमा यस शब्दले संविधान अर्थात मूल कानूनको कुनै एक दफा वा प्रकरण वा बुँदा भन्ने अर्थ दिन्छ । यस्तै मनसाय शब्दले मन भित्रको आसय वा विचार वा मत भन्ने सामान्य अर्थ दिएपनि कानुनी क्षेत्रमा यसले अपराधिक सोच, प्रवृत्ति भन्ने अर्थ बुझाउँछ ।

सामान्यतः विशिष्टार्थक शब्दहरू नै पारिभाषिक शब्दहरू हुन् । परिभाषाबाट मात्र अर्थ स्पष्ट हुने हुनाले यस्ता शब्दहरूलाई पारिभाषिक शब्द भनिन्छ । यस्ता शब्दहरूलाई बुझ्नको लागि यिनको अर्थ परिभाषा र प्रयोग सन्दर्भको ज्ञान आवश्यकता पर्दछ ।

अङ्ग्रेजी भाषाको टेक्निकल टर्म(Technical term)को नेपाली रूपान्तर नै पारिभाषिक/प्राविधिक शब्द हो । पारिभाषिक शब्दको सम्बन्ध परिभाषासँग गाँसिएको भएपनि नेपाली भाषामा पारिभाषिक र प्राविधिक शब्द लगभग समानार्थी शब्दका रूपमा प्रयोग हुने गरेका

छन् । यी दुवै शब्दले ज्ञान विज्ञान वा प्राविधिको क्षेत्रमा प्रचलित खास अर्थलाई जनाउने हुँदा यिनको प्रयोग एकै अर्थमा गर्ने गरिएको पाइन्छ ।

पारिभाषिक शब्दलाई अनेक विद्वान्ले चिनाएका छन् । केही विद्वान्ले दिएको परिभाषालाई तल प्रस्तुत गरिएको छ :

खास खास क्षेत्रमा चल्ने तथा विशिष्ट अर्थमा प्रयोग हुने र परिभाषा दिनुपर्ने खालका शब्दहरूको संगालोलाई पारिभाषिक शब्दावली भनिन्छ ।

(ने.बृ.श., २०४०)

परिभाषासम्बन्धी वा विशेष अर्थमा कुनै कुरा बुझाउने शब्दलाई पारिभाषिक शब्द भनिन्छ । (का. श.को., २०३८)

विशेष अर्थका सङ्केतक शब्दलाई पारिभाषिक शब्दावली भनिन्छ । (सं.हि.को., १९६९)

परिभाषा दिनुपर्ने विशिष्ट क्षेत्रमा प्रचलित विशेष अर्थ बुझाउने शब्दावलीलाई पारिभाषिक शब्दावली भनिन्छ । (प्र.ने. श.को., २०६१)

मोहनराज शर्माले **शब्दरचना र वर्णविन्यास**(२०५३)मा ज्ञान, विज्ञान, कला, व्यवसाय, आदिका विशेष क्षेत्रमा विशिष्ट अर्थमा प्रयोग हुने शब्दलाई प्राविधिक शब्द भनेका छन् ।

त्यस्तै कृष्णप्रसाद पराजुलीले **राम्रो रचना मीठो नेपाली**(२०६१)मा कुनै खास प्रयोग क्षेत्रसँग सम्बन्धित र भाषाद्वारा निश्चित अर्थबोध हुने शब्दलाई पारिभाषिक शब्द भनेका छन् ।

पारिभाषिक शब्दहरू सामान्य शब्दभन्दा फरक विशेषतायुक्त हुन्छन् । पारिभाषिक शब्दहरू प्रायजसो संज्ञापरक हुन्छन् साथै त्यस्ता शब्दहरू परिभाषाबाट मात्र अर्थिन्छन् । पारिभाषिक शब्दावलीका विशेषताहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

१. पारिभाषिक शब्द सामान्य शब्दका तुलनामा लक्षणामूलक हुन्छन् ।

२. यस्ता शब्दले कुनै सिद्धान्त वा मान्यताको प्रतिनिधित्व हुने अर्थ ग्रहण गर्दछन् ।

३. यस्ता शब्दले विशिष्टता अँगालेका हुन्छन् ।

(कृष्णप्रसादपराजुली, २०६१)

खासमा यस्ता शब्द अभिधामूलक हुन्छन्, लक्षणामूलक होइन । लक्षणामा अर्थ अनिश्चित हुन सक्दछ । पारिभाषिक शब्दमा अर्थ सटिक एवम् एकदिशात्मक हुनुपर्दछ ।

१. पारिभाषिक शब्द सकेसम्म एकशब्दे वा छोटो हुनुपर्दछ ।

२. यस्ता शब्दको अर्थ स्पष्ट र सुनिश्चित हुनुपर्दछ ।

३. बहुभाषिक समाजमा प्रयुक्त हुने प्राविधिक शब्दहरू सबै भाषाभाषीलाई उच्चारण गर्दा सरल र सुबोध हुनुपर्दछ ।

४. यस्ता शब्दमा सरलता, संक्षिप्तता र अर्थको विशिष्टता हुनुपर्दछ ।

(मोहनराज शर्मा, २०५३)

माथिका विभिन्न परिभाषालाई अध्ययन गर्दा खास विषय क्षेत्रमा प्रचलित हुने, विशिष्ट अर्थ दिने तथा परिभाषाबाट मात्र अर्थिने शब्दलाई पारिभाषिक शब्द भनिन्छ ।

निष्कर्षतः कुनै खास विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित, विशेष अर्थ भएका शब्दहरू नै पारिभाषिक शब्दहरू हुन् । सबै सक्षम भाषामा यस्ता शब्दहरू पाइन्छन् । आधुनिक विचार, धारणा, ज्ञान विज्ञान तथा भाषा साहित्यको प्रकटन र विकासका लागि पारिभाषिक शब्दको आवश्यकता पर्दछ । अर्थगत स्पष्टता, सङ्क्षिप्तता, मितव्ययिता, विशिष्टता आदि पारिभाषिक शब्दका मुलभूत विशेषता हुन् । यस्ता शब्दको अर्थचाहिं प्रयोग क्षेत्र र सन्दर्भका आधारमा लगाउनु पर्दछ ।

२.२ कानुनीनेपाली पारिभाषिक शब्दको वर्गीकरण

पारिभाषिक शब्दलाई अनेक आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । यसरी पारिभाषिक शब्द छुट्टयाउने खास आधार हुन्छन्, ती निम्न हुन्— व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोग । यी चार आधारमा नेपाली कानुनी पारिभाषिक शब्दलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

२.२.१. व्युत्पादन वा निर्माण प्रक्रियाका आधारमा वर्गीकरण

शब्दका सन्दर्भमा बनोटलाई निर्माण भनिन्छ । भाषाका केही शब्दको बनोट हुन्छ, ती निर्माण गरिएका वा बनाइएका हुन्छन् । यसका विपरीत भाषाका केही शब्दको बनोट हुँदैन, ती निर्माण गरेका नभई आफै बनेका हुन्छन्— मूल वा अव्युत्पन्न शब्द र व्युत्पन्न शब्द ।

अव्युत्पन्न शब्द— निर्माण वा बनोट नहुने शब्दलाई मूल वा अव्युत्पन्न शब्द भनिन्छ । जसको निर्माण प्रक्रिया हुँदैन वा जो स्वयम् निर्मित हुन्छन्, जसलाई टुक्र्याउन वा विभाजन गर्न सकिँदैन त्यस्ता शब्दहरू नै मूल वा अव्युत्पन्न शब्द हुन्, जस्तै—कानुन, मिसिल, अदालत आदि । (कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

व्युत्पन्न शब्द— निर्माण वा बनोट हुने शब्दलाई व्युत्पन्न शब्द भनिन्छ । अरू कुनै शब्दमा उपसर्ग, प्रत्यय आदिको योग भई निर्माण हुन्छ । यसरी निर्माण हुने हुँदा यसलाई शब्द वा धातु र उपसर्ग एवं प्रत्ययमा विभाजन गर्न वा टुक्र्याउन सकिन्छ, जस्तै—कानुनी(कानुन+ई), अदालती(अदालत+ई), तहसिलदार(तहसिल+दार), अत्याचार(अति+आचार), आदेश(आ+देश), नियम(नि+यम), प्रत्युत्तर(प्रति+उत्तर), अनुसूची(अनु+सूची), सुनुवाइ(सुनाउ+आइ), थुना(थुन+आ) आदि । (कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

२.२.२.कार्यका आधारमा वर्गीकरण

कार्य भनेको व्याकरणात्मक कार्य हो । शब्दको प्रतिफलन वाक्यमा हुन्छ, तसर्थ यसले वाक्यमा आफ्नो कार्य गर्दछ । वाक्यमा विभिन्न वाक्यतत्वका रूपमा प्रयुक्त भई क्रियाशिल हुँदा शब्दको प्रतिफल हुन्छ र यहि प्रतिफलनात्मक कार्यात्मक आधारमा वर्ग-वर्गमा छुट्ट्याई शब्दको व्याकरणात्मक वर्गीकरण गरिन्छ, जस्तै—हक(पु.नाम पदवर्ग), हकदार(विशेषण पदवर्ग), हडप्नु(क्रिया पदवर्ग), हस्ते(क्रियाविशेषण पदवर्ग), रोहबर(क्रियाविशेषण पदवर्ग), खिचोला(नाम पदवर्ग), खिलाफ(विशेषण पदवर्ग), ठोकिनु(क्रिया पदवर्ग), ऐजन(अव्यय पदवर्ग), जनही(अव्यय पदवर्ग) आदि । (कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामाग्री)

२.२.३.स्रोतका आधारमा वर्गीकरण

कुनै पनि वस्तुको उत्पत्ति ठाउँ वा मुहानलाई स्रोत भनिन्छ । भाषाले जहाँबाट शब्द प्राप्त गर्दछ त्यस मुहान वा ठाउँलाई स्रोत वा शब्दस्रोत भनिन्छ । शब्दस्रोत भाषाको आफ्नो निजी पनि हुन्छ र अन्य विभिन्न भाषाको पनि हुन्छ । स्रोतका आधारमा शब्दहरू मुख्यतः दुई प्रकारका हुन्छन्—मौलिक शब्द र आगन्तुक शब्द ।

मौलिक शब्द—कुनै पनि भाषाको आफ्नै स्रोतका शब्दलाई मौलिक शब्द भनिन्छ । नेपाली भाषामा संस्कृत स्रोतबाट आएका शब्दलाई मौलिक शब्द भनिन्छ । संस्कृत स्रोतबाट नेपालीमा आएका मौलिक शब्दलाई तत्सम र तद्भव गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिन्छ ।

तत्सम शब्द—रूप परिवर्तन नगरी सिधै संस्कृतबाट नेपालीमा आएका शब्दलाई तत्सम शब्द भनिन्छ । संस्कृत भाषाबाट जस्ताको तस्तै आएका शब्द तत्सम शब्द हुन्, जस्तै—न्याय, संविधान, अधिवक्ता, अनुसूची, अंश, अत्याचार, अङ्गीकृत, अधिकृत, आदेश, आरोप, इच्छापत्र, उत्पीडक, उत्प्रेषण, कारणी, कार्यादेश, क्षतिपूर्ति, क्षेत्राधिकार, गोप्य, घात, जातक, दण्ड, दोषी, धारा, परमादेश, पुनरावेदन, प्रत्युत्तर, प्रतिषेध, बाध्यात्मक, बोधार्थ, भवितव्य, विद्वान, सर्वस्व, हस्तक्षेप आदि । (

कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामाग्री)

तद्भव शब्द—संस्कृतबाट सोभै नआई प्राकृत र अपभ्रंश हुँदै रूप फेरेर नेपालीमा आएका शब्दलाई तद्भव शब्द भनिन्छ । संस्कृतबाट रूप फेरेर आएका शब्द तद्भव शब्द हुन्, जस्तै—अंशियार, अपुताली, सगोल,छानविन, छिनुवा, जनाउ, टाँस, ठहर, धरौटी, निखन्नु, निब्टारा, पेटबोली, अडान, अपुताली, कचहरी, खिचोला, खोटा चलन, भगडा, भुट्टा, थुनुवा, हतियार, आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामाग्री)

आगन्तुक शब्द— कुनै पनि भाषामा अन्य भाषाका स्रोतबाट आएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ । संस्कृत भाषा बाहेक देशभित्र र बाहिरका अन्य भाषाबाट आएका शब्दलाई यस वर्गमा राखिन्छ । स्रोतका आधारमा आगन्तुक कानुनी शब्दलाई निम्न प्रकारले प्रस्तुत गरिन्छ ।

विदेशी आगन्तुककानुनी शब्द

अरबी—अख्तियार, अख्तियारी, अदालत, खजाना, जमानी, जिकिर, डायर, तहसिलदार, तामेली आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

फारसी—किनारा, खानतलासी, गवाह, जवरजस्ती, जायजात, जिरह, जरिवाना, तारीख, दस्तखत, निस्सा पेशी, पैरवी, फिराद, रोज आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

अङ्ग्रेजी— अपील, अर्डर, अर्डर सीट, कोर्ट, कोर्ट फी, जेल, नेल, रिट, डकुमेन्ट आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

तुर्की—तलासी आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

स्वदेशी आगन्तुक कानुनी शब्द

नेवारी— पाचुके, अष्टलोह आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

२.२.४. प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण

पारिभाषिक शब्दलाई विभिन्न क्षेत्रको विषयसँग प्रयोग गरिन्छ । त्यसैले पारिभाषिक शब्दलाई प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । कानुनी नेपाली भाषामा पनि विभिन्न विषयमा शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी प्रयोगका आधारमा कानुनी नेपाली पारिभाषिक शब्दलाई देवानी शब्द र फौजदारी शब्द गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

देवानी शब्द—देवानी मुद्दामा प्रयोग हुने कानूनलाई देवानी कानून भनिन्छ । यस्ता कानूनमा प्रयोग हुने शब्दलाई देवानी शब्द भनिन्छ, जस्तै—अंश, अंशियार, अंशवण्डा, अवण्डा, असामी, इच्छापत्र, खिचोला, तमसुक, तायदाती, तारिख, दपोट, बकस, बकसपत्र, मिलापत्र, हकदार, हकसफा आदि ।

फौजदारी शब्द— फौजदारी मुद्दामा प्रयोग हुने कानूनलाई फौजदारी कानून भनिन्छ । यस्ता कानूनमा प्रयोग हुने शब्दलाई फौजदारी शब्द भनिन्छ । कानुनी नेपाली फौजदारी शब्दलाई दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

सरकारवादी फौजदारी शब्द—सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा प्रयोग हुने कानूनलाई सरकारवादी फौजदारी कानून भनिन्छ । त्यस्ता कानूनमा प्रयोग हुने शब्दलाई सरकारवादी फौजदारी शब्द भनिन्छ, जस्तै—अपराध, अपराधशास्त्र, अपराधी, अपहरण, अभियोजन, आक्रमण, आजन्म कैद, आरोप,

इन्कारी, उजुरी, खुनी, कसूरदार, गिरफ्तार, गिरोह, छेकथुन, जघन्य, जवरजस्ती, जाहेरवाला, डकैती
आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

दुनियाँवादी फौजदारी शब्द- दुनियाँवादी फौजदारी मुद्दामा प्रयोग हुने कानुनलाई दुनियाँवादी
फौजदारी कानुन भनिन्छ । यस्ता कानुनमा प्रयोग हुने शब्दलाई दुनियाँवादी फौजदारी शब्द
भनिन्छ, जस्तै- अवहेलना, कपाली तमसुक, कब्जा, करकाप, कीर्ते, कुटपीट, जालसाजी, लुटपीट,
सम्बन्ध विच्छेद आदि ।

(कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामग्री)

परिच्छेद तीन

कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन

३.१. विषयपरिचय

यस परिच्छेदमा विभिन्न शब्दकोषमा रहेका पारिभाषिक शब्दलाई सङ्कलन गरी तिनलाई वर्णानुक्रममा राखिएको छ । यसका साथै पारिभाषिक शब्दको पदवर्ग, शब्दको स्रोत खुलाई तिनको अर्थ समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२. कानुनी नेपाली शब्द सङ्कलनस्रोत

कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन विभिन्न पुस्तकहरूबाट गरिएको छ । कानुनी नेपाली पुस्तकबाट शब्द निर्माण सम्बन्धी शब्दहरू लिइएको छ । कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामाग्री पुस्तकबाट तत्सम र तद्भव शब्दहरू सङ्कलन गरिएको छ । प्रयोजनपरक नेपाली र कानुनी नेपाली भाषा नामक पुस्तकबाट फारसी शब्दहरू सङ्कलन गरिएको छ । विधि शब्दावली, नेपाली कानुनी शब्दकोश र नेपाली शब्दसागरलाई आधार बनाई सम्पूर्ण शब्दहरू सङ्कलन गरिएको छ ।

३.३. कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन

‘अ’

अंश (ना.)(सं.)— भाग, हिस्सा, भाग लाग्ने वा लागेको सम्पत्तिको खण्ड ।

अंश दपोट (ना.)— अंश दिनुपर्ने अंशियारले दबाए छुपाएको छैन भनी कागज गरिसकेपछि दबाए छुपाएको ठहरिएको र दबाउनेले नपाउने स्थितिको सम्पत्ति ।(मु.ऐ.-२०२०)

अंशबन्डा (ना.)(सं.)— अंशियारहरूबीच सम्पत्तिको भाग लगाउने काम ।

अंशसर्वस्व (ना.)(सं.)— कसैको सम्पत्ति सर्वस्व गर्ने गरी भएको दण्ड सजाय वापत कसुरदारको पुरा अंश भागमा सरकारी जफत कायम गर्ने गरी

अंशियार (ना.)(ने)-	हिस्सादार, अंशको हकदार ।
अकर्ण/अकर्न (ना.)(अ.)-	सरूवा वा नयाँ पद तथा कार्यालयमा हाजिर हुँदा बरबुभारथको अवस्थामा जिम्मा लिने र बुभाउनेले लेखिदिने लिने कागज । (का.श.को.-२०३८)
अख्तियार (ना.)(अ.)-	नियम अनुसार दिइएको अधिकार ।
अख्तियार दुरूपयोग (ना.)-	अनुचित कार्य र भ्रष्टाचार ।
अख्तियारी (वि.)(अ.)-	आफूले प्रयोग गर्न पाएको अधिकारकोप्रमाण ।
अग्रहार (ना.)(सं.)-	लिच्छविकालीन राज्य व्यवस्थामा राजाद्वारा आफ्नो मन परेको व्यक्तिलाई वा धार्मिक संगठनलाई दिइएको एक प्रकारको पोता माफी जग्गा ।(का.श.को.-२०३८)
अग्राधिकार (ना.)(सं.)-	पहिलो अधिकार, प्राथमिकता अनुसारको पहिलो हक ।
अग्राह्य (वि.)(सं.)-	निषेधित, स्वीकार गर्न नहुने ।
अग्रिम (वि.)(सं.)-	पेशकी, पहिलो ।
अङ्गभङ्ग (ना.) (सं) -	शरीरको कुनै अङ्ग नोक्सान हुने खालको चोटपटक वा क्षति, प्रचलित कानून बमोजिम अङ्गभङ्ग हुने किसिमले लागेको ठूलो चोट ।
अङ्गीकार (ना.)(सं.)-	स्वीकृति, मञ्जुरी ।
अङ्गीकृत (वि.)(सं.)-	स्वीकार गरिएको, स्वीकृत ।
अडबड (ना.)(अ.)-	अप्टेरो स्थिति, मुद्दा मामिलाको सन्दर्भमा विकास लिन अड्काउ फुकाउनका निमित्त

साधसोधमा पेश गर्नुपर्ने स्थिति ।

(का.श.को.-२०३८)

अदल (ना.)(अ.)-

न्याय, इन्साफ ।

अदालत (ना.)(अ.)-

न्यायालय, कचहरी ।

अञ्चल अदालत (ना.)(सं.)-

साविकको न्याय प्रशासनमा भएको व्यवस्था अनुसार प्रत्येक अञ्चलमा एउटा र आवश्यक परेको अञ्चलमा अर्को बेग्लै बेञ्च समेत कायम रहेको केही मुद्दामा शुरू कारवाई किनारा समेत गर्न सक्ने पुनरावेदन तहको अञ्चलस्तरीय अदालत ।

अञ्चल न्यायाधीश (ना.)(सं.)-

साविकको न्याय प्रशासनमा भएको यवस्थामा प्रत्येक अञ्चल अदालत वा अञ्चल अदालतको बेञ्चमा रहने राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीका न्यायाधीश ।

अडान (ना.)(ने.)-

प्रतिरोध, दृढता ।

अड्काउ (ना.)(ने.)-

मुद्दा मामिलाको सन्दर्भमा निकासालिनका निमित्त मिसिल साधसोधमा पेश गर्नुपर्ने स्थिति, रोकावट ।

अड्डा (ना.)(सं.)-

कार्यालय, अदालत ।

अतिक्रमण(ना.)(सं.)-

अधिकार क्षेत्र नाघी गर्ने काम,सीमा, नियम वा मर्यादाको उल्लंघन ।

अतितप्रभावी (वि.)(सं.)-

पहिला गरिएको काम वा निर्णयमा प्रभावित, पहिले भए गरेको काममा असर पार्ने खालको ।

अत्याचार (ना.)(सं.)-

अपराध, दोष, शोषण ।

अत्याचारी (वि.)(सं.)-	दोषी, अपराधी, अत्याचार गर्ने व्यक्ति ।
अदालतको अवहेलना(ना.)(अ.)-	न्याय प्रशासन वा इन्साफ तहकिकातको सन्दर्भमा कुनै अदालत वा अदालतको न्यायाधीशमा अपमान लगाई गरिएको कुनै कार्य ।
अदालती (वि.)(अ.)-	अदालत सम्बन्धी, अदालतको बारे, कानुनी ।
अदालती कारवाई (ना.)-	अदालतमा दायर हुने वा दायर भएको मुद्दाको सम्बन्धमा न्याय निरूपण हुनुभन्दा अगाडि अपनाईने प्रक्रिया ।
अदालती बन्दोबस्त (ना.)(अ.)-	न्याय प्रशासनतर्फको कर्मचारी अनुशासन र मुद्दा मामिला सम्बन्धी प्रशासनिक व्यवस्था । (मु.ऐ.-२०२०)
अदूरदर्शी (वि.)(सं.)-	दीर्घकालिन सोच राख्न नसक्ने ।
अर्धकट्टी (ना.)(सं.)-	रसिदको आधा भाग, एक किसिमको भरपाई ।
अधिकरण (ना.)(सं.)-	न्यायालय, लिच्छविकालीन स्थायी अदालत ।
अधिकार (ना.)(सं.)-	हक, अख्तियार ।
अधिकारक्षेत्र (ना.)(सं.)-	अधिकार प्रयोगको कार्यक्षेत्र ।
अधिकार प्रत्यायोजन (ना.)(सं.)-	आफूले प्रयोग गरे सरहको सोही अधिकार प्रयोग गर्ने अर्को व्यक्ति वा निकायलाई जिम्मा लगाउने वा प्रत्यायोजन गर्ने काम ।
अधिकारपृच्छा (ना.)(सं.)-	असाधारण अधिकार अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतले कुनै मानिस वा संस्थालाई वा मताधिकार दावी गरेको भनी सोध्न दिएको लिखित आदेश र त्यस्तो आदेश जारी गराई पाउन सर्वोच्च अदालतमा दिइने एक

प्रकारको रीट निवेदन ।(ने.का.श.को.-२०६९)

अधिकारी (ना.)(सं.)-	अधिकृत, हाकिम ।
अधिकृत (ना.)(सं.)-	अधिकारी हाकिम, समितिको अध्यक्ष, कुनै काम गर्न अधिकार पाएको व्यक्ति ।
अधिकृत वारीस (ना.)-	वारीस दिन हुने मुद्दामा कुनै व्यक्तिले चाहेमा ऐनले वारीस दिन हुने जुनसुकै मानिसलाई आफ्नो तर्फबाट मुद्दा दायर गर्न, प्रतिवाद गर्न र त्यस सम्बन्धी अन्य कानुनी कारवाही गर्न मुद्दा किटानी गरी वा नगरी अधिकृत रूपमा तोकिएको वारीस ।(मु.ऐ.-२०२०)
अधिग्रहण (ना.)(सं.)-	निर्धारित अधिकारपूर्वक कुनै सम्पत्ति आफ्नो अधिकारमा लिने काम ।
अधिनियम (ना.)(सं.)-	कुनै विशेष काम वा व्यवस्थाको लागि बनाइएको विशेष नियम ।(का.श.को.-२०३८)
अधिवक्ता (ना.)(सं.)-	सर्वोच्च अदालतसम्ममा सबै मुद्दा मामिलामा बहस पैरवी गर्न पाउने विद्वान् कानुन व्यवसायी ।
अधीन (वि.)(सं.)-	मातहतमा, अन्तर्गत ।
अधीनस्थ (वि.)(सं.)-	मातहतको, अधीनमा परेको ।
अध्यागमन (ना.)(सं.)-	नेपाल अधिराज्यभित्र विदेशीहरूको प्रवेश, उपस्थिति र प्रस्थान गर्ने प्रकृया ।
अध्यादेश (ना.)(सं.)-	विधायिकाले नबनाई कार्यपालिकाद्वारा विशेष प्रयोजनको लागि र निश्चित अवधिको लागि जारी गर्ने अस्थायी कानुन ।(ने.सं.-२०७२)
अनतिक्रम्य (वि.)(सं.)-	अकाट्य, अनुल्लंघनीय, अतिक्रमण हुन

	नसक्ने अवस्थाको ।
अनाक्रमण (ना.)(सं.)-	आक्रमण नगर्ने नीति, हमला नगर्ने समझदारी ।
अनियमित(वि.)(सं.)-	नियमित नभएको, नियमको प्रतिकूल भएको ।
अनुगमन (ना.)(सं.)-	कुनै आदेश, निर्देश वा सिद्धान्तको कार्यप्रणाली अथवा कार्यसम्पादन विधिको सम्बन्धमा परिणाममूलक जानकारी लिन गरिने अनुकरण, कार्यात्मक स्थितिको निरीक्षण ।(ने.का.श.को.-२०६९)
अनुबन्ध (ना.)(सं.)-	करार, सम्झौता, सर्त ।
अनुमतिपत्र (ना.)(सं.)-	स्वीकृतिपत्र, मञ्जूरनामा ।
अनुरोधपत्र (ना.)(सं.)-	निवेदन, विन्तिपत्र ।
अनुसन्धान (ना.)(सं.)-	खोज, तहकिकात, छानवीन ।
अनुसूची (ना.)(सं.)-	काम विशेषको वा अधिकारक्षेत्रको विवरण भएको सूची, तालिका, नामावली ।
अन्तरिम आदेश (ना.)(सं.)-	तत्काल प्रभाव पार्ने वा अन्तिम निर्णय नहुञ्जेलसम्म विवादित कार्य स्थगित राख्न दिइने आदेश ।
अन्तरिम संविधान (ना.)(सं.)-	पुरानो संविधान खारेज भई अर्को नयाँ र स्थायी संविधान बनेर जारी नभएसम्म सङ्क्रमणकालीन व्यवस्थापनको लागि लागु गरिएको विधान ।(ने.का.श.को.-२०६९)
अन्तर्राष्ट्रिय अदालत (ना.)-	संयुक्त राष्ट्र संघको न्यायिक अङ्ग ।
अन्तर्राष्ट्रिय कानून (ना.)-	राष्ट्रहरूको कानून, राष्ट्र-राष्ट्रहरूमा न्यायोचित व्यवहार गर्न बनेको कानून, विश्व

कानून ।

अन्याय (ना.)(सं.)-	न्याय विरुद्धको काम, इन्साफको प्रतिकूल भए गरेको काम कुरा ।
अन्यायपूर्ण (वि.)(सं.)-	न्यायपूर्ण नभएको, न्यायको विरुद्ध भए गरेको ।
अपचलन (ना.)(सं.)-	दुरूपयोग ।
अपराध (ना.)(सं.)-	कसुर, दोष, पाप ।
अपराधशास्त्र (ना.)(सं.)-	अपराध विज्ञान, अपराधको कारण तथा परिणाम आदिबारे विवेचना गरिएको शास्त्र ।
अपराधी (वि.)(सं.)-	बापती, दोषी, अपराध गर्ने व्यक्ति, कसुरदार ।
अपवाद (ना.)(सं.)-	नियम वा सिद्धान्तमा नपरेको अवस्था ।
अपहरण (ना.)(सं.)-	कुनै व्यक्तिलाई बल प्रयोग गरी वा धम्की देखाई वा छलकपट गरी एक कुनै ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजाने काम ।
अपील (ना.)(अं.)-	पुनरावेदन ।
अपुताली (ना.)(सं.)-	निःसन्तान हुँदाको अवस्था, निःसन्तान व्यक्तिको मृत्युपछिको निजको जेथा ।
अप्राकृतिक मैथुन (वि.)(सं.)-	कसैको कसैसितको पशुजन्य करणी वा चौपायासितको करणी, प्राकृतिक ढंग वेगर हुने करणी ।
अबन्डा (वि.)(सं.)-	अंशबन्डा हुँदाको अवस्थामा बन्डा नभएको । (मु.ऐ.-२०२०)
अभिकर्ता (ना.)(सं.)-	कानुनी लिखतहरूको लेखापढी र खेसा लेखेको प्रमाणित गर्न पाउने प्रमाणपत्र प्राप्त

	गरेको कानुन व्यवसायी, एजेन्ट, प्रतिनिधि ।
अभियुक्त (वि.)(सं.)-	अभियोग लागेको व्यक्ति ।
अभियोग (ना.)(सं.)-	दोष वा कसूर लगाउने काम ।
अभियोगपत्र (ना.)(सं.)-	सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ बमोजिम तयार गरेको अभियोगपत्र ।(ने.का.श.को.-२०६९)
अभियोजन (ना.)(सं.)-	कसैका उपर फौजदारी मुद्दामा अभियोग लगाई मुद्दा चलाउने काम ।
अभियोक्ता (वि.)(सं.)-	अभियोग लगाउने अधिकारी ।
अभिलेख अदालत (ना.)(सं.)-	नेपालमा सर्वोच्च अदालत ।
अभिवक्ता (ना.)(सं.)-	कुनै आफ्नो पक्षको निमित्त सर्वोच्च अदालत बाहेक अन्य अदालतहरूमा साधिकार वहस पैरवी गर्न पाउने विद्वान् कानुन व्यवसायी । (का.श.को.-२०३८)
अमानत (ना.)(अ.)-	धरौट, थाती, जिम्मा ।
अमिनी (ना.)(अ.)-	इलाका अदालतको व्यवस्थाहुनुभन्दापहिलेको मधेश तराई तर्फको शुरू तहको अदालत ।(ने.का.श.को.-२०६९)
अर्जी (ना.)(अ.)-	तारीख थामी पाउनका निमित्त दिइने निवेदन ।
अर्डर (ना.)(अं.)-	आदेश, आज्ञा ।
अर्डर-सीट (ना.)(अं.)-	आदेशपत्र, मिसिलमा संलग्न रहने आदेश लेखिने कागज ।
अर्दली÷अडली(ना.)(अं.)-	चपरासी, अदालत तर्फको पियनलाई भनिने शब्द ।(का.श.को.-२०३८)

अर्धन्यायिक(वि.)(सं.)-	प्रशासकीय वा अन्य निकायले केही अदालती रूपको निर्णय दिने समेतको काम गर्ने ।
अलिफार्छे(ना.)(अ.)-	अलिफार्छे, तोकिएको म्यादसम्म रकम बुझाउन नसके कबुल बमोजिम धितो फार्से हुने कागज, विर्ता, रैकर आदि जग्गा राजीनामा गरी हक हस्तान्तरण गरिदिने प्रथा । (ने.का.श.को.-२०६९)
अवहेलना(ना.)(सं.)-	अपमान, मर्यादामा खलल गरिएको अवस्था ।
अवाञ्छित(वि.)(सं.)-	गलत प्रवृत्ति भएको, इच्छा नगरिएको ।
अवैध(वि.)(सं.)-	गैरकानुनी, कानून भन्दा बाहिरको ।
अष्टलोह(ना.)(नेवा.)-	वकसपत्र ।
असामी(ना.)(अ.)-	ऋणी, कर्जावाल व्यक्ति ।

‘आ’

आक्रमण(ना.)(सं.)-	हमला, भ्रम्टने काम, हिंसा गर्ने काम ।
आक्रोश(ना.)(सं.)-	रिस, क्रोधपूर्वक गरिने भर्त्सना ।
आक्षेप(ना.)(सं.)-	आरोप ।
आखेटोपहार(ना.)(सं.)-	वन्यजन्तु वा पंक्षीहरूको जीवित वा मृत शरीर वा चिन्हिन सकिने अवस्थामा रहेको शरीरको अङ्ग ।
आघात(ना.)(सं.)-	धक्का, चोट, हानि, पीडा ।
आजन्म(वि.)(सं.)-	आजीवन, जीवनभर, बाँचुञ्जेल ।
आजीवन कैद(ना.)(सं.)-	जन्मकैद, यति खण्ड सजाय गर्नु भन्ने लेखिएकोमा बीस वर्ष कैद ।(मु.ऐ.-२०२०)

आत्मनिर्णयको अधिकार(ना.)(सं.)-	आफ्नो बारेमा आफैले निर्णय गर्न पाउनेअधिकार ।
आत्मरक्षा (ना.)(सं.)-	आफ्नो शरीरको रक्षा, आफूले आफैको गरिने बचाउ ।
आत्मरक्षाको अधिकार(ना.)-	आफ्नो रक्षा आफैले गर्न पाउने अधिकार ।
आदेश(ना.)(सं.)-	आज्ञा, निर्देशन ।
आदेशपत्र(ना.)(सं.)-	मुद्दाको सन्दर्भमा गरिने आदेशहरू लेखिने कागज ।
आदेशात्मक(वि.)(सं.)-	बाध्यात्मक ।
आधिकारिक(वि.)(सं.)-	औपचारिक ।
आपराधिक(वि.)(सं.)-	अपराधजन्य, अपराधयुक्त, दुराचारी ।
आरोप(ना.)(सं.)-	अभियोग, दोष, कसूर ।
आवेदक(ना.)(सं.)-	आवेदन वा निवेदन गर्ने व्यक्ति, दरखास्त वाला ।
आवेदन(ना.)(सं.)-	निवेदन, दरखास्त, अर्जी ।
आवेश(ना.)(सं.)-	उत्तेजना, उद्वेगयुक्त जोश ।
आसय(ना.)(सं.)-	अभिप्राय, तात्पर्य, मनसाय, नियत ।
आसय करणी(ना.)-	करणीको इच्छा राखी गरेको व्यवहार ।

‘इ’

इकरारनामा(ना.)(अ.)-	कबूलियत, शर्तनामा ।
इच्छापत्र(ना.)(सं.)-	वकसपत्र र मरेपछि सम्पत्ति पाउने गरीखुशी-राजीले लेखिदिएको सबै लिखत ।

इजलास(ना.)(अ.)—	इन्साफ गर्दाको अवस्थामा न्यायाधीश रहने कोठा, न्यायाधीशहरूको पूर्ण इजलास, विशेष इजलास, संयुक्त इजलास वा एक न्यायाधीशको इजलास । (ने.का.श.को.-२०६९)
इजहार(ना.)(अ.)—	फिरादपत्र, उजुरी, नालिस, अदालतमा दिइने वयान वा वकपत्र ।
इटाचपली(ना.)(ने.)—	मल्लकालीन फौजदारी अदालत ।
इतलायनामा(ना.)(अ.)—	देवानी मुद्दामा प्रतिवादीलाई फिरादको नक्कल सहित प्रत्युत्तर दायर गर्ने म्याद दिइने जनाउ ।(मु.ऐ.-२०२०)
इति(ना.)(सं.)—	समाप्त, अन्त ।
इन्कार(ना.)(अ.)—	अस्वीकार, नामञ्जूर, असहमति ।
इन्कारी(ना.)(अ.)—	इन्कार रहने वयान ।
इन्साफ(ना.)(अ.)—	न्याय ।
इबी(ना.)(ने.)—	अदावत, भगडाको बाटो, खोटी काम । (ने.श.सा.-२०५८)

‘ई’

ईख(ना.)(सं.)—	प्रतिशोधको भावनाले मनमा उब्जेको द्वेष, नजाँनिदो किसिमले मनमा उठेको डाह ।
ईमान-जमान(वि.)(सं.)—	व्यवहारमा कबूल गरिएको काम कुराको ठीक ठीक पालना गर्ने काम ।(ने.का.श.को.-२०६९)

‘उ’

उजुर(ना.)(अ.)-	नालेश नदिई निवेदनपत्रबाट मुद्दा मामिलाको शुरू कारवाई चलाउन गरेको माग, निवेदन ।
उजुरवाला(वि.)(अ.)-	उजुर गर्ने पक्ष वा व्यक्ति, विरोधमा उभिने व्यक्ति ।
उजुरी(ना.)(अ.)-	न्यायाधीकरण वा त्यस्तो जिम्मेवारी भएको व्यक्ति समक्ष पीरमर्का पेश गर्ने काम, उजुरी गर्ने काम ।(ने.श.सा.-२०५८)
उत्पीडक(वि.)(सं.)-	अर्कालाई सताउने वा कष्ट दिने, दुःख दिने, थिचोमिचो गर्ने ।
उत्पीडन(ना.)(सं.)-	पीडा, कष्ट, लगातारको अन्याय वा अत्याचार ।
उत्पीडित(वि.)(सं.)-	पीडित, दुःख दिइएको ।
उपखण्ड(ना.)(सं.)-	उपदफा, उपधारा ।
उपदफा(ना.)(सं.)-	कुनै पनि ऐनमाएक दफा अन्तर्गत व्यवस्था भएको अर्को सानो दफा ।
उपधारा(ना.)(सं.)-	संविधानमा व्यवस्था भए वमोजिम धारा अन्तर्गतको अन्य साना धाराहरू ।
उपनियम(ना.)(सं.)-	कुनै नियम अन्तर्गत व्यवस्था भएको अर्को नियम ।
उपर(ना.)(सं.)-	असूल, माथि, चुक्ता दाखिला गर्ने काम । (ने.श.सा.-२०५८)
उल्टी(ना.)(ने.)-	पुनरावेदन सुन्ने अदालतले मातहतको अड्डा अदालतबाट भएको फैसला बदर हुने गरी गरेको फैसला ।(ने.का.श.को.-२०६९)
उल्लङ्घन(ना.)(सं.)-	नियमको दायरा नाघ्ने काम, मर्यादा नाघ्ने

काम ।

‘ए’

एकतर्फी फैसला(ना.)—

प्रतिवादीले म्याद गुजारेबाट प्रत्युत्तर नै नपरी
फिरादपत्र र निज फिरादीले पेश गरेको वा
तदनुरूप संकलित प्रमाणको आधारमा
गरिएको फैसला ।(ने.का.श.को.-२०६९)

एकल इजलास(ना.)—

एक जना न्यायाधिश रहेको इजलास ।

एकीन(ना.)(अ.)—

निश्चित वा किटान गरेर तोक्ने काम ।

‘ऐ’

ऐज(अव्य.)(अ.)—

ऐ. माथि लेखिएको भैं, माथि लेखिए
बमोजिम बुझाउने भन्ने शब्द ।

ऐन(ना.)(अ.)—

संविधान अन्तर्गत बनेका नियम कानून ।

‘औ’

औठा छाप(ना.)(ने.)—

ल्याप्चे, लिखत आदिमा लगाइने औठाको छाप
।

‘क’

कचहरी(ना.)(ने.)—

अड्डा, अदालत,सभा वागोष्ठीसहितको
पञ्चायत ।

कजलिष्ट(ना.)(अ.)—

मुद्दा पेशी सूची, बेञ्चमा पेश हुने मुद्दाहरूको
विवरण सहितको सूची ।(ने.का.श.को.-२०६९)

कठघरा(ना.)(सं.)—

अदालतमा अभियुक्त, साक्षी वा बुभन्तुपर्ने कुनै
पक्षलाई वयान वकपत्र गराउँदा उभ्याउने
ठाउँ ।

कपाली(ना.)(सं.)-	विनाधितोको ऋण, धितोरहित तमसुक ।
कपाली तमसुक(ना.)(सं.)-	आसामीलाई मात्र विश्वास गरी वा धितो नराखी दिइएको ऋणको तमसुक ।
कबुलियत(ना.)(अ.)-	कुनै काम कुरा गरिदिनेकबुल सहितको कागज ।
कबुलियतनामा(ना.)(अ.)-	शर्तनामा, कबुलियत लेखिएको लिखत ।
कब्जा(ना.)(अ.)-	हडप गर्नु वा अधिकारमा लिनु, नियन्त्रणमा लिनु, आधिपत्य जमाउनु ।
करकाप(ना.)(सं.)-	बल प्रयोग, इच्छाको विरुद्ध कसैलाई केही हुनवा गर्न वा गराउन बाध्य तुल्याउने कार्य ।
करणी(ना.)(सं.)-	संभोग, मैथुन, बलात्कारका साथ गरिने गैरकानुनी संभोग ।
करार (ना.)(अ.)-	दुई वा दुईभन्दा बढी पक्षबीच कुनै काम गर्न वा नगर्नको लागि भएको कानुन बमोजिम कार्यान्वयन गर्न सकिने सम्झौता ।
करारनामा (ना.)(अ.)-	एक पक्षले अर्को पक्षलाई कुनै सेवा वा भाडा वा विक्री आदि सम्बन्धमा सर्त वा सर्तरहित स्थितिमा गरिदिने करारको लिखत ।
कर्तव्य ज्यान(ना.)(सं.)-	अरूको कर्तव्यबाट भएको हत्या, मनसाययुक्त हत्या, भवितव्य ज्यान ठहर्ने बाहेक कु-ठाउँमा हातले हान्दा पिडाले उठ्न नसकी मृत्यु भएको अवस्था ।(मु.ऐ.-२०२०)
कर्तुत(ना.)(सं.)-	षड्यन्त्र वा षड्यन्त्र गर्ने खालको कार्य, योजनावद्ध तरिकाबाट गरिने नराम्रो कार्य ।
कल्याणधन(ना.)(सं.)-	जमीनमा दबेको वा गडेको अवस्थामा फेला

परेको हकदार बेगरको बेवारीसे धनमाल ।

(मु.ऐ.-२०२०)

कसूर(ना.)(अ.)-

दोष, अपराध, प्रचलित कानुनले निषेध गरेका काम कुरा गरेमा सजाय भागी वा दण्डित हुने कार्य ।

कसूरदार(वि.)(अ.)-

दोषी, वापती, अपराधी ।

कागजात(ना.)(फा.)-

कागजपत्र, प्रमाणका कागज, अभिलेख ।

कानुन(ना.)(अ.)-

राज्य व्यवस्थामा सरकारी ऐन नियमहरूको समष्टि रूप ।

कानुनविद्(ना.)(सं.)-

कानुनको ज्ञाता ।

कानुन व्यवसायी(वि.)(सं.)-

वकिल, न्यायिक तथा अर्धन्यायिक निकायमा वकालत गर्ने कानुनी हैसियत भएको व्यक्ति ।

कानुनी(वि.)(अ.)-

कानुन संगत, कानुन अनुसार, कानुनमा बाँधिएको ।

कायलनामा(ना.)(अ.)-

कायल वा सावित भएर लेखिदिने कागज ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

कारणी(वि.)(सं.)-

दोषी, घटित काम कुराको कारणकोजिम्मेवार ।

कारागार(ना.)(सं.)-

भ्यालखाना, जेल, कैदी वा थुनुवालाई कैद गर्नको निमित्त बनेको वा तोकिएको घर ।

कार्यविधि(ना.)(सं.)-

प्रक्रिया, काम गर्ने तौर-तरिका ।

कार्यदेश(ना.)(सं.)-

काम गर्नका निमित्त दिइने आदेश ।

कालकोठरी(ना.)(सं.)-

ठूला अपराधीलाई सास्ती दिनका निमित्त भ्यालखानाभित्र बनाइएको अँध्यारो सानो

कोठा ।(ने.शा.सा.-२०५८)

किटानी(ना.)(ने.)-

सरकारवादी फौजदारी मुद्दाहरूको सन्दर्भमा जाहेरी दरखास्तमा अभियुक्तहरूको नाम तोक्ने काम वा यही नै हो भनी निर्धारण गर्ने काम ।

किनारा(ना.)(फा.)-

मुद्दा मामिलाको सम्बन्धमा अन्तिम टुङ्गो ।

कीर्ते(ना.)(सं.)-

हस्ताक्षर वा औंलाको ल्याप्चे सही निशाना र छाप इत्यादि भुट्टा बनाई गरी वा ऐन बमोजिम रीतपूर्वकको सहिछाप भइरहेको अर्कै विषयको सच्चा लिखतमा लेखिएको व्यहोरा कुनै तरकीबसँग उडाई अर्कै मतलब निस्कने व्यहोरा पारी मिलाई लेख्ने र एउटा कामलाई भनी सहिछाप गरेको लिफा कागज वा छाप लिए दिएकोमा सो काममा नलगाई अर्कै व्यहोराको लिखतमा लगाई वा अर्कै व्यहोराको लिखत लेख्ने इत्यादि काम गरेकोबाट अर्काको जीउ, धन वा हक जाने, नोक्सान हुने वा सो केही नभए पनि भुट्टा काम गर्ने मानिस आफैलाई वा अरू कसैलाई त्यस्ता भुट्टा कागजबाट काम गरी भई सकेको हवस् वा नहवस् फाइदा प्रमाण हुने गरी गरेको काम ।(मु.ऐ.-२०२०)

कुटपीट(ना.)(सं.)-

कसैले कसैलाई हातहतियार उठाई वा अरू कुनै प्रकारले रगतपच्छे, घाउचोट, अङ्गभङ्ग पार्ने वा जीउमा अरू पीडा नोक्सान हुने गरी गरेको काम । (मु.ऐ.-२०२०)

केरकार(ना.)(ने.)-

अभियुक्त वा शंकास्पदव्यक्तिलाई सोधपुछ गर्ने काम ।

केश(ना.)(अं.)—	मुद्दा, भगडा ।
केश फाराम(ना.)(अं.)—	घा जाँचको विवरण पत्र, कुटपिट वा पुलिस केशको सन्दर्भमा घाउखत जचाई सोको विवरण लेखिने कागज ।
कैद(ना.)(अ.)—	कारावास, कारागारमा राखिने सजाय ।
कैदखाना(ना.)(अ.)—	भ्यालखाना, कैदी राख्ने घर वा स्थान ।
कैदी(वि.)(अ.)—	कुनै अदालतको फैसला अन्तर्गत सजाय पाई कारागारमा रहेको व्यक्ति ।
कैदीगृह(ना.)(अ.)—	कारावास, कैदी राख्ने घर वा स्थान ।
कैदौ(ना.)(अ.)—	रूपैयाँ तिरेर छुट्न नपाईने गरी कैदमा नै बस्नुपर्ने सजाय ।
कोटिलिङ्ग(ना.)(सं.)—	देवानी मुद्दा मामिला हेर्ने मल्लकालीन अदालत र प्रान्तीय अदालतको निर्णय उपर पुनरावेदन सुन्ने अदालत ।(का.श.को.-२०३८)
कोर्ट(ना.)(अं.)—	अदालत, न्यायालय ।
कोर्ट फी(ना.)(अं.)—	न्याय शुल्क, अदालतले नालेश वा उजूर वा पुनरावेदन साथ लिने फी वा पुनरावलोकन वा रिभिजन हुँदा लिने फी । (ने.का.श.को.-२०६९)

'ख'

खजाना(ना.)(अ.)—	धनदौलत, ढुकुटी, हात-हतियार ।
खानतलासी(ना.)(फा.)—	कुनै ठाउँमा कुनै अभियुक्त लुकेको वा अवैध वाचोरीका जस्ता मालहरू लुकाएको शंका लागी सर्वस्व लिन परेमा सरकारले गर्ने खोजी वा अनुसन्धान ।

खारेजी फैसला(ना.)(अ.)-	दोहोरो नालिश, पुनरावेदन दिएकोमा बाहेक नालिश पुनरावेदन दर्ता हुन नसक्ने देखिए उसै बखत फिर्ता दिनु परेमा फिर्ता नगरी दर्ता गराएको भए त्यसमा हुने फैसला । (मु.ऐ.-२०२०)
खिचोला(ना.)(ने.)-	आफ्नो हक नपुग्ने अचल सम्पत्ति मिचेर वा हडप गरेर आफ्नोमा घुसाउने कार्य । (ने.का.श.को.-२०६९)
खिलाफ(वि.)(अ.)-	विरुद्ध, विपरीत ।
खुला इजलास(ना.)-	सबैले हेर्न पाइने गरी भएको अदालती कारवाई सहितको इजलास ।
खून(ना.)(फा.)-	हत्या ।
खूनी(ना.)(फा.)-	हत्यारा, ज्यानमारा ।
खोजतलास(ना.)(ने.)-	अनुसन्धान, तहकिकात, कुनै विषेश कुराको बारेमा गरिने सोधपुछ ।
खोट(ना.)(सं.)-	आरोप, दोष, कसुर ।
खोटा(वि.)(ने.)-	अवैध, व्यवहारमा नचल्ने, नक्कली ।
खोटाचलन(ना.)(ने.)-	व्यवहारमा नचल्ने दागी वा अवैध टक वा रूपैयाँ वा त्यस्तो रूपैयाँ वा टक प्रयोगमा ल्याउने काम ।(मु.ऐ.-२०२०)

‘ग’

गवाह(ना.)(फा.)-	साक्षी, कुनै काम कुरा देख्ने, जान्ने वा सुन्ने व्यक्ति ।(ने.का.श.को.-२०६९)
गवाही(ना.)(फा.)-	गवाहले गरिदिएको कागज, बकसपत्र ।

गिरफ्तार(वि.)(फा.)-	पक्राउ परेको, समातिएको, हिरासत वा थुनामा राखिएको ।
गिरोह(ना.)(अ.)-	अवैध संगठन वा समूह, एक प्रकारको माफिया समुह ।
गुजार्नु(स.क्रि.)(फा.)-	म्याद वा तारेख नाघ्नु ।
गुहार(ना.)(सं.)-	पर्म, मद्दत, सहायता, दुर्घटना वा आपतको अवस्थामा सहायता पाउन कराइने आवाज ।
गैरकानुनी(वि.)(अ.)-	कानून विरूद्ध, अवैध, कानून प्रतिकूल ।
गोपनीयताको हक(ना.)(सं.)-	कुनै पनि व्यक्तिको जीउ, आवास, सम्पत्ति, लिखत, तथ्याङ्क, पत्राचार, चरित्रसम्बन्धी कुराहरूको गोपनीयता कानूनद्वारा तोकिएको अवस्थामा बाहेक अनतिक्रम्य हुने हक ।
गोलघर(ना.)(सं.)-	सङ्गीन अपराधका अपराधीलाई राख्ने भित्री कैदखाना, केन्द्रीय कारागार काठमाण्डौंमा ज्यानमारा डाँकु आदि महसुर अपराधीलाई कडा सजाय दिन बनाइएको पिँजडा जस्तो फलामै-फलामको थुनुवा घर । (ने.श.सा.-२०५८)
गौवध(ना.)(सं.)-	गाई, गोरूको वध वा हत्या ।

‘घ’

घटना(ना.)(सं.)-	काण्ड, मारपीट, वारदात ।
घटनास्थल(ना.)(सं.)-	घटना घटेको ठाउँ, वारदातस्थल ।
घरेलु हिंसा(ना.)(सं.)-	घरपरिवारभित्रका सदस्यहरू बीच हुने दण्डनीय हिंसाजन्य कार्य ।
घाइते(वि.)(ने.)-	घायल, चोटपटक लागेको अवस्थाको व्यक्ति ।

घा(ना.)(ने.)-	घाउ ।
घातक(वि.)(सं.)-	हत्या हुनसक्ने अवस्थाको, ज्यान लिन सक्ने हातहतियारद्वारा मारकाट गर्दाको अवस्थाको ।
घोषित(वि.)(सं.)-	सुचित, औपचारिक रूपमा घोषणा गरिएको ।

‘च’

चपरासी(ना.)(फा.)-	पाले, पिउन, पालो-पहरा गर्ने सिपाही सरहको कर्मचारी ।
चश्मदीद(वि.)(फा.)-	प्रत्यक्षदर्शी, देखी जाने साक्षी ।
चाकडी(ना.)(सं.)-	स्वार्थवश गरिने सेवा, चापलुसी, खुसामद ।
चेतावनी(ना.)(सं.)-	कसैलाई होशियार पार्नको निमित्त दिइने सुचना वा जनाउ ।
चैलकर(ना.)(सं.)-	कपडा उद्योगमा लाग्ने लिच्छवी कालिन कर ।
च्यूत(वि.)(सं.)-	पदबाट हटाइएको, वर्खास्त गरिएको ।

‘छ’

छानविन(ना.)(ने.)-	खोजतलास, जाँच पडताल ।
छिनाफाना(ना.)(ने.)-	फछ्यौट, फैसला ।
छिनुवा(वि.)(ने.)-	छिनी सकेको, किनारा लागि सकेको ।
छेकथुन(ना.)-	घेराउ, कतै जान नदिई रोक्ने काम ।
छोडपत्र(ना.)(सं.)-	राजीनामा, पारपाचुके, परित्याग ।

‘ज’

जखम(ना.)(फा.)-	अङ्गभङ्ग हुन सक्ने घाउ वा चोटपटक । (ने.का.श.को.-२०६९)
जघन्य(वि.)(सं.)-	निच, सबभन्दा खराब, दण्डनीय, मरणासन्न ।
जज(ना.)(अं.)-	न्यायाधिश ।
जनही(क्रि.यो.)(अ.)-	प्रत्येक मानिस पिच्छे ।
जनाउ(ना.)(ने.)-	सुचना, जानकारी ।
जन्मकैद(ना.)(सं.)-	आजीवन कैद, जीवनभरको लागि ठेकिएको कैद, यति खण्ड सजाय गर्नु भन्ने लेखिएकोमा खण्ड सजाय गर्नुपर्दा बीस वर्ष कैद । (मु.ऐ.-२०२०)
जफत(ना.)(अ.)-	कब्जामा लिने काम, सरकार वा अधिकार प्राप्त अधिकारीले दण्ड स्वरूप कुनै अपराधीको सम्पत्ति लिने काम ।
जबरजस्ती(ना.)(फा.)-	बलजफत, बलको प्रयोगसहित हुने काम ।
जमानत(ना.)(अ.)-	प्रतिभूति, कुनै व्यक्ति वा सम्पत्तिलाई व्यक्ति, संस्था वा अड्डा अदालत आदिले चाहेको बखतमा उपस्थित वा हाजिर गराउन लिएको वा राखिएको उत्तरदायित्व वा जिम्मा ।
जमानी(ना.)(अ.)-	जमानतमा बस्ने व्यक्ति, जमानतस्वरूप राखिएको धरौटी, कुनै व्यक्तिले गर्नुपर्ने वा बुझाउनुपर्ने काम नगरेमा वा गर्न नसकेमा आफूले उसको उक्त काम गर्न वा ईमान पूरा गर्न कबुल गर्ने माथवर व्यक्ति वा सोको स्वरूपमा राखिएको सम्पत्ति ।(ने.का.श.को.-२०६९)
जरीवाना(ना.)(फा.)-	दण्डस्वरूप तिर्नुपर्ने नगद, अपराधी, कसुरदार

वा हाने पक्षलाई लागने आर्थिक दण्ड ।

जवाफदेही(ना.)(अ.)-

जिम्मेवारी, उत्तरदायित्व, कुनै काम कुराको सम्बन्धमा लिईने जिम्मा ।

जातक(ना.)(सं.)-

नवजात शिशु, मुद्दाको सन्दर्भमा अवैध करणीबाट जन्मेको बालकलाई गरिने सम्बोधन ।(ने.का.श.को.-२०६९)

जायजात(ना.)(फा.)-

जेथा जमीन, श्रीसम्पत्ति, चलअचल धन, सर्वस्व गर्ने काम, चलअचल सम्पत्तिको विवरण ।

जारी(ना.)(सं.)-

अर्काकी स्वास्नी हो भन्ने कुरा जानी-जानी वा सो थाहा पाउने मनासिब कारण भई कसैले त्यस्ती स्वास्नीमानिसलाई निजको मञ्जूरीले करणी गर्ने वा स्वास्नी बनाउन भर्गाई लाने काम ।(मु.ऐ.-२०२०)

जालसाजी(ना.)(अ.)-

लेखिए बाहेक अर्काको हक मेट्ने, हदम्याद तारीख जाने वा कुनै तरहसँग नोक्सान पार्ने इत्यादि जुनसुकै मतलबले होस् नगरे नभएको भुट्टा कुरा गरे भएको हो भनी वा मिति अड्क वा व्यहोरा फरक पारी सहिछाप गरी गराई कागज बनाउने वा बनाउन लगाउने काम समेत ।(मु.ऐ.-२०२०)

जासूस(ना.)(फा.)-

गुप्तचर, गुप्त रूपले अपराधी वा कुनै विशेष तथ्य पत्ता लगाउने काममा लागेका अधिकारी वा कर्मचारी ।

जाहेर(वि.)(अ.)-

तालुकवाला समक्षमातहतका अड्डा अदालतले कुनै विषयमा दिने सूचना, जानकारी वारदात वा घटनाको सूचना,

अवगतार्थ गरिने निवेदन ।(ने.का.श.को.-२०६९)

जाहेरी दरखास्त(ना.)(अ.)-

सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा कुनै वारदात वा घटनाको बारेमा पहिलो सूचना वा जानकारी दिन पेश गरिने दरखास्त ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

जिकिर(ना.)(अ.)-

बहस, चर्चा, अदालत समक्ष आफ्नो सबुत प्रमाण पेश गर्न उठाइने तर्क, आफ्नो माग दावीको पुष्ट्याइको सन्दर्भमा व्यक्त गरिने भनाई ।

जिय जियै(वि.)(ने.)-

प्रत्येक व्यक्ति पिच्छे ।

जिरह(ना.)(फा.)-

प्रतिपरीक्षण, प्रतिवाद प्रश्न, अदालत वा आफ्नो पक्षबाट सोधपुछको क्रम समाप्त भएपछि साक्षीसँग विपक्षी तर्फबाट गरिने प्रश्नोत्तरयुक्त जाँच ।(ने.का.श.को.-२०६९)

जीउ मास्नु बेच्नु(स.क्रि.)(सं.)-

कसैले कुनै मानिसलाई बिक्री गर्ने उदेश्यले ललाई फकाई नेपाल सरहद बाहिर लैजाने वा लगी बिक्री गर्ने काम ।(मु.ऐ.-२०२०)

जेथा जमानी(ना.)(ने.)-

निश्चित जेथा तोक्री सो जेथालाई जमानीको रूपमा राख्ने काम, एक प्रकारको धरौटी ।

जेल(ना.)(अं.)-

खोर, कारागार, भ्यालखाना, कालकोटरी ।

जोरजुलूम(ना.)(अ.)-

जवर्जस्ती, बलजपती ।

ज्यथा(ना.)(ने.)-

श्रीसम्पत्ति ।

ज्यानमारा(ना.)(ने.)-

हत्यारा, खुनी, अर्काको ज्यान लिने मान्छे ।

‘भ्र’

भगडा(ना.)(ने.)-	मुद्दा-मामिला, कलह, शत्रुता ।
भगडिया(ना.)(ने.)-	वादी, प्रतिवादी वा मुद्दाका पक्ष, अड्डा अदालतमा आफ्नो मुद्दा भएको व्यक्ति ।
भगडिया भिकाउनु(स.क्रि.)(ने.)-	पुनरावेदन, साधक वा अरू कुनै किसिमबाट अगाडिको फैसला सदर बदर गर्न अधिकार प्राप्त अड्डाले आफ्ना उपर पुनरावेदन नलाग्ने अवस्थामा इन्साफ जाँच्दा अगाडिको फैसलाको इन्साफ वा सजाय फरक पर्ने देखियो भने सो व्यहोराको पर्चा खडा गरी मुद्दाको अर्को पक्षलाई म्याद काटी भिकाउनु ।(मु.ऐ.-२०२०)
भडप(ना.)(सं.)-	दुई भिन्न पक्ष वा वर्गहरूबीच आपसमा आमने-सामने भएर ठोकिने, भीडन्त वा मुठभेट हुने कार्य ।
भुट्टा(वि.)(ने.)-	भुटो, असत्य, मिथ्या ।
भ्केल(ना.)(ने.)-	वखेडा, जाल, ढाँट ।
भ्यालखाना(ना.)(अ.)-	जेल, बन्दीगृह, खोर, कारागार ।

‘ट’

टाँचा(ना.)(ने.)-	छाप, सरकारी छाप वा चिन्ह ।
टाँस(ना.)(ने.)-	व्यक्ति विशेषलाई वा सर्वसाधारण जनतालाई कुनै कुरा, म्याद, सूचना आदि सूचित गर्न अड्डा अदालत आदिबाट जनाउ टाँस्ने काम ।
टाँसपूर्जी(ना.)(ने.)-	टाँस गरिने पूर्जी, कसैको नाममा तामेल भएको जनाउ पूर्जी ।

टिपाउनु(स.क्रि.)(ने.)-	कुनै कुरा लेख्न बोली पार्नु, लेख्न लगाउनु, भनेर लेख्न लगाउनु ।
टिपोट(ना.)(ने.)-	कलम-कलम छुट्याई लेखेको सेस्ता, टिप्पणीको रूपमा लेख्ने काम, संक्षेपमा लेख्ने काम ।
टुहुरो(वि.)(ने.)-	अनाथ, बाबु आमा कोही पनि नभएको ।
ट्रिबुनल(ना.)(अं.)-	न्यायाधीकरण, निर्धारित अख्तियार लिएर कुनै विशेष मामलाको निर्णय दिन नियुक्त व्यक्तिहरूको इजलास ।(ने.का.श.को.-२०६९)

‘ठ’

ठगी(ना.)(ने.)-	कुनै व्यक्तिलाई भुक्त्याई वा धोखा दिई कुनै काम गराई वा गर्नबाट रोकी निजलाई वा अन्य कसैलाई क्षति पुऱ्याउने वा आफ्नो वा अरू कसैको लागि लाभ उठाउने, कुनै नावालकको अज्ञानता वा कुनै व्यक्तिको दुर्बलता वा विक्षिप्तताको लाभ उठाएर सो नावालक वा व्यक्तिको कुनै सम्पत्ति बदनियतसाथ आफूले लिने वा लिनका लागि अरूलाई संयोग पारिदिने काम ।(मु.ऐ.-२०२०)
ठहर(ना.)(ने.)-	निर्णय, फैसला, निधो, निश्चय, निष्कर्ष, परिणाम ।
ठहरै(क्रि.यो.)(ने.)-	तुरून्तै मर्ने गरी, खुत्रुक्कै, एकाएक, त्यसै बखतमा ।(ने.श.सा.-२०५८)
ठहऱ्याउनु (स.क्रि.)(ने.)-	निर्णय गर्नु, निश्चय गर्नु, टुङ्गो लगाउनु, दोषी वा अपराधी करार गर्नु ।

ठिङ्गुरो(ना.)(ने.)— तुरूङ्ग, अपराधीलाई उसका गोडा छिराई कैद गर्ने वा सजाय दिने काठको दुई फल्याकको साधन ।(ने.का.श.को.-२०६९)

ठेकिनु(स.क्रि.)(अ.)— तोकिनु, काम कर्तव्य निर्धारण गरिनु, फैसलाबाट सजाय निर्धारण हुनु ।

‘ड’

डकुमेन्ट(ना.)(अं.)— दस्तावेज, प्रमाणपत्र, लिखत ।

डकैत(ना.)(फा.)— डाँका, डाँका गर्ने मानिस, डाँकू ।

डकैती(ना.)(फा.)— चोरीगर्नका लागि वा चोरीको सम्पत्तिलैजान वा चोरीगरेपछि पक्राउबाट बच्नका लागि कुनै व्यक्तिको ज्यान लिने वा कुनै व्यक्तिलाई चोट पुऱ्याउने वा थुनछेक गर्ने वा सो कुराको उद्योग गर्ने वा तत्कालै कुनै व्यक्तिको ज्यान लिने वा कुनै व्यक्तिलाई चोट पुऱ्याउने, डर त्रास देखाउने, जोखिमी हातहतियार साथमा लिई गर्ने चोरी ।
(ने.का.श.को.-२०६९)

डाँका(ना.)(फा.)— चार जना भन्दा बढ्ताको जमात भई जबरजस्तीचोरी वा रहजनीमा लेखिएका रीतसँग वा हातहतियार लिई उठाई छाडी वा हूलहुज्जत गरी गरेको चोरी ।(मु.ऐ.-२०२०)

डायर(ना.)(अ.)— दायर, मुद्दा मामिला वा फिराद आदि अड्डा अदालतमा दर्ता गर्ने काम ।(ने.का.श.को.-२०६९)

डिट्ठा(ना.)(सं.)— हाल विचारीभन्दा माथिको र सुब्बाभन्दा तलको खरिदार सरहको राजपत्र अनंकित द्वितीय श्रेणीको न्याय सेवाको निजामती

कर्मचारी ।

डिसमिस फैसला(ना.)(अं.)-

नेपाल सरकारवादी हुने मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दामा मुद्दाका दुवैथरी भ्रगडियाले तारिख गुजारेमा सो मुद्दामा हुने निर्णय, नेपाल सरकारवादी हुने मुद्दा बाहेक अरू मुद्दामा प्रतिवादी हाजिर भएको तर वादी हाजिर नभएकोमा प्रतिउत्तरपत्र र मिसील सामेल रहेको अरू प्रमाणबाट प्रतिवादीले वादीको दावी पूरै वा आंशिक तवरले स्वीकार गरेको देखिन आएमा वा ठहरेमा सो हदसम्म इन्साफ गर्ने गरी र स्वीकार नगरेको वा नठहरेको हदसम्ममा सो मुद्दामा हुने निर्णय ।
(मु.ऐ.-२०२०)

डोर(ना.)(सं.)-

कुनै काम विशेषका निमित्त अड्डाबाट खटी जाने कर्मचारीको दल वा त्यस दलको काम ।

‘ढ’

ढड्डा(ना.)(ने.)-

मोठश्रेस्ता,दर्ता किताब ।

ढाँचा(ना.)(सं.)-

नमूना, वनौट, तरीका, छाँट, ढंग, बनावट, आकार, रूपरेखा ।

‘त’

तजबीजी(ना.)(अ.)-

देखि-सम्म भनी व्यवस्था भएकोमा सजाय वा जरीवाना ठेक्का सो ठेक्का अधिकार प्राप्त व्यक्तिलाई प्राप्त विवेकयुक्त अधिकार, लेखिएदेखि बाहेक अरू किसिमको मुद्दामा शुरू अड्डाले ऐनले सजाय गर्न नपरी छिनेको मुद्दा वा कसुर हेरी सोको पुनरावेदन

हेन पाउने न्यायाधीशले जरीवाना गर्न पाउने
स्वविवेकको आधार ।(मु.ऐ.-२०२०)

ततिम्बा(ना.)(अ.)-

ततिम्मा,परिशिष्ट, अनुपूरक, बयान, बकपत्र
गराउँदा केहि कुरा बुझ्न छुटेमा नबकाई
नहुने भएमा वा बयान बकपत्र गराउँदा बाँकी
रहेकोमा लिईने थप बयान वा बकपत्र ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

तथ्य(वि.)(सं.)-

साँचो, सत्य, वास्तविक, घटना वा परिस्थिति,
पूरा गरिएको वा भैसकेको त्यो काम कुरा ।

तपसील(ना.)(अ.)-

निम्न लिखित फाँटवारी, सेस्ता वा लिखत
आदिमा मूल व्यहोराको परिणाम युक्त
विवरण, फैसला आदेश आदिको
सन्दर्भमाकार्यान्वयनको व्यहोरा लेखिएको
पछिल्लो खण्ड ।

तमसुक(ना.)(अ.)-

एक प्रकारको ऋणपत्र, साहू र आसामी बीच
भएकोलेनदेनको व्यहोरा लेखिएको लिखत,
कार्यकारणले धनसम्पत्तिको लेनदेन गर्दा
असामीले साहूलाई लेखिदिने कागज ।

तरताकिता(ना.)(अ.)-

बारम्बार गरिने ताकिता, कुनै काम गर्दाचाँडो
पूरा गर्न वा अन्तरोध भई गएको कागजपत्र
चाँडो पठाउनका निमित्त ताकिता गर्ने काम ।

तलाक(ना.)(अ.)-

सम्बन्ध विच्छेद, पारपाचुके ।

तलासी(ना.)(तु.)-

कुनै दसी आदिभेट्टाउन गरिने
खोजी,अनुसन्धानकोसन्दर्भमा जानकारी लिन
मालसामान खोलेर हेर्ने काम, शरीर छामी
पत्ता लगाउन गरिने खोजी ।

- तहसील(ना.)(अ.)- उठ्ठी-पुठ्ठी वा असुलउपर गर्ने काम, बाँकीबक्यौता उठाउने काम ।
- तहसीलदार(ना.)(अ.)- तहसील उठ्ठी-पुठ्ठी गर्ने कर्मचारी, न्यायाधीशको सामान्य निर्देशन तथा नियन्त्रणमा रही फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धी एवं प्रचलित कानुनमा तहसीलदारले गर्ने भनी तोकिएको काम गर्न तोकिएको व्यक्ति ।
(ने.का.श.को.-२०६९)
- तातेल(ना.)(अ.)- तातिल, विदा, छुट्टी, अड्डा बन्द भएको दिन ।
(ने.श.सा.-२०५८)
- तामेल(ना.)(अ.)- तामिल, कामकोसमाप्ति, म्याद, समाह्वान, इतलायनामा, सूचना आदि बुझाउने काम, कानुनी कारवाई र फैसला कार्यान्वयनको प्रक्रियात्मक उपचार ।
- तामेलदार(ना.)(अ.)- म्याद, सूचना, नोटिस आदि तामेल गर्ने कर्मचारी, राजपत्र अनंकित चौथो तहको बहिदार सरहको न्याय सेवाको कर्मचारी ।
- तामेली(ना.)(अ.)- मुद्दा चलन नसक्ने अवस्था देखिएकोमा तत्सम्बन्धी व्यहोरा जनाई सो मुद्दा स्थगन राख्ने निर्णय, टुङ्गे, किनारा ।(का.श.को.-२०३८)
- तायदाती(ना.)(अ.)- तायदात पेश गर्दाको श्री सम्पत्तिको विवरण, जायजात गर्दा राखिने श्री सम्पत्तिको बही, मिसिलमा रहेको मुद्दा सम्बन्धी कागजातहरूको पञ्जिका ।(ने.का.श.को.-२०६९)
- ताखि(ना.)(फा.)- अड्डा अदालतबाट भ्रगडियालाई एक पटक हाजिर भैसकेपछि पुनः दिन तोक्यो हाजिर हुनु भनी तोकिएको मिति ।(ने.श.सा.-२०५८)

तोक(ना.)(अ.)- निवेदन, दरखास्त आदिमा तत्सम्बन्धी निश्चित कार्यविधि अपनाउने वा माग भएको विषयमा अधिकारीले लेखिदिने आदेश वा निर्णय ।

त्रिकर(ना.)(सं.)- लिच्छवी कालिन राज्य व्यवस्थामा लाग्ने तीन प्रकारका करहरु- जग्गामा भाग, पशुपालनमा भोग र वाणिज्यमा कर ।

‘थ’

थमौती(ना.)(ने.)- पदान्तर नगर्नु, नियमित काम गरिरहेको कर्मचारीलाई साविक बमोजिम नै निरन्तरता दिइरहने काम ।

थान(ना.)(ने.)- गोटा, इकाई, संख्या ।

थाम्नु(स.क्रि.)(ने.)- कायम गर्नु, रोक्नु, यथावत राख्नु, थमौती गर्नु, पुनर्वहाली गर्नु ।

थुनछेक(ना.)(ने.)- पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्ने काम ।

थुना(ना.)(ने.)- थुनुवा, अपराध, तहकीकात, जाँचबुझ वा पुर्पक्षको लागि अदालत, प्रहरी वा अन्य अधिकारीको हिरासतमा रहेको ।

थुनुवा(ना.)(ने.)- थुनामा परेको व्यक्ति, फैसला भई सजाय तोकनुभन्दा पूर्व अवस्थामा थुनिएको व्यक्ति ।

थुनुवा पूर्जा(ना.)(ने.)- मुद्दाको सम्बन्धमा जुनसुकैले थुनामा राख्दा यस्तो अभियोगमा यस कानूनको यो नम्बर दफा अनुसार थुनामा राखिएको हो भनी सो थुनामा राखिने व्यक्तिलाई कारण खोली दिईने पूर्जा ।(मु.ऐ.-२०२०)

थैली(ना.)(ने.)- मूलधन, जग्गा किनबेचमा तोकिएको मोल, कर्जा ।

‘द’

दण्ड(ना.)(सं.)- हर्जना वा क्षतिपूर्ति, जरीवाना, सजाय, अभियुक्त, अपराधी वा कसूरदारलाई गरिने शारीरिक वा आर्थिक सजाय ।

दण्डनीय(वि.)(सं.)- दण्ड दिनुपर्ने अवस्थाको, सजाय दिन लायक ।

दण्डित(वि.)(सं.)- सजाय दिइएको, दण्ड पाएको वा दिइएको ।

दपोट(ना.)(ने.)- जग्गाको तिरो नतिरी लुकाई छिपाई खाने काम, अंशको सन्दर्भमा अर्को अंशियारको समेत अंश हक लाग्ने सम्पत्ति लुकाई छिपाई खाने काम ।(मु.ऐ.-२०२०)

दफा(ना.)(अ.)- स्रेस्ताको खण्ड विशेष, ऐन वा महल अन्तर्गतको एक अंश वा ऐनको एक खण्ड ।

दफ्तर(ना.)(फा.)- अड्डा, अफिस, कार्यालय, अदालत ।

दम्पती(ना.)(सं.)- लोग्ने-स्वास्नी, जोडी, वैवाहिक सम्बन्ध कायम भएका पति-पत्नी ।

दरखास्त(ना.)(फा.)- निवेदन पत्र, आवेदन पत्र ।

दरपीठ(ना.)(फा.)- अड्डा अदालत सम्बन्धी पेश हुन आएका कुनै कागजपत्रको सम्बन्धमा रीत नपुगे वा कानुनले दर्ता नहुने वा नलाग्ने भएमा त्यसको पछाडिपट्टी सोको कारण र अवस्था जनाई पदाधिकारीले लेखिदिने निर्देश वा तोक, दर्ता गर्न नहुने भए जुन कारणले दर्ता

गर्न नहुने हो सो कारण स्पष्ट खुलाई सो कागजै पीठमा लेखी मिति समेत खुलाई अड्डाका हाकिमले दस्तखत गरी दर्ता गर्न ल्याउनेको भरपाई गराई कागज फिर्ता दिने काम ।(मु.ऐ.-२०२०)

दशौंद(ना.)(सं.)-

सयकडा दश, दश खण्डको एक खण्ड, दशौं भाग ।

दसी(ना.)(सं.)-

सबूद प्रमाणमा ग्राह्य वस्तु, प्रमाण स्वरूप अपराधीबाट बरामद भएको अपराधसँग सम्बन्धित माल वा वस्तु वा चिन्ह ।

दस्तखत(ना.)(फा.)-

हस्ताक्षर, सही, आफैबाट लेखिने अक्षरबाट आफ्नो नामाङ्कन ।

दस्तावेज(ना.)(अ.)-

अभिलेख, लिखत, लेखोट ।

दादै(ना.)(फा.)-

भरपाई बुझाउने शब्द वा भरपाईसँगै लेखिने शुरूको शब्द, आगे, अब उप्रान्त ।

दामासाही(ना.)(सं.)-

भाग शान्ति, सालाखाला, औसत, हकदारको केही सामूहिक रकम वा वस्तु आपसमा बराबर गरी बाँडी लिने दिने काम ।

दायरी(ना.)(अ.)-

मुद्दा चालू अवस्थामा रहेको भन्ने बुझाउने शब्द ।

दुरूपयोग(ना.)(सं.)-

खराब काममा भएको प्रयोग, अनुचित उपयोग ।

दुर्घटना(ना.)(सं.)-

अपर्भटमा भएको अशुभ घटना, शोकपूर्ण वा कष्टपूर्ण आकस्मिक घटना ।

दुष्कृति(ना.)(सं.)-

क्षतिपूर्ति सम्बन्धी मामला, अपकार, खति,

क्षति, नोक्सानी ।

दृष्टिबन्धक(ना.)(सं.)—

कुनै धितो राखी यति भाखाभिन्न सयकडा यति ब्याज दिने, भाखाभिन्न नदिए उक्त धितोबाट उपर गर्नु वा सो सम्पत्ति भोग गर्नु भनी लेखिदिएको कागज ।

देवानी(ना.)(फा.)—

फौजदारी वा सरकारवादी बाहेकका अरु मुद्दा तहकिकात र निर्णय गर्ने, धनमालको भगडा सुल्झाउने ।(ने.श.सा.-२०५८)

देश निकाला विरुद्धको हक(ना.)—

नेपाल राज्यको कुनै पनि नागरिकलाई देश निकाला नगरिने हक । (ने.सं.-२०७२)

देहाय(ना.)(अ.)—

कोलम, तपसिल, तपसिल बारेको प्रत्येक रकम-कलमको ठाउँ, सेस्ता विशेषमा कुनै रकम लेखिने पेट वा ठाउँ ।

दैया(ना.)(अ.)—

दावा गर्न सकिने क्षेत्रभिन्नको हक वा अधिकार ।

दैयादार(ना.)(अ.)—

दावा गर्न सक्ने हक भएको हकदार, हकवाला वा अंशियार ।

दोष(ना.)(सं.)—

अपराध, कसूर, अभियोग ।

दोषारोपण(ना.)(सं.)—

अभियोग लगाउने काम, दोष लगाउने काम ।

दोषी(ना.)(सं.)—

अभियुक्त, अदालतबाट अभियोग लागेको व्यक्ति, कसूरदार, बात लागेको वा कसुर गर्ने व्यक्ति, दुष्ट ।

दोह्याउनु(स.क्रि.)(ने.)—

पुनः त्यही काम कुरो गर्नु, पुनरावेदन अदालतबाट शुरू फैसला सदर गरी अन्तिम भएको फैसला उपर सर्वोच्च अदालतबाट

इन्साफ तहकिकातको सन्दर्भमा पुनः न्याय
निरूपण गर्नु ।

द्रोही(वि.)(सं.)- विद्रोही, क्रान्तिकारी, प्रतिहिंस्रक ।

‘ध’

धनजमानी(ना.)(सं.)- असामीले बुझाउनु पर्ने रकम वा गर्नुपर्ने
काम नगरेमा आफूले सो रकम बुझाउँला
भनी वा सो काम गरूला भनी गरिने वा
गर्ने कबुल र त्यस्तो कबुल गर्ने व्यक्ति,
जमानतस्वरूप राखिएको रकम ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

धम्की(ना.)(सं.)- अन्तिम चेतावनी, दण्ड दिने वा अरू कुनै
अनिष्ट गर्ने डर देखाउने काम ।

धरौटी(ना.)(ने.)- धरौट, धितो, जमानतको रूपमा राखिएको
रकम वा वस्तु, असूल गर्नुपर्ने टुङ्गो लागी
नसकेकोमा राजस्व वा विनियोजन तर्फका
अन्य कामको निमित्त कारवाही नसकुञ्जेल
राख्नु पर्ने तथा प्राप्त हुन आएको रकम ।

धारा(ना.)(सं.)- संविधानको दफा वा खण्ड ।

ध्यानाकर्षण(ना.)(सं.)- आफू वा आफ्नो तर्कतर्फ ध्यान खिच्ने काम,
आफ्नो विचार तिर ध्यान एकिकृत गराउने
काम ।

‘न’

नकबजनी(ना.)(अ.)- खुला ढोकाबाट बाहेक सेन वा सुरूङ्ग खनी
वा भित्ता भ्याल ढोकाहरू फोडी वा खोली
वा छाना, कौसी, भ्याल, पर्खाल इत्यादि गैह्र

अबाटोबाट कुनै तरहले भित्र पसी गरेको चोरी वा भित्र पस्दा बाटोबाट पसेको भए पनि निस्कदा सो लेखिएको किसिमबाट बाहिर निस्केको भए सो अवस्थाको चोरी ।

(मु.ऐ.-२०२०)

नजरबन्द(वि.)(अ.)-

तोकिएको विशेष क्षेत्रभन्दा बाहिर निस्कन नपाउने गरी नियन्त्रणमा राखिएको वा निषेध गरिएको ।

नजीर(ना.)(अ.)-

उपमा, उदाहरण, पूर्वदृष्टान्त, सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसलामा प्रतिपादित सिद्धान्त ।

नसीहत(ना.)(अ.)-

चेतावनी सहितको सावधानी, कुनै काम कुरा विगारेकोमा आइन्दा यस्तो कामकुरा त्यस ढंगमा पुनः नगरियोस् वा नदोहरियोस् भनी गरिने सावधानी ।

नाजायज(वि.)(अ.)-

अवैध, बेमुनासिव, अनुचित ।

नाबालक(ना.)(सं.)-

सोह्र वर्ष उमेर पुरा नभएको बालक ।

नालिस(ना.)(फा.)-

फिराद, इजहार, अड्डा अदालत वा हाकिम समक्ष पेश गरिने उजुरी ।(मु.ऐ.-२०२०)

निखन्नु(स.क्रि.)(ने.)-

बन्धकी उकास गर्नु, हक सफा गर्नु ।

निब्टारा(ना.)(ने.)-

कुनै काम-कुरो फत्ते गर्ने काम, कामको तामेली अवस्था, सोचे जस्तो परिणाम युक्त समाधान ।

नियन्त्रण(ना.)(ने.)-

कब्जा, दखल, रोक वा प्रतिबन्ध लगाउने काम, अधिनमा राख्ने काम ।

नियन्त्रित(वि.)(सं.)-	नियन्त्रणमा रहे भएको, नियमले बाँधिएको ।
नियम(ना.)(सं.)-	संचालन विधि, प्रक्रियागत काइदा, सवाल, कुनै ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बनाइएको सवाल, नियम सरह बनाइएको विनियम समेत । (ने.का.श.को.-२०६९)
नियमबद्ध(वि.)(सं.)-	नियमानुसार, नियममा बाँधिएको ।
नियमावली(ना.)(सं.)-	ऐनलाई प्रस्ट्याउन बनाइएको नियमहरूको पुस्तक वा संग्रह ।
निरीक्षण(ना.)(सं.)-	रेखदेख, जाँच, अवलोकन, छानविन, परीक्षण ।
निरूपण(ना.)(सं.)-	निराकरण, सोच विचारका साथ गरिने निर्णय, समापन गर्ने काम ।
निर्णय(ना.)(सं.)-	तोक, फैसला, ठहर ।(ने.का.श.को.-२०६९)
निर्णयसार(ना.)(सं.)-	भएको निर्णयको सार मात्र निकालिएको भाग ।
निर्णयादेश(ना.)(सं.)-	न्याय, दृष्टान्त, निर्धारित नियम ।
निर्णायक(वि.)(सं.)-	निर्णय दिने, टुङ्गो लगाउने काम ।
निर्णयधार(ना.)(सं.)-	कुनै विवाद वा मुद्दाको विषयमा निर्णय दिने मूल आधार ।
निर्देशन(ना.)(सं.)-	आदेश, आज्ञा, सुझाव वा सल्लाह दिने काम ।
निर्देशिका(ना.)(सं.)-	नीति-नियम आदिको पालना सम्बन्धमा दिइएको निर्देशन ।
निर्दोष(वि.)(सं.)-	दोष नभएको, निरपराध, निष्कलङ्क, शुद्ध, पवित्र ।

निवारक नजरबन्द(ना.)(सं.)-	राष्ट्रको वा निश्चित क्षेत्रको शान्ति सुरक्षाको लागि कसैलाई केही समयको लागि थुनामा राख्ने काम ।
निवेदक(ना.)(सं.)-	निवेदक दिने पक्ष वा व्यक्ति ।
निषेध(ना.)(सं.)-	प्रतिबन्ध, रोक्का, प्रतिरोध ।
निषेधाज्ञा(ना.)(सं.)-	कुनै पनि मुद्दामा बीचैमा कुनै कार्य अस्थायी रूपले रोक्न वा कुनै काम कुरा हुने आशंका लागी दिएको निवेदनमा सो कार्य रोक्न वा सो काम कुरो हुन नदिन ठीक वा उपयुक्त देखिएमा अदालतले दिने एक प्रकारको आदेश र त्यस्तो आदेश जारी गराई पाउन दिइने एक प्रकारको रिट निवेदन ।(ने.का.श.को.-२०६९)
निष्कर्ष(ना.)(सं.)-	नतिजा, परिणाम, फल, निचोड ।
निसाफ(ना.)(अं.)-	इन्साफ, न्याय, निर्णय, मुद्दा मामिलामा हुने फैसला ।
निस्सा(ना.)(फा.)-	प्रमाण, दसी, सबूद, भरपाई ।
नेल(ना.)(अं.)-	अपराधीलाई गोडामा बाँधिने फलामे सिक्री ।
नोटिस(ना.)(अं.)-	सूचना, इस्तहार, विज्ञप्ति जानकारी दिने काम ।
न्याय(ना.)(सं.)-	इन्साफ, विवादास्पद विषयमा भएगरेको निर्णयबाट पक्षको सन्दर्भमा निस्कने परिणाम।
न्यायकर्ता(ना.)(सं.)-	न्यायाधीश, इन्साफकर्ता ।
न्यायपालिका(ना.)(सं.)-	सरकारको संवैधानिक तीन अंग मध्ये कानुन कार्यान्वयन गर्ने गराउने, जनताको

हकहितको सुरक्षा गर्ने र न्याय दिलाउने अंग
।

न्यायपूर्ण(वि.)(सं.)-

न्यायसंगत, न्याय अनुसार ।

न्यायाधिकरण(ना.)(सं.)-

तोकिएको काम गर्न गठित न्यायाधीश समेत
भएको एक अदालत ।

न्यायाधीश(ना.)(सं.)-

न्यायकर्ता, मुद्दा मामिलामा विवादास्पद
विषयको टुङ्गे लगाई कानूनतः निर्णय दिने
अधिकारी, मुद्दामा निर्णय दिने अधिकार प्राप्त
अधिकारी ।

न्यायालय(ना.)(सं.)-

अदालत ।

न्यायिक(वि.)(सं.)-

न्याययुक्त, न्यायोचित, न्याय दिने काम ।

‘प’

पक्राउ(ना.)(सं.)-

गिरफ्तारी, पकडाउ ।

पक्राउ पूर्जा(ना.)(सं.)-

गिरफ्तारीपूर्जा वा पत्र, पक्राउ गर्नु पर्ने कारण
सहितको पत्र ।

पक्ष(ना.)(सं.)-

भगडा वा विवाद गर्ने मध्येको प्रत्येक दुवै
थर भगडिया मध्येलाई प्रयोग हुने शब्द ।

पक्ष-विपक्ष(ना.)(सं.)-

समर्थन र विरोधका पक्षहरू, मुद्दा मामिलाका
दुवै थरी भगडिया ।

पञ्चकृति मोल(ना.)(सं.)-

पञ्च भलादमीले उचित ठहराएर निश्चित
गरेको मोल, बिक्री गर्न खोज्दा न्यूनतम मूल्य
पाउन सक्ने ।(ने.का.श.को.-२०६९)

पञ्चखत(ना.)(सं.)-

२०२० साल अघिको मुलुकी ऐनमा भएको
व्यवस्था अनुसार अपराध गरेको ठहरेमा

ज्यान सजाय हुने, दामल हुने, मुडिने, घटी जातमा मिलाई खोपिने र जात पतित हुने जस्ता किसिमका सजाय हुने खत वा अपराध ।(ने.का.श.को.-२०६९)

पञ्चपराध(ना.)(सं.)-

चोरी, हत्या, परस्त्री गमन, राजद्रोह र गौवध यी पाँच अपराधमा मद्दत गर्ने कार्य ।

पटके अपराधी(ना.)(ने.)-

पेशेवर अपराधी, पटक-पटक आपराधिक कार्यमा संलग्न भईरहने व्यक्ति ।

पदच्युत(वि.)(सं.)-

पदबाट बर्खास्त गरिएको, पद खोसिएको, नोकरी वा पदबाट हटाइएको ।

परमादेश(ना.)(सं.)-

विस्तृत उपचारको स्वभाव भएको उच्चस्तरीय विशेषाधिकार सम्पन्न रिट, तल्लो तहका अदालत, कुनै संस्था वा अधिकारी आदिलाई कुनै काम गर्न वा नगर्नको लागि सर्वोच्च अदालतबाट प्रस्तुत गरिने एक प्रकारको रिट निवेदन ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

परामर्श(ना.)(सं.)-

सल्लाह, कुनै विषयमा सुझाव सहितको विवेचना ।

परिच्छेद(ना.)(सं.)-

खण्ड, अध्याय, प्रकरण, भाग, दफा, महल ।

पर्चा(ना.)(फा.)-

अड्डा अदालतबाट दिइने तारेखको पूर्जा ।

पहरेदार(ना.)(सं.)-

पहरा दिने व्यक्ति, पालो-पहरामा बसेको मान्छे ।

पाचुके(ना.)(नेवा.)-

पारपाचुके, विवाहिता स्त्री-पुरुषबीचको सम्बन्ध विच्छेद ।

पीडक(ना.)(सं.)-	पीडा पुऱ्याउने वा दिने व्यक्ति, अरूलाईसताउने वा यातना दिने व्यक्ति ।
पीडित(ना.)(सं.)-	बेचिएको, ओसारपसार गरिएको वा वेश्यावृत्तिमा लगाईएको व्यक्ति, पीडायुक्त, थिचोमिचो भोगिरहेको व्यक्ति ।
पुनरावलोकन(ना.)(सं.)-	सर्वोच्च अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाउपर पक्षको निवेदनमा फैसला गर्ने न्यायाधीश वा न्यायाधीशहरूबाट नै पुनः अवलोकन गरी फैसलामा पुनर्विचार गरिने अध्ययन वा पुनः गरिने अवलोकन । (ने.का.श.को.-२०६९)
पुनरावेदक(ना.)(सं.)-	पुनरावेदन गर्ने व्यक्ति ।
पुनरावेदन(ना.)(सं.)-	मातहतका अड्डा अदालतबाट भएको फैसलामा चित्त नबुझी सो उपर माथिल्लो अड्डा अदालतमा गरिने निवेदन ।
पुर्पक्ष(ना.)(सं.)-	बहस, छलफल, खुल्ला इजलासकोसम्पूर्ण कारवाही ।
पेटबोली(ना.)(ने.)-	कुनै पनि लिखतको मूल विषयवस्तु, मूल व्यहोरा वा बयानमा लेखिएको कुरो । (ने.श.सा.-२०५८)
पेशी(ना.)(फा.)-	बेञ्च वा इजलासमा मुद्दा पेशी गर्ने काम ।
पेशी तारेख(ना.)-	निर्णय वा आदेशको लागि इजलासमा मिसिल पेश गनुपर्ने हुँदा पक्षलाई दिइने तारेख । (ने.का.श.को.-२०६९)
पैरवी(ना.)(फा.)-	बहस, मुद्दा मामलामा आफ्नो पक्षको समर्थनमा गरिने तर्क, वकालत ।

प्रकरण(ना.)(सं.)-	परिच्छेद, सिलसिला, दफा, अध्याय ।
प्रतिउत्तरपत्र(ना.)(सं.)-	प्रतिवादीले आफ्नो जिकिरसाथ पेश गरेको लिखत जवाफ ।(ने.का.श.को.-२०६९)
प्रतिपक्ष(ना.)(सं.)-	प्रतिवादी, शत्रु, विपक्षी ।
प्रतिरक्षा(ना.)(सं.)-	सुरक्षाको व्यवस्था, अर्काको आक्रमण वा अभियोगबाट बचावट बच्न गरिने काम, अभियोगबाट बच्न देखाइने निर्दोषिताको प्रमाण पेश गर्ने प्रयत्न ।
प्रतिलिपि(ना.)(सं.)-	नक्कल, उतार, मूल प्रतिको आधारमा उस्तै नक्कल गरिएको प्रति ।(ने.श.सा.-२०५८)
प्रतिलोम विवाह(ना.)(सं.)-	पुरानो प्रचलन अनुसार माथिल्लो जातको केटी र तल्लो जातको केटाबीच हुने विवाह ।
प्रतिवाद(ना.)(सं.)-	वादीको कुराको जवाफ, खण्डन, अभियोगलाई मिथ्या सावित गर्ने काम, विरोध वा विरोधपत्र ।
प्रतिवादी(ना.)(सं.)-	प्रत्यर्थी, वादी हुनेको भगडियावा अर्को पक्ष, विपक्षी, प्रतिपक्ष ।
प्रतिवेदन(ना.)(सं.)-	कुनै विषयमा टिप्पणी सहित जानकारी दिन प्रस्तुत गरिने निवेदन वा लेख, छानविनको व्यहोरा वा निष्कर्ष लेखिएको कागज ।
प्रतिषेध(ना.)(सं.)-	माथिल्लो अदालतबाट तल्लो अदालतका न्यायाधीश वा कुनै मुद्दाका पक्ष वा विपक्षको नाममा जारी हुने आदेश, चली रहेको कुनै कारवाई अधिकारभन्दा बाहिरको भएमा सर्वोच्च अदालतले मातहतका अड्डा अदालत वा सम्बन्धीत व्यक्तिलाई सो काम

रोक्नका निमित्त दिइने आदेश र त्यस्तो आदेश जारी गरी पाउन सर्वोच्च अदालतमा पेश गरिने एक प्रकारको रिट निवेदन ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

प्रत्यक्षदर्शी(ना.)(सं.)-

देखी जान्ने साक्षी, चशमदीद गवाह, आँखाले नै देख्ने व्यक्ति ।

प्रत्यायोजन(ना.)(सं.)-

जिम्मेवारी दिने काम, दायित्वयुक्त गर्ने काम, अधिकारसहित प्रतिनिधिस्वरूप बनाई पठाउने वा नियुक्त गर्ने काम ।

प्रत्यारोप(ना.)(सं.)-

जवाफी आरोप, कसैले लगाएको आरोपको बदलामा उसै उपर आफूले आरोप लगाउने काम ।

प्रमाण(ना.)(सं.)-

सबूद, दसी, लिखत आदिको समष्टि रूप, कुनै तथ्यलाई सत्य वा असत्य मान्न अदालतको विचारलाई प्रेरित गर्ने तत्त्व ।

प्रमाणको भार(ना.)(सं.)-

विवादास्पद विषयको तथ्यमा आफ्नो दावी वा जिकिरलाई सकारात्मक रूपमा साबित वा प्रमाणित गर्ने कर्तव्यसहितको भार ।

(ने.का.श.को.-२०६९)

प्रस्तावना(ना.)(सं.)-

प्राक्कथन, भूमिका, पारित ऐनको प्रारम्भ, कुनै संविधान वा ऐन आदिको निर्माणको कारण वा निर्माताको दृष्टिकोणको अभिव्यक्ति ।

प्राकृतिक न्याय(ना.)(सं.)-

समान न्याय र शुद्ध अन्तस्करणको आधारमा गरिने न्याय ।

प्राङ्न्याय(ना.)(सं.)-

निर्मित विषयको सिद्धान्त, अदालतमा एक पटक निर्णय भैसकेको कुरा पुनः गर्न अदालतले अर्को पटक कारवाई गर्न पठाउने

छैन भन्ने सिद्धान्तमा आधारित न्याय ।

(का.श.को.-२०३८)

प्राणदण्ड(ना.)(सं.)-

मृत्युदण्ड, ज्यान सजाय ।

‘फ’

फतूर(ना.)(अ.)-

अभियोग, दोष, खोट ।

फरार(वि.)(अ.)-

भागोको, बेपत्ता भएको, गिरफ्तारीबाट बच्नका लागि लुक्नु, छिप्नु वा गुप्त रूपबाट आफूलाई अनुपस्थित राख्नु ।

फछ्यौँट(ना.)(अ.)-

छिनाफाना, किनाराभईसकेको मुद्दाको अवस्था ।

फाँट(ना.)(ने.)-

विभाग, शाखा ।

फाँटवाला(ना.)(ने.)-

कुनै फाँटको जिम्मा लिई काम गर्ने व्यक्ति वा कर्मचारी ।

फाइल(ना.)(अं.)-

मिसिल, कागजपत्रहरूको क्रमागत सहितको समुह ।

फिराद(ना.)(फा.)-

नालिस, उजूर, दरखास्त, सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा प्रहरी प्रतिवेदन ।

फी(ना.)(अं.)-

फीस, शुल्क, मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलमा भएको व्यवस्थामा दस्तुर ।(मु.ऐ.-२०२०)

फुकुवा(वि.)(ने.)-

बाधा अडकाउ फुकेको, प्रतिवन्ध वा रोक्का हटाइएको, अदालतबाट रहेको रोक्का हटाइएको ।

फूल कोर्ट(ना.)(अं.)-

पूर्ण बैठक, पूर्ण इजलास ।

फैसला(ना.)(अ.)- निर्णय, विवादको टुङ्गो लगाउन वा दायरी लगत कट्टा गर्न दिइने आदेश, वादी प्रतिवादीको बीचमा उपस्थित विवादको टुङ्गो लगाउने काम ।

फौजदारी(वि.)(अ.)- मारपिट, चोरी, डकैती, ठगी, रहजनी र करनी खालका मुद्दा वा त्यस्ता खाले घटना, अपराधिक पृष्ठभूमि रहेका घटना ।
(ने.श.सा.-२०५८)

‘ब’

बकपत्र(ना.)(सं.)- मुद्दामा साक्षीले बकेको कुरा लेखिएको कागज वा साक्षीलाई मुद्दाको सान्दर्भिक विषयमा बक्न लगाउने काम ।

बकस(ना.)(फा.)- बक्सिस, इनाम, सेवा गरे बापत वा रिभाए बापत दिइने नगद वा जिन्सी, बैयक्तिक सम्पत्तिको ऐच्छिक हस्तान्तरण ।

बकसपत्र(ना.)(फा.)- कुनै चल वा अचल सम्पत्ति रिभाए बापत बकसको रूपमा दिंदा लेखि दिने कागज ।

बकाउनु(स.क्रि.)(ने.)- बयान वा बकपत्र गराउनु, जिरहबाट सम्बन्धित कुरा भन्न लगाउनु, साक्षी वा कारणीलाई सोधपुछ गर्नु ।

बक्साउनी(ना.)(फा.)- बक्सौनी, दुई पक्षका भगडियाहरू बीच मिलापत्र हुँदा लाग्ने दस्तुर ।

बन्डापत्र(ना.)(सं.)- अंशबन्डाको कागज अंशियारहरूले चल अचल सम्पत्ति आपसमा बाँडी लिएको र नलिनेले सोही व्यहोरा जनाएको अंशको फाँटवारीसहित आपसमा कानुनत अंश

छुट्टिएको भनी लेखिएको लिखत ।

बदर(वि.)(फा.)-

उल्टी, सदर नभएको, प्रभावहीन अस्वीकृत ।

बन्द इजलास(ना.)(सं.)-

आवश्यक व्यक्ति मात्र राखी काम गरिने
इजलास, गोप्य इजलास ।

बन्दी(ना.)(सं.)-

थुनुवा वा कैदीलाई जनाउने शब्द ।

बन्दी प्रत्यक्षीकरण(ना.)(सं.)-

बन्दीलाई अदालत वा न्यायाधीश समक्ष
उपस्थित गराउने काम वा त्यसरी उपस्थित
गराउन दिइने न्यायाधीश वा अदालतको
आदेश, कसैलाई निजको स्वतन्त्रताका विरुद्ध
गैरकानुनी तरिकाबाट गिरफ्तार गरिएकोमा
तुरुन्त कारागार मुक्त गर्न दिने उद्देश्य
लिएको रिट ।(ने.का.श.को.-२०६९)

बयान(ना.)(अ.)-

मौखिक उजूर, अड्डा अदालतमा वादी-
प्रतिवादी वा अभियुक्तले मुद्दा वा
अपराधसम्बन्धी गरी विवरण वा वक्तव्य ।

बरामद(ना.)(फा.)-

चोरीएका वा हराएका वस्तु फेला पार्ने काम,
खान-तलासीबाट प्राप्त वस्तु दाखिला गर्ने ।

बरामदी मुचुल्का(ना.)(फा.)-

दसीका सामान बरामद गरिंदा सो व्यहोरा
उल्लेख भएको मुचुल्का ।(का.श.को.-२०३८)

बलजफत(ना.)(अ.)-

जवर्जस्ती, करकापयुक्त, बलपूर्वक ।

बलात्कार(ना.)(सं.)-

जवरजस्ती करणी, कुनै स्वास्नीमानिसको
इच्छाको विरुद्ध बलपूर्वक संभोग गर्ने काम ।

बहस(ना.)(अ.)-

मुद्दाको सन्दर्भमा आफ्नो पक्षको तर्फबाट कुनै
कुरालाई प्रमाणित वा अप्रमाणित गर्न गरिने
छलफल, वादविवाद वा तर्क-वितर्क ।

बातिल(वि.)(अ.)-	बदर, खारेज गरिएको, रद्द गरिएको, प्रमाण नलाग्ने, स्वीकार नगरिएको । (ने.श.सा.-२०५८)
बाध्यात्मक(वि.)(सं.)-	आदेशात्मक, गर्ने पर्ने स्थितिको, नगरी नहुने ।
बार एशोसियसन(ना.)(अं.)-	नेपाल बार एशोसियसन तथा यसको इकाईहरू समेत ।(ने.का.श.को.-२०६९)
बीसौंद(वि.)(सं.)-	पाँच प्रतिशतले, सयकडा पाँच, बीसौं भाग ।
बेञ्च(ना.)(अं.)-	इजलास, न्याय पीठ, निर्णय दिन न्यायकर्ताले वा न्यायाधीशले ग्रहण गर्ने स्थान । (ने.का.श.को.-२०६९)
बैना(ना.)(ने.)-	पेशकी, अग्रिम रुपमा दिइने धनराशी, कुनै काम गराउनु भन्दा अगाडि सो काम गराउनका निमित्त अग्रिम रुपमा दिइने रकम ।

‘भ’

भर्पाई(ना.)(सं.)-	बरबुभारथको निस्सा, कागजपत्र इत्यादि बुभदा बुभी लिएको प्रमाणस्वरूप गरिदिने कागज ।
भवितव्य(वि.)(सं.)-	अकस्मातको, पहिलेदेखि अनुमान वा कल्पना नगरिएको घटना, अञ्जानमा घट्न गएको दुर्घटना ।
भागबण्डा(ना.)(सं.)-	अंश लगाउने वा भाग छुट्टाउने काम, पाउने भाग अनुसार लगाइने बण्डा ।
भित्रीनी(ना.)(ने.)-	रखौटी, गुप्त रुपले राखिएकी पत्नी ।
भ्रष्टाचार(ना.)(सं.)-	भ्रटाचार निवारण सम्बन्धी प्रचलित

कानूनबमोजिम सजाय हुने अपराधिक कसुर

।

(ने.का.श.को.-२०६९)

भ्रुणहत्या(ना.)(सं.)-

गर्भ तुहाउने काम, गर्भे जातकको ज्यान लिने काम ।

‘म’

मञ्जूरनामा(ना.)(अ.)-

कुनै काम कुराको सम्बन्धमा सो काम कुरा गर्न वा नगर्न मञ्जूर गरेको प्रमाण स्वरूप लेखेर दिइने कागज, एक प्रकारको स्वीकृतिपत्र ।

मतियार(ना.)(सं.)-

एउटै मतमा मिलेका व्यक्ति, जानाजान, स्वेच्छापूर्वक र मुख्य अपराधीसँग सामान्य उद्देश्यका साथ अपराध गर्नमा एक हुने वा सरीक हुने व्यक्ति, कुनै अपराध गर्ने साभा नियत गरी सो अपराध गर्न सहयोग गर्ने व्यक्ति ।

मत्स्य न्याय(ना.)(सं.)-

शक्तिशालीले निर्धालाई दवाउने, ठूलाले सानालाई हेप्ने र सताउने जस्ता सोचमा आधारित न्याय । (ने.का.श.को.-२०६९)

महान्यायाधिवक्ता(ना.)(सं.)-

प्रधानमन्त्रीबाट नियुक्त गरिने र प्रधानमन्त्रीको इच्छाअनुसारको अवधिसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहने सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश हुन सक्ने योग्यता पुगेको नेपाल सरकारको मुख्य कानुनी सल्लाहकार ।

(ने.सं.-२०७२)

महाभियोग(ना.)(सं.)-

कुनै जघन्य अपराध वा ज्यादै नै अनुचित आचरणको कारणबाट लगाइएको आरोप ।

महिला हिंसा(ना.)(सं.)-	लैङ्गिक विभेद स्वरूप महिला भएको कारण वा महिला विरुद्ध गरिने हिंसा ।
माननीय(वि.)(सं.)-	मान गर्नुपर्ने मान्यवर, सांसद तथा अदालतका न्यायाधीशलाई गरिने सम्बोधन ।
मानव बेचबिखन(ना.)(सं.)-	मानव जातिको अमानवीय तथा अपराधिक कार्यको निमित्त गरिने ओसार-पसार वा बेचबिखन ।
मानहानी(ना.)(सं.)-	इज्जतमा हुन जाने धक्का, बेइज्जत गर्ने काम, कसैको मान वा प्रतिष्ठामा हुन जाने क्षती वा नोक्सानी ।
माफिया(ना.)(अ.)-	अन्तर्राष्ट्रिय वा संङ्गठित अपराधिक समूह ।
मिनाहा(ना.)(अ.)-	माफ, रिहाइ, असूल गनुपर्ने रकम वा जरीवाना कुनै कारणवश आवश्यक देखेमा पुरै वा आंशिक रूपमा छाडी दिने काम ।
मिलापत्र(ना.)(सं.)-	एक प्रकारको सम्झौतापत्र, सरकारवादी फौजदारी मुद्दा, घूस मुद्दा र घूसको उजूर नपरेको भए पनि घूस खाए मागेको मुद्दामा देखिएको बाहेक अरू मुद्दामा कुनै पनि तहमा दुवै थरी भगडियाहरूले परस्परमा निजहरूको हकमा मुद्दाको अस्तित्व शून्यमा राखी अब उप्रान्त भगडा नगर्ने भनी मिली लेखी दिने कागज ।(मु.ऐ.-२०२०)
मिसिल(ना.)(अ.)-	कुनै मुद्दामा कारवाही भएका सम्पूर्णकागजपत्रहरूको ठेली, मुद्दा मामिलाका कागजपत्रहरूको मुट्ठा ।(ने.का.श.को.-२०६९)
मुआब्जा(ना.)(अ.)-	हर्जाना, क्षतिपुर्ति, कुनै वस्तु वा चल-अचल

	सम्पत्ति नोक्सानी हुन जाँदा त्यसको बदलामा दिइने वस्तु वा रकम ।
मुचुल्का(ना.)(तु.)-	सरजमीनमा लेखिएको कागज ।
मुद्दा(ना.)(अ.)-	भगडा, मामला, हक बेहक छट्याउन वा न्याय पाउन अदालतमा परेको विवाद ।
मुद्दा मामिला(ना.)(अ.)-	मुद्दाहरूको समुदाय वा समष्टि रूप,सबै किसिमको अदालती कारवाही ।
मुद्दा सूची(ना.)(अ.)-	इजलासमा पेश हुने मुद्दाको सूची ।
मूलतबी(वि.)(अ.)-	स्थगित, फरार रहेका वा पक्राउ नपरेका अभियुक्तका हकमा पछि कारवाही गर्न रोकी राखिएको ।(मु.ऐ.-२०२०)
मैथुन(ना.)(सं.)-	सम्भोग, यौन वा रतिक्रिडा, स्त्री-पुरुष बीचमा हुने यौन समागम ।
मौलिक हक(ना.)(सं.)-	संविधानले दिएको नागरिक सम्बन्धी विभिन्न हक, जीउ धनको सुरक्षा, वैयक्तिक स्वतन्त्रता, कानुनी समानता, धार्मिक स्वतन्त्रता, वाक् स्वतन्त्रता आदि ।
म्याद(ना.)(अ.)-	अवधि, हद, तोकिएको समय, कुनै काम गर्ने वा गर्न पर्ने नियत समय, अड्डा अदालतले फलानो मिति वा दिनमा यसो गर्नु भनी दिइने रीतपूर्वकको सूचना ।
म्यादी(वि.)(अ.)-	म्यादसम्मको, तोकिएको म्यादसम्म कायम रहने ।
म्यादी पूर्जा(ना.)-	वारेण्ट जारी हुँदा फेला नपरेका अभियुक्तहरूका हकमा बाटाका म्याद बाहेक

साठी दिनभित्र हाजिर हुनु भनी जारी भएको पूर्जा ।

‘य’

यकीन(ना.)(अ.)— निश्चित गरेर तोक्ने काम, निधो पक्का-पक्की ।

यातना(ना.)(सं.)— पीडा, कष्ट, मर्म, आघात ।

यातना विरुद्धको हक(ना.)— अनुसन्धान तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना नदिइने वा निजसँग निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार नगरिने हक । (ने.सं.-२०७२)

यौन अपराध(ना.)(सं.)— कानूनबाट निषिद्ध स्त्री वा पुरुषसँग करणी गरे बापतको अपराध र निषिद्ध अरु कुनै पनि प्रकारको अप्राकृतिक वा पशु करणी गरे बापतको अपराध समेत ।(ने.का.श.को.-२०६९)

‘र’

रद्द(ना.)(अ.)— खारिज, डिसमिस, बेकार गराउने काम ।

रहजनी(ना.)(फा.)— बाटोघाटो वा जङ्गलमा ढुकी जबरजस्ती गरेको चोरी ।(मु.ऐ.-२०२०)

राजीखुशी(ना.)(अ.)— मञ्जूरी, आफ्ना मनोमानीसित वा कसैको ललाई फकाई वा दवाव वेगरको अवस्था, करकाप नगरिएको अवस्था ।

राय(ना.)(फा.)— मत, फैसलाको रूप निर्धारण गर्ने प्रेरक तत्त्वयुक्त विचार, आफ्नो निर्णयको लागि

अदालतले दिएको कारण ।

रायकिताब(ना.)(फा.)-	न्यायाधीशले मुद्दामा आफ्नो मत जाहेर गरी निर्णय लेख्ने किताब ।
राष्ट्रिय कानून(ना.)(सं.)-	राज्यको सरहदभित्र लागू हुने कानून ।
रिट(ना.)(अं.)-	राज्य वान्यायालय आदिद्वारा कसैलाई कुनै कार्य गर्न वा नगर्न दिइएको आज्ञापत्र ।
रिहाई(ना.)(फा.)-	छुटकारा, माफी, मिनाहा, दोषबाट मुक्ति, सफाई ।
रूल(ना.)(अं.)-	नियम ।
रेकर्ड(ना.)(अं.)-	अभिलेख, मिसिल, पछि प्रमाणका निमित्त सुरक्षित राखिएको कागजपत्र आदि ।
रोज(ना.)(फा.)-	दिन, तारिख, बार ।
रोजनामचा(ना.)(फा.)-	दिनका दिन हुने काम वा घटना दर्ता गर्ने बही ।(ने.का.श.को.-२०६९)
रोहबर(क्रि.यो.)(फा.)-	सामुन्ने, अधिल्लिर, समक्ष ।

‘ल’

लाचार(वि.)(अं.)-	विवश, असमर्थ, अशक्त ।
लाञ्छना(ना.)(सं.)-	दोष, कलंक, बात, अभियोग ।
लाश(ना.)(फा.)-	शव, मुर्दा, मृत शरीर ।
लिखत(ना.)(सं.)-	कुनै लेनदेन वा कारोबारमा सोको प्रमाणस्वरूप लेखिएको कागज ।
लिखित जवाफ(ना.)(सं.)-	कारण देखाउ आदेश मागिएकोमा सो बापत लेखेर दिने जवाफ ।(ने.का.श.को.-२०६९)

लिखितम्(ना.)(सं.)-

लेखिएको कागजपत्र, तमसुक आदि लिखित व्यहोरामा सुरूमा आफु स्वयं लिखित रूपले सम्बन्धित रहेको प्रमाण जनाउन प्रयोग हुने शब्द ।
(ने.श.सा.-२०५८)

लुटपीट(ना.)(ने.)-

वारदातको रूपबाट चोरीको महल बमोजिमको अपराध ठहर्ने बाहेक अर्काको जिम्माको आफ्नो हक पुग्ने धनमाल भए पनि अर्काको जिम्मा रहे भएकोमा जिम्मा लिने मानिसको मञ्जूरी नलिई लिने ।(मु.ऐ.-२०२०)

ल्याप्चे(ना.)(ने.)-

औंठाको छाप, शंख चक्र आदि रेखा देखिने औंठाको सही छाप, हातको बुढी औंलाको शंख चक्र आदि स्पष्ट देखिने कुनै पनि लिखतमा लगाइने सही छाप ।(ने.श.सा.-२०५८)

‘व’

वकालत(ना.)(अ.)-

वकिलको काम, अर्काको प्रतिनिधि भई आधिकारीक रूपमा मुद्दा मामिलामा बहस पैरवी गर्ने व्यक्ति ।

वकालतनामा(ना.)(अ.)-

आफ्नो प्रतिनिधि भई र आफू प्रतिनिधि भई अड्डा अदालतमा बहस गर्ने पक्ष र वकिलको सही गरी प्रतिनिधि स्वरूप बुझाइने अधिकार पत्र ।(ने.का.श.को.-२०६९)

वकिल(ना.)(अ.)-

मुद्दाको सन्दर्भमा भगडियाको कानुनी प्रतिनिधि, अर्काको प्रतिनिधि भई अड्डा अदालतमा गई मुद्दा मामिलामा आफ्नो पक्षको तर्फबाट बहस पैरवी गर्न अधिकार प्राप्त कानुन व्यवसायी ।(ने.श.सा.-२०५८)

वतन(ना.)(अ.)-	ठेगाना, जन्मस्थल, घरद्वार वा डेरा भएको ठाउँ ।
वन्दी(ना.)(सं.)-	कैदी, थुनुवा ।
वारदात(ना.)(अ.)-	अप्रिय तथा नराम्रो घटना, हूलदंगा, फौजदारी कारवाहीबाट उत्पन्न घटना । (ने.श.सा.-२०१८)
वारिस(ना.)(अ.)-	उत्तराधिकारी, प्रतिनिधि, अरूको मुद्दा मामिला वा काम कुरामा अभिभारा लिने व्यक्ति ।
वारिसनामा(ना.)(अ.)-	आफ्नो उपस्थितिसम्बन्धमा वारीसलाई अधिकार दिई लेखी अड्डा अदालत वा सम्बन्धित ठाउँमा पेश गर्नका लागि वारिस दिने व्यक्तिले वारिसलाई दिने कागज । (ने.का.श.को.-२०६९)
विक्षिप्त(वि.)(सं.)-	पागल, बौलाह, होस ठेगानमा नभएको ।
विचाराधीन(ना.)(सं.)-	निर्णय हुन बाँकी रहेको अवस्थाको ।
विबन्धन(ना.)(सं.)-	रोकावट, अवरोध, एकपटकको अभिव्यक्तिको सम्बन्धमा इन्कारी लिन रोक लगाइने सिद्धान्त ।
वैतनिक वकिल(ना.)(सं.)-	असमर्थ पक्षबाट बहस गराउन अदालतमा म्यादी नियुक्त गराइने कानून व्यवसायी । (ने.का.श.को.-२०६९)
वैधानिक(वि.)(सं.)-	कानुनी, विधान अनुकूल ।(ने.श.सा.-२०१८)
	‘श’
शङ्कास्पद(वि.)(सं.)-	सन्देहपूर्ण, शंका गर्न सकिने वा हुने स्थितीको ।

शनाखत(ना.)(फा.)- चिन्न लगाउने काम, हो वा होइन भनी चिन्न वा हेर्न लगाउने काम, लिखत आदिको सद्दे कित्ते के हो भनी नामाकरण गर्न लगाउने काम ।(ने.का.श.को.-२०६९)

शिकायत(ना.)(अ.)- उजूरी, कसैको विरोधमा गुनासो पोख्ने काम, निन्दा ।

‘ष’

षड्यन्त्र(ना.)(सं.)- कपटपूर्ण आयोजना, गैर कानुनी उद्योगको अपराध, जालभेले ।

षड्यन्त्रकारी(वि.)(सं.)- षड्यन्त्र गर्ने व्यक्ति र साभेदार, भैली, जाली ।

‘स’

संकट(ना.)(सं.)- आपत्ति, कष्टदायक अवस्था, उत्पीडनयुक्त स्थिति ।

संकटकाल(वि.)(सं.)- संकट परेको अवस्था, आपद्द्विपद् परेको स्थिति ।

संविधान(ना.)(सं.)- देशको मूल कानुन ।(ने.सं.-२०७२)

संविधानवाद(ना.)(सं.)- विधिको शासन तथा कानुनी राज्य व्यवस्था अर्न्तगतको शासनलाई सर्वेसर्वा मान्ने राजनैतिक सिद्धान्त ।(ने.श.सा.-२०५८)

संवैधानिक(वि.)(सं.)- संविधानमा उल्लेखित, संविधान अनुसार ।

संशोधन(ना.)(सं.)- सुधारको निमित्त गरिने परिवर्तन ।

संहिताकरण(ना.)(सं.)- संग्रह वा सङ्कलन गर्ने काम, छरिएर रहेका अंशलाई बटुलबाटुल पारी एक विस्तृत रूप

दिने काम ।

सकार(ना.)(सं.)-	कबूल, मञ्जूर, स्वीकृति ।
सकारनामा(ना.)(ने.)-	एक प्रकारको मञ्जूरनामा, कुनै काम कुरा सकार गरे बापत प्रमाणको लागी लेखिने कागज ।(ने.का.श.को.-२०६९)
सक्कल(ना.)(अ.)-	खेसा प्रति, गुरूकपी ।
सजाय(ना.)(फा.)-	दण्ड, फौजदारी मामलाबाट घोषित दण्ड ।
सम्बन्ध विच्छेद(ना.)(सं.)-	पारपाचुके, तलाक ।
सम्भोग(ना.)(सं.)-	मैथुन, सहवास ।
साक्षी(ना.)(सं.)-	गवाह, प्रमाणको एक रूप ।
साधक(वि.)(सं.)-	आफूले निकास वा अन्तिम तोक दिन नमिल्ले कुरामा आफूभन्दा माथिको तालुकवाला वा अधिकारीसँग निकास वा अन्तिम तोक माग्न आफ्नो रायसहित पेश गरेको अवस्थाको ।(ने.का.श.को.-२०६९)
साबित(वि.)(अ.)-	प्रमाणिक, अपराध वा दोष स्वीकार गरेको ।
सेस्तेदार(ना.)(फा.)-	न्यायाधीशको सामान्य निर्देशन र नियन्त्रणमा रही अदालतको प्रशासन सम्बन्धी एवं कानूनमा सेस्तेदारले गर्नु भनी तोकिएको काम गर्ने व्यक्ति ।(ने.का.श.को.-२०६९)
स्वायत्त(वि.)(सं.)-	स्वाधीन, आफ्नै अधिकारको ।
सोधपुछ(ना.)(ने.)-	जवाफ प्राप्त गर्न खातिर गरिने प्रश्न वा लेखापढी, साक्षीको बकपत्रमा जिरहभन्दा अगाडि गरिने प्रश्नावली, केरकार, सोधखोज ।

‘ह’

हक(ना.)(अ.)—	अधिकार ।
हकदार(वि.)(अ.)—	हकवाला, उत्तराधिकारी ।
हकदैया(ना.)(अ.)—	कुनै काम कुरा गर्न कानूनतः प्राप्त हक ।
हकसफा(ना.)(अ.)—	हक निखन्ने काम, कसैको सम्पत्ति वा जायजातमा नजिकको विद्यामान हक । (ने.का.श.को.-२०६९)
हडप्नु(स.क्रि.)(ने.)—	अर्काको भाग खानु, खिचोला गर्नु, अर्काको धनमाल लिई पचाउनु ।
हतकडी(ना.)(सं.)—	कैदी वा थुनुवाका नाडीमा लगाइने ताल्चा मार्न हुने फलामे बालायुक्त सिक्री ।
हतियार(ना.)(ने.)—	धार वा चुच्चो भएको कुनै पनि औजार वा ज्याबल, हातले समाएर चलाइने कुनै पनि घातक वा चोटपटक पार्न सक्ने धारिलो औजार ।
हत्यारा(वि.)(सं.)—	ज्यानमारा ।
हद(ना.)(अ.)—	सीमा क्षेत्र, मर्यादा ।
हदबन्दी(ना.)(अ.)—	हद वा सीमाको निर्धारण, तोकिएको म्याद वा सीमा ।
हनन्(ना.)(सं.)—	आघात पुऱ्याउने काम, खोसखास पार्ने काम ।
हरजाना÷हर्जाना(ना.)(अ.)—	क्षतिपूर्ति, कसैको धनमाल, घरजग्गा आदि कुनै पनि तरिकाले नोक्सान गरिदिदा त्यसको बदलामा गरिने पूर्ति वा भर्ताल ।

हवाला(ना.)(अ.)-	कुनै कुरामा प्रमाण दिनका निमित्त प्रस्तुत गरिने उद्धरण वा उल्लेख ।(ने.का.श.को.-२०६९)
हस्तक्षेप(ना.)(सं.)-	अनधिकृत रूपमा गरिने काम, आफ्ना अधिकारदेखि बाहिरको काममा प्रभाव पार्ने काम ।
हस्ताक्षर(ना.)(सं.)-	दस्तखत, सहि ।
हस्ते(क्रि.यो.)(सं.)-	मार्फत ।
हाजिर(वि.)(अ.)-	उपस्थित ।
हाजिरजमानी(ना.)(अ.)-	जमानीमा छुट्न सक्ने अभियुक्त वा व्यक्तिलाई आवश्यक परेको बेलामा वा तारेखमा हाजिर गराउने गरी कबूलसहित बसेको जमानी ।(मु.ऐ.-२०२०)
हाडनाता करणी(ना.)(सं.)-	आमा, दिदी, बहिनी, छोरी वा आफ्नो जात वा कुलमा चली आएको चलन अनुसार विवाह गर्न नहुने नाताका स्वास्नीमानिस हो भन्ने जानी जानी त्यस्ता स्वास्नीमानिससित गरेको करणी ।
हातपात(ना.)(ने.)-	कुटपीट, बलात्कार ।
हातहतियार(ना.)(सं.)-	राइफल, बन्दुक, पिस्तोल, रिभल्भर, माइनिङ्ग र ग्रिनेड, त्यसकापाटपूर्जाहरू र त्यस्तो हातहतियार बनाउने कल मेसिन समेत । (ने.का.श.को.-२०६९)
हार(ना.)(सं.)-	पराजय ।
हारगुहार(ना.)(फा.)-	मद्दत वा सहायताका निमित्त गरिने आह्वान

वा प्रार्थना ।

हिंसा(ना.)(सं.)-

चोटपटक वा मारकाट गर्ने फौजदारीयुक्त काम ।

हिरासत(ना.)(अ.)-

अदालतको कारवाईभन्दा अधिको थुना, अनुसन्धानको क्रममा पक्राउमा राखिएको अवस्था ।

हिस्सेदार(वि.)(अ.)-

अंशियार, साभेदार ।

हूल(ना.)(सं.)-

भीड, अव्यवस्थित जनसमुह ।

हैकम(ना.)(अ.)-

तैनाथ, नियन्त्रण, आधिपत्य, शासन ।

परिच्छेद चार

कानुनी नेपाली शब्दको वर्गीकरण

४.१. विषयपरिचय

विभिन्न क्षेत्र वा विषयमा प्रयोग हुने शब्दलाई पहिचान गर्न शब्दहरु कसरी बनेका छन्, तिनको कार्य कस्तो छ, तिनको स्रोत कुन हो, तिनले वाक्यमा आएर कस्तो काम गर्दछन् भन्ने थाहा पाउनु पर्दछ । यसरी भाषामा शब्द छुट्याउने खास आधार नै वर्गीकरण हो । भाषामा व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोग आदि चार आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

यस परिच्छेदमा सङ्कलित कानुनी भाषाका शब्दलाई व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

४.२. व्युत्पादन वा निर्माण प्रक्रियाका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण

व्युत्पादन वा निर्माण प्रक्रियाका आधारमा शब्द दुई प्रकारका हुन्छन् । ती हुन्- अव्युत्पन्न वा मूल शब्द र व्युत्पन्न शब्द । जसको निर्माण प्रक्रिया हुँदैन वा जो स्वयं निर्मित हुन्छन्, जसलाई टुक्राउन वा विभाजन गर्न सकिँदैन त्यस्ता शब्द अव्युत्पन्न वा मूल शब्द हुन् । व्युत्पन्न शब्द धातुमा उपसर्ग, परसर्ग, प्रत्यय, समास, द्वित्व आदिको योग भई बन्दछन् । परिच्छेद तीनमा सङ्कलित जम्मा ५८९ ओटा कानुनी शब्दलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिन्छ ।

४.२.१. अव्युत्पन्न वा मूल कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस शोधकार्यमा जम्मा ५८९ ओटा सङ्कलित कानुनी शब्द मध्ये अव्युत्पन्न कानुनी शब्द ९३ ओटा रहेका छन्, जो निम्नानुसार छन्-अंश, अदालत, अञ्चल अदालत, अञ्चल न्यायाधीश, अडान, अड्काउ, अड्डा, अधिकृत, अपराध, अपील, अभिलेख अदालत, अर्दली, आदेश, इटाचपली, इति, ईख, उजुर, एकीन, ऐजन, ऐन, कब्जा, करणी, करार, कानुन, केश, खून, खोट, घा, चपरासी, जातक, जेल, ज्यथा, भगडा, भडप, भेल, ठहर, डिट्टा, डोर, ढड्डा, ढाँचा, तारिख, तोक, थान, दण्ड, दफा, दफ्तर, दस्तावेज, देवानी, देहाय, दोष, धारा, नजीर, नालिस, नियम, नियमावली, निर्णय, निर्देशन, निर्देशिका, निस्सा, न्याय, पक्ष, परिच्छेद, पर्चा, पाचुके, पेशी, पैरवी, प्रमाण, प्रस्तावना, फाँट, फाइल, फी, बेञ्च, मिसिल, मुद्दा, म्याद, यकीन, यातना, रद्द, रिट, रूल, रोज, लाश, वकिल, वतन, संविधान, सकार, हक, हद, हनन्, हाजिर, हार, हिंसा, हूल आदि ।

४.२.२. व्युत्पन्न कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस शोधकार्यमा जम्मा ५८९ ओटा सङ्कलित कानुनी शब्दमध्ये व्युत्पन्न कानुनी शब्द ३०२ ओटा रहेका छन्, जो निम्नानुसार छन्- अंशबन्डा, अंशसर्वस्व, अंशियार, अख्तियार, दुरूपयोग, अख्तियारी, अग्राधिकार, अग्राह्य, अग्रिम, अङ्गभङ्ग, अडबड, अदल, अतिक्रमण, अतितप्रभावी, अत्याचार, अत्याचारी, अदालतको अवहेलना, अदालती, अदालती कारवाई, अदालती बन्दोबस्त, अदूरदर्शी, अर्धकट्टी, अधिकारक्षेत्र, अधिकार प्रत्यायोजन, अधिकारपृच्छा, अधिकारी, अधिग्रहण, अधिनियम, अधिवक्ता, अधीनस्थ, अध्यागमन, अनतिक्रम्य, अनाक्रमण, अनियमित, अनुगमन, अनुबन्ध, अनुमतिपत्र, अनुरोधपत्र, अनुसन्धान, अनुसूची, अन्याय, अन्यायपूर्ण, अपचलन, अपराधशास्त्र, अपराधी, अपवाद, अपहरण, अपुताली, अप्राकृतिक मैथुन, अबन्डा, अभिकर्ता, अभियुक्त, अभियोग, अभियोगपत्र, अभियोजन, अभियोक्ता, अभिवक्ता, अर्डर-सीट, अर्धन्यायिक, अवहेलना, अवाञ्छित, अवैध, आक्रमण, आक्रोश, आखेटोपहार, आघात, आजन्म, आजीवन कैद, आत्मनिर्णयको अधिकार, आत्मरक्षा, आत्मरक्षाको अधिकार, आदेशपत्र, आदेशात्मक, आधिकारिक, आपराधिक, आसय करणी, इच्छापत्र, इन्कारी, ईमान-जमान, उजुरवाला, उजुरी, उत्पीडक, उत्पीडन, उत्पीडित, उपखण्ड, उपदफा, उपधारा, उपनियम, एकतर्फी फैसला, एकल इजलास, औंठा छाप, कठघरा, कपाली, कपाली तमसुक, कबुलियतनामा, करकाप, करारनामा, कल्याणधन, कसूरदार, कागजात, कानुन व्यवसायी, कानुनी, कायलनामा, कारणी, कार्यविधि, कार्यदेश, कालकोठरी, किटानी, किनारा, कीर्ते, कुटपीट, केरकार, केश फाराम, कैदी, कैदीगृह, कैदै, कोटलिङ्ग, खानतलासी, खुला इजलास, खूनी, खोजतलास, खोटा, खोटाचलन, गवाही, गुजार्नु, गैरकानुनी, गोपनियताको हक, गोलघर, गौवध, घटनास्थल, घरेलु हिंसा, घाइते, घोषित, चशमदीद, चाकडी, चेतावनी, चैलकर, छानविन, छिनाफाना, छिनुवा, छेकथुन, छोडपत्र, जनही, जन्मकैद, जबरजस्ती, जमानी, जवाफदेही, जारी, जालसाजी, जाहेरी दरखास्त, जिय जियै, जीउ मास्नु बेच्नु, जेथा जमानी, जोरजुलूम, ज्यानमारा, भ्रगडिया, भ्रगडिया भिकाउनु, भ्रुट्टा, भ्यालखाना, टिपाउनु, टुहुरो, ठगी, ठहरै, ठहर, ठहर्नाउनु, ठेकिनु, डकैत, डकैती, डिसमिस फैसला, तरताकिता, तलासी, तहसीलदार, तामेलदार, तामेली, तायदाती, त्रिकर, थमौती, थाम्नु, थुनछेक, थुना, थुनुवा, थुनुवा पूर्जी, थैली, दण्डनीय, दण्डित, दशौंद, दसी, दामासाही, दायरी, दुरूपयोग, दुर्घटना, दुष्कृति, दृष्टिबन्धक, देश निकाला विरुद्धको हक, दैयादार, दोषारोपण, दोषी, दोहर्नाउनु, द्रोही, धनजमानी, धम्की, धरौटी, ध्यानाकर्षण, नजरबन्द, नाजायज, नाबालक, निखन्नु, नियन्त्रित, नियमबद्ध, निर्णयसार, निर्णयादेश, निर्णायक, निर्णयधार, निर्दोष, निषेधाज्ञा, न्यायकर्ता, न्यायपूर्ण, न्यायालय, न्यायिक, पक्राउ पूर्जी, पक्ष-विपक्ष, पञ्चकृति मोल, पञ्चखत, पञ्चपराध, पटके अपराधी, पदच्युत, पहरेदार, पीडक, पीडित, पुनरावलोकन, पुनरावेदक, पुनरावेदन, पेटबोली, प्रतिउत्तरपत्र, प्रतिवादी, प्रतिवेदन, प्रत्यक्षदर्शी, प्रत्यायोजन,

प्रत्यारोप, प्राणदण्ड, फछ्यौट, फाँटवाला, फुकुवा, फूल कोर्ट, बकपत्र, बकसपत्र, बकाउनु, बक्साउनी, बन्डापत्र, बन्द इजलास, बन्दी प्रत्यक्षीकरण, बरामदी मुचुल्का, बलजफत, बाध्यात्मक, बीसौंद, भागबण्डा, भित्रिनी, भ्रष्टाचार, भुणहत्या, मञ्जूरनामा, महाभियोग, महिला हिंसा, मानव बेचबिखन, मानहानी, मिलापत्र, म्यादी, म्यादी पूर्जी, यातना विरुद्धको हक, यौन अपराध, राजीखुशी, रायकिताब, रोहबर, लिखत, लिखित जवाफ, लिखितम्, लुटपीट, ल्याप्चे, विचाराधीन, विबन्धन, वैतनिक वकिल, वैधानिक, षड्यन्त्रकारी, संकटकाल, संविधानवाद, संवैधानिक, सकारनामा, सम्बन्ध विच्छेद, सम्भोग, साक्षी, सोधपुछ, हडप्नु, हतकडी, हतियार, हत्यारा, हदबन्दी, हस्ते, हाजिरजमानी, हाडनाता करणी, हातपात, हातहतियार, हारगुहार, हिरासत, हिस्सेदार आदि ।

४.२.३. स्रोत नखुलेका अन्य कानुनी शब्द

यस शोधकार्यमा जम्मा ५८९ ओटा सङ्कलित कानुनी शब्द मध्ये स्रोत नखुलेका कानुनी शब्द १९४ ओटा रहेका छन्, जो निम्नानुसार छन्-अंश दपोट, अकर्ण/अकर्न, अख्तियार, अग्रहार, अङ्गीकार, अङ्गीकृत, अधिकरण, अधिकार, अधिकृत वारीस, अधीन, अध्यादेश, अन्तरिम आदेश, अन्तरिम संविधान, अन्तर्राष्ट्रिय अदालत, अन्तर्राष्ट्रिय कानुन, अमानत, अमिनी, अर्जी, अर्डर, अलिफारस्या, अष्टलोह, आक्षेप, आरोप, असामी, आवेदक, आवेदन, आवेश, आसय, इकरारनामा, इजलास, इजहार, इतलायनामा, इन्कार, इन्साफ, इबी, उपर, उल्टी, उल्लङ्घन, कचहरी, कजलिष्ट, कबुलियत, कर्तव्य ज्यान, कर्तुत, कसूर, कानुनविद्, कारागार, कैद, कैदखाना, कोर्ट, कोर्ट फी, खजाना, खारेजी फैसला, खिचोला, खिलाफ, गवाह, गिरफ्तार, गिरोह, गुहार, घटना, घातक, च्यूत, जखम, जघन्य, जज, जनाउ, जफत, जमानत, जरीवाना, जायजात, जासूस, जाहेर, जिकिर, जिरह, टाँचा, टाँस, टाँसपूर्जी, टिपोट, ट्रिबुनल, ठिङ्गुरो, डकुमेन्ट, डाँका, डायर, जबीजी, ततिम्बा, तथ्य, तपसील, तमसुक, तलाक, तहसील, तातेल, तामेल, दपोट, दम्पती, दरखास्त, दरपीठ, दस्तखत, दादै, दैया, नकबजनी, निब्टारा, नियन्त्रण, नसीहत, निरीक्षण, निरूपण, निवारक नजरबन्द, निवेदक, निषेध, निष्कर्ष, निसाफ, नेल, नोटिस, न्यायपालिका, न्यायाधिकरण, न्यायाधीश, पक्राउ, परमादेश, परामर्श, पुर्पक्ष, पेशी तारेख, प्रकरण, प्रतिपक्ष, प्रतिरक्षा, प्रतिलिपि, प्रतिलोम विवाह, प्रतिवाद, प्रतिषेध, प्रमाणको भार, प्राकृतिक न्याय, प्राडन्याय, फतूर, फरार, फिराद, फैसला, फौजदारी, बकस, बदर, बन्दी, बयान, बरामद, बलात्कार, बहस, बातिल, बार एशोसियसन, बैना, भर्पाई, भवितव्य, मतियार, मत्स्य न्याय, महान्यायाधिवक्ता, माननीय, माफिया, मिनाहा, मुआब्जा, मुद्दा मामिला, मुद्दासूची, मूलतबी, मैथुन, मौलिक हक, रहजनी, राष्ट्रिय कानुन, रिहाई, रेकर्ड, रोजनामचा, मुचुल्का, लाचार, लाञ्छना, वकालत, वकालतनामा, वन्दी, वारदात, वारिस, वारिसनामा, विक्षिप्त, शङ्कास्पद,

शनाखत, शिकायत, षड्यन्त्र, संकट, संशोधन, संहिताकरण, सक्कल, सजाय, साधक, साबित, सेस्तेदार, स्वायत्त, हकदार, हकदैया, हकसफा, हरजाना/हर्जाना, हवाला, हस्तक्षेप, हस्ताक्षर, हैकम आदि ।

४.३. कार्यका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण

कार्य भनेको व्याकरणात्मक कार्य हो । यस आधारमा शब्दलाई दुईदेखि नौ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ तापनि खासगरी पाँच वर्गमा विभाजन गरेको पाइन्छ, ती हुन्- नाम पदवर्ग, सर्वनाम पदवर्ग, विशेषण पदवर्ग, क्रिया पदवर्ग र अव्यय पदवर्ग । परिच्छेद तीनमा सङ्कलित जम्मा ५८९ ओटा कानुनी शब्दलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिन्छ ।

४.३.१. नाम पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस शोधकार्यमा नाम पदवर्गका आधारमा जम्मा ४८७ ओटा शब्द सङ्कलन गरिएको छ, जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ-अंश, अंश दपोट, अंशबन्डा, अंशसर्वस्व, अंशियार, अकर्ण/अकर्न, अख्तियार, अख्तियार दुरूपयोग, अग्रहार, अग्राधिकार, अङ्गभङ्ग, अङ्गीकार, अडबड, अदल, अदालत, अञ्चल अदालत, अञ्चल न्यायाधीश, अडान, अड्काउ, अड्डा, अतिक्रमण, अत्याचार, अदालतको अवहेलना, अदालती कारवाई, अदालती बन्दोबस्त, अर्धकट्टी, अधिकरण, अधिकार, अधिकारक्षेत्र, अधिकार प्रत्यायोजन, अधिकारपृच्छा, अधिकारी, अधिकृत, अधिकृत वारीस, अधिग्रहण, अधिनियम, अधिवक्ता, अध्यागमन, अध्यादेश, अनाक्रमण, अनुगमन, अनुबन्ध, अनुमतिपत्र, अनुरोधपत्र, अनुसन्धान, अनुसूची, अन्तरिम आदेश, अन्तरिम संविधान, अन्तर्राष्ट्रिय अदालत, अन्तर्राष्ट्रिय कानून, अन्याय, अपचलन, अपराध, अपराधशास्त्र, अपवाद, अपहरण, अपील, अपुताली, अबन्डा, अभिकर्ता, अभियोग, अभियोगपत्र, अभियोजन, अभिलेख अदालत, अभिवक्ता, अमानत, अमिनी, अर्जी, अर्डर, अर्डर-सीट, अर्दली, अलिफास्या, अवहेलना, अवैध, अष्टलोह, असामी, आक्रमण, आक्रोश, आक्षेप, आखेटोपहार, आघात, आजीवन कैद, आत्मनिर्णयको अधिकार, आत्मरक्षा, आत्मरक्षाको अधिकार, आदेश, आदेशपत्र, आरोप, आवेदक, आवेदन, आवेश, आसय, आसय करणी, इकरारनामा, इच्छापत्र, इजलास, इजहार, इटाचपली, इतलायनामा, इति, इन्कार, इन्कारी, इन्साफ, इबी, ईख, उजुर, उजुरी, उत्पीडन, उपखण्ड, उपदफा, उपधारा, उपनियम, उपर, उल्टी, उल्लङ्घन, एकतर्फी फैसला, एकल इजलास, एकीन, ऐन, औंठा छाप, कचहरी, कजलिष्ट, कठघरा, कपाली, कपाली तमसुक, कबुलियत, कबुलियतनामा, कब्जा, करकाप, करणी, करार, करारनामा, कर्तव्य ज्यान, कर्तुत, कल्याणधन, कसूर, कागजात, कानून, कानूनविद्, कायलनामा, कारागार, कार्यविधि, कार्यादेश, कालकोठरी, किटानी, किनारा, कीर्ते, कुटपीट, केरकार, केश, केश फाराम, कैद, कैदखाना, कैदीगृह, कैदै, कोटलिङ्ग, कोर्ट, कोर्ट फी, खजाना, खानतलासी, खारेजी फैसला, खिचोला, खुला

इजलास, खून, खूनी, खोजतलास, खोट, खोटाचलन, गवाह, गवाही, गिरोह, गुहार, गोपनियताको हक, गोलघर, गौवध, घटना, घटनास्थल, घरेलु हिंसा, घा, चपरासी, चाकडी, चेतावनी, चैलकर, छानविन, छिनाफाना, छेकथुन, छोडपत्र, जखम, जज, जनाउ, जन्मकैद, जफत, जबरजस्ती, जमानत, जमानी, जरीवाना, जवाफदेही, जातक, जायजात, जारी, जालसाजी, जासूस, जाहेरी दरखास्त, जिकिर, जिरह, जेथा जमानी, जेल, जोरजुलूम, ज्यथा, ज्यानमारा, भगडा, भगडिया, भडप, भेल, भयालखाना, टाँचा, टाँस, टाँसपूर्जी, टिपोट, टिबुनल, ठगी, ठहर, ठिङ्गुरो, डकुमेन्ट, डकैत, डकैती, डाँका, डायर, डिट्ठा, डिसमिस फैसला, डोर, ढड्डा, ढाँचा, तजबीजी, ततिम्बा, तपसील, तमसुक, तरताकिता, तलाक, तलासी, तहसील, तहसीलदार, तातेल, तामेल, तामेलदार, तामेली, तायदाती, तारिख, तोक, त्रिकर, थमौती, थान, थुनछेक, थुना, थुनुवा, थुनुवा पूर्जी, थैली, दण्ड, दण्डित, दपोट, दफा, दफ्तर, दम्पती, दरखास्त, दरपीठ, दशौद, दसी, दस्तखत, दस्तावेज, दादै, दामासाही, दायरी, दुरूपयोग, दुर्घटना, दुष्कृति, दृष्टिबन्धक, देवानी, देश निकाला विरुद्धको हक, देहाय, दैया, दैयादार, दोष, दोषारोपण, दोषी, धनजमानी, धम्की, धरौटी, धारा, ध्यानाकर्षण, नकबजनी, नजीर, नसीहत, नाबालक, नालिस, निब्टारा, नियन्त्रण, नियम, नियमावली, निरीक्षण, निरूपण, निर्णय, निर्णयसार, निर्णयादेश, निर्णयधार, निर्देशन, निर्देशिका, निवारक नजरबन्द, निवेदक, निषेध, निषेधाज्ञा, निष्कर्ष, निसाफ, निस्सा, नेल, नोटिस, न्याय, न्यायकर्ता, न्यायपालिका, न्यायाधिकरण, न्यायाधीश, न्यायालय, पक्राउ, पक्राउ पूर्जी, पक्ष, पक्ष-विपक्ष, पञ्चकृति मोल, पञ्चखत, पञ्चपराध, पटके अपराधी, परमादेश, परामर्श, परिच्छेद, पर्चा, पहरेदार, पाचुके, पीडक, पीडित, पुनरावलोकन, पुनरावेदक, पुनरावेदन, पुर्पक्ष, पेटबोली, पेशी, पेशी तारेख, पैरवी, प्रकरण, प्रतिउत्तरपत्र, प्रतिपक्ष, प्रतिरक्षा, प्रतिलिपि, प्रतिलोम विवाह, प्रतिवाद, प्रतिवादी, प्रतिवेदन, प्रतिषेध, प्रत्यक्षदर्शी, प्रत्यायोजन, प्रत्यारोप, प्रमाण, प्रमाणको भार, प्रस्तावना, प्राकृतिक न्याय, प्राडन्याय, प्राणदण्ड, फतूर, फछ्यौट, फाँट, फाँटवाला, फाइल, फिराद, फी, फूल कोर्ट, फैसला, बकपत्र, बकस, बकसपत्र, बक्साउनी, बन्डापत्र, बन्द इजलास, बन्दी, बन्दी प्रत्यक्षीकरण, बयान, बरामद, बरामदी मुचुल्का, बलजफत, बलात्कार, बहस, बार एशोसियसन, बेञ्च, बैना, भर्पाई, भागबण्डा, भित्रिनी, भ्रष्टाचार, भ्रुणहत्या, मञ्जूरनामा, मतियार, मत्स्य न्याय, महान्यायाधिवक्ता, महाभियोग, महिला हिंसा, मानव बेचबिखन, मानहानी, माफिया, मिनाहा, मिलापत्र, मिसिल, मुआब्जा, मुचुल्का, मुद्दा, मुद्दा मामिला, मुद्दा सूची, मैथुन, मौलिक हक, म्याद, म्यादी पूर्जी, यकीन, यातना, यातना विरुद्धको हक, यौन अपराध, रद्द, रहजनी, राजीखुशी, राय, रायकिताब, राष्ट्रिय कानून, रिट, रिहाई, रुल, रेकर्ड, रोज, रोजनामचा, लाञ्छना, लाश, लिखत, लिखित जवाफ, लिखितम्, लुटपीट, ल्याप्चे, वकालत, वकालतनामा, वकिल, वतन, वन्दी, वारदात, वारिस, वारिसनामा, विचाराधीन, विबन्धन, वैतनिक वकिल, शनाखत, शिकायत, षडयन्त्र, संकट, संविधान, संविधानवाद, संशोधन, संहिताकरण, सकार, सकारनामा, सक्कल, सजाय, सम्बन्ध विच्छेद, सम्भोग, साक्षी, सेस्तेदार, सोधपुछ, हक,

हकदैया, हकसफा, हतकडी, हतियार, हद, हदबन्दी, हनन्, हरजाना/हर्जाना, हवाला, हस्तक्षेप, हस्ताक्षर, हाजिरजमानी, हाडनाता करणी, हातपात, हातहतियार, हार, हारगुहार, हिंसा, हिरासत, हूल, हैकम आदि ।

४.३.२. विशेषण पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस शोधकार्यमा विशेषण पदवर्गका आधारमा जम्मा ८६ ओटा शब्द सङ्कलन गरिएको छ, जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ—अख्तियारी, अग्राह्य, अग्रिम, अङ्गीकृत, अतितप्रभावी, अत्याचारी, अदालती, अदूरदर्शी, अधीन, अधीनस्थ, अनतिक्रम्य, अनियमित, अन्यायपूर्ण, अपराधी, अप्राकृतिक मैथुन, अबन्डा, अभियुक्त, अभियोक्ता, अर्धन्यायिक, अवाञ्छित, अवैध, आजन्म, आदेशात्मक, आधिकारिक, आपराधिक, ईमान-जमान, उजुरवाला, उत्पीडक, उत्पीडित, कसूरदार, कानुन व्यवसायी, कानुनी, कारणी, कैदी, खिलाफ, खोटा, गिरफ्तार, गैरकानुनी, घाइते, घातक, घोषित, चश्मदीद, च्यूत, छिनुवा, जघन्य, जाहेर, जिय जियै, भुट्टा, टुहुरो, तथ्य, दण्डनीय, दण्डित, द्रोही, नजरबन्द, नाजायज, नियन्त्रित, नियमबद्ध, निर्णायक, न्यायपूर्ण, न्यायिक, पदच्युत, फरार, फुकुवा, फौजदारी, बदर, बातिल, बाध्यात्मक, बीसौंद, भवितव्य, माननीय, मूलतबी, म्यादी, लाचार, विक्षिप्त, वैधानिक, शङ्कास्पद, षड्यन्त्रकारी, संकटकाल, संवैधानिक, साधक, साबित, स्वायत्त, हकदार, हत्यारा, हाजिर, हिस्सेदार ।

४.३.३. क्रियायोगी पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस शोधकार्यमा क्रियायोगी पदवर्गका आधारमा जम्मा १५ ओटा शब्द सङ्कलन गरिएको छ, जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ—जनही, ठहरै, रोहवर, हस्ते, गुजार्नु, जीउ मास्नु बेचनु, भगडिया भिकाउन, टिपाउनु, ठहर्न्याउन, थाम्न, दोहर्न्याउन, निखन्न, बकाउन, हडप्न, ठेकिनु ।

४.३.४. अव्यय पदवर्गका आधारमा कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस शोधकार्यमा अव्यय पदवर्गका आधारमा जम्मा १ ओटा शब्द सङ्कलन गरिएको छ, जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ—ऐजन ।

४.४. स्रोतका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण

स्रोत भनेको मुहान वा उद्गमस्थल हो । भाषामा शब्दहरु दुई स्रोतबाट आउँछन्, ती हुन्—जननी भाषा र अन्य भाषा । जननी भाषाबाट आएका शब्दलाई मौलिक शब्द भनिन्छ भने अन्य भाषाबाट आएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ । कानुनी भाषामा मौलिक शब्दलाई पनि दुई

भागमा वर्गीकरण गरिन्छ, ती हुन्— तत्सम शब्द र तद्भव शब्द । मूलतः स्रोतका आधारमा कानुनी शब्दलाई तत्सम, तद्भव र आगन्तुक गरी तीन भागमा विभाजन गरिन्छ । परिच्छेद तीनमा सङ्कलित कानुनी शब्दलाई स्रोतका आधारमा निम्नानुसार वर्गीकरण गरी राखिएको छ ।

४.४.१. तत्सम कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये २९१ शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्—अंश, अंशबन्डा, अंशसर्वस्व, अग्रहार, अग्राधिकार, अग्राह्य, अग्रिम, अङ्गभङ्ग, अङ्गीकार, अङ्गीकृत, अञ्चल अदालत, अञ्चल न्यायाधीश, अड्डा, अतिक्रमण, अतितप्रभावी, अत्याचार, अत्याचारी, अदूरदर्शी, अर्धकट्टी, अधिकरण, अधिकार, अधिकारक्षेत्र, अधिकार प्रत्यायोजन, अधिकारपृच्छा, अधिकारी, अधिकृत, अधिग्रहण, अधिनियम, अधिवक्ता, अधीन, अधीनस्थ, अध्यागमन, अध्यादेश, अनाक्रमण, अनियमित, अनुगमन, अनुबन्ध, अनुमतिपत्र, अनुरोधपत्र, अनुसन्धान, अनुसूची, अन्तरिम आदेश, अन्तरिम संविधान, अन्याय, अन्यायपूर्ण, अपचलन, अपराध, अपराधशास्त्र, अपराधी, अपवाद, अपहरण, अपुताली, अप्राकृतिक मैथुन, अबन्डा, अभिकर्ता, अभियुक्त, अभियोग, अभियोगपत्र, अभियोजन, अभियोक्ता, अभिलेख अदालत, अभिवक्ता, अर्धन्यायिक, अवहेलना, अवाञ्छित, अवैध, आक्रमण, आक्रोश, आक्षेप, आखेटोपहार, आघात, आजन्म, आजीवन कैद, आत्मनिर्णयको अधिकार, आत्मरक्षा, आदेश, आदेशपत्र, आदेशात्मक, आधिकारिक, अपराधिक, आरोप, आवेदक, आवेदन, आवेश, आसय, इच्छापत्र, इति, ईख, ईमान-जमान, उत्पीडक, उत्पीडन, उत्पीडित, उपखण्ड, उपदफा, उपधारा, उपनियम, उपर, उल्लङ्घन, कठघरा, कपाली, कपाली तमसुक, करकाप, करणी, कर्तव्य ज्यान, कर्तुत, कल्याणधन, कानुनविद्, कानुन व्यवसायी, कारणी, कारागार, कार्यविधि, कार्यादेश, कालकोठरी, कीर्ते, कुटपीट, कोटलिङ्ग, खोट, गुहार, गोपनियताको हक, गोलघर, गौवध, घटना, घटनास्थल, घरेलु हिंसा, घातक, घोषित, चाकडी, चेतावनी, चैलकर, च्यूत, छोडपत्र, जघन्य, जन्मकैद, जातक, जारी, जीउ मास्नु बेच्नु, झडप, डिट्टा, डोर, ढाँचा, तथ्य, त्रिकर, दण्ड, दण्डनीय, दण्डित, दम्पती, दशौंद, दसी, दामासाही, दुरूपयोग, दुर्घटना, दुष्कृति, दृष्टिबन्धक, दोष, दोषारोपण, दोषी, द्रोही, धनजमानी, धम्की, धारा, ध्यानाकर्षण, नाबालक, नियन्त्रित, नियम, नियमबद्ध, नियमावली, निरीक्षण, निरूपण, निर्णय, निर्णयसार, निर्णयादेश, निर्णायक, निर्णयधार, निर्देशन, निर्देशिका, निर्दोष, निवारक नजरबन्द, निवेदक, निषेध, निषेधाज्ञा, निष्कर्ष, न्याय, न्यायकर्ता, न्यायपालिका, न्यायपूर्ण, न्यायाधिकरण, न्यायाधीश, न्यायालय, न्यायिक, पक्राउ, पक्राउ पूर्जा, पक्ष, पक्ष-विपक्ष, पञ्चकृति मोल, पञ्चखत, पञ्चपराध, पदच्यूत, परमादेश, परामर्श, परिच्छेद, पहरेदार, पीडक, पीडित, पुनरावलोकन, पुनरावेदक, पुनरावेदन, पुर्पक्ष, प्रकरण, प्रतिउत्तरपत्र, प्रतिपक्ष, प्रतिरक्षा, प्रतिलिपि, प्रतिलोम विवाह, प्रतिवाद, प्रतिवादी, प्रतिवेदन, प्रतिषेध, प्रत्यक्षदर्शी, प्रत्यायोजन, प्रत्यारोप, प्रमाण, प्रमाणको भार, प्रस्तावना, प्राकृतिक न्याय, प्राडन्याय, प्राणदण्ड,

बकपत्र, बन्डापत्र, बन्द इजलास, बन्दी, बन्दी प्रत्यक्षीकरण, बलात्कार, बाध्यात्मक, बीसौंद, भर्पाई, भवितव्य, भागबण्डा, भ्रष्टाचार, भ्रुणहत्या, मतियार, मत्स्य न्याय, महान्यायाधिवक्ता, महाभियोग, महिला हिंसा, माननीय, मानव बेचबिखन, मानहानी, मिलापत्र, मैथुन, मौलिक हक, यातना, यौन अपराध, राष्ट्रिय कानुन, लाञ्छना, लिखत, लिखित जवाफ, लिखितम्, वन्दी, विक्षिप्त, विचाराधीन, विबन्धन, वैतनिक वकिल, वैधानिक, शङ्कास्पद, षडयन्त्र, षडयन्त्रकारी, संकट, संकटकाल, संविधान, संविधानवाद, संवैधानिक, संशोधन, संहिताकरण, सकार, सम्बन्ध विच्छेद, सम्भोग, साक्षी, साधक, स्वायत्त, हतकडी, हत्यारा, हनन्, हस्तक्षेप, हस्ताक्षर, हस्ते, हाडनाता करणी, हातहतियार, हार, हिंसा, हूल आदि ।

४.४.२. तद्भव कानुनी शब्दको वर्गीकरण

संस्कृतबाट रुप फेरि प्राकृत तथा अपभ्रंश हुँदै नेपालीमा आएका शब्दहरु यस वर्गमा पर्दछन् । यसमा जम्मा ७० ओटा शब्द सङ्कलन गरिएको छ, जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ—अंशियार, अडान अड्काउ, इटाचपली, इबी, उल्टी, औंठा छाप, कचहरी, किटानी, केरकार, खिचोला, खोजतलास, खोटा, खोटाचलन, घाइते, घा, छानविन, छिनाफाना, छिनुवा, जनाउ, जिय जियै, जेथा जमानी, ज्यथा, ज्यानमारा, भगडा, भगडिया, भगडिया भिकाउनु, भुट्टा, भेल, टाँचा, टाँस, टाँसपूर्जी, टिपाउनु, टिपोट, टुहुरो, ठगी, ठहर, ठहरै, ठह्याउनु, ठिङ्गुरो, ढड्डा, थमौती, थान, थाम्न, थुनछेक, थुना, थुनुवा, थुनुवा पूर्जी, थैली, दपोट, दोहर्याउनु, धरौटी, निखन्न, निब्टारा, नियन्त्रण, पटके अपराधी, पेटबोली, फाँट, फाँटवाला, फुकुवा, बकाउनु, बैना, भित्रिनी, लुटपीट, ल्याप्चे, सकारनामा, सोधपुछ, हडप्न, हतियार, हातपात आदि ।

४.४.३. आगन्तुक कानुनी शब्दको वर्गीकरण

जननी भाषा संस्कृत बाहेक अन्य भाषाका स्रोतबाट आएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ । यसलाई दुई भागमा विभाजन गरी वर्गीकरण गरिएको छ, ती हुन्— स्वदेशी आगन्तुक शब्द र विदेशी आगन्तुक शब्द ।

४.४.३.१. स्वदेशी भाषाका आगन्तुक कानुनी शब्द

संस्कृत भाषा बाहेक आफ्नै राष्ट्रमा बोलिने अन्य भाषाभाषीका शब्दलाई स्वदेशी आगन्तुक शब्द भनिन्छ, जसलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

नेवारी भाषाका कानुनी शब्द

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये २ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्—अष्टलोह, पाचुके ।

४.४.३.२. विदेशी भाषाका आगन्तुक कानुनी शब्द

आफ्नो राष्ट्रका बोलिने भाषा बाहेक विदेशी राष्ट्रबाट आएका अन्य भाषाभाषीका शब्द यस वर्गमा पर्दछन्, जसलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

अरबी भाषाका कानुनी शब्द

अरबी भाषालाई आगन्तुक स्रोतमा राखिएको छ । यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये १३५ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्— अकर्ण/अकर्न, अख्तियार, अख्तियारी, अडबड, अदल, अदालत, अदालतको अवहेलना, अदालती, अदालती बन्दोबस्त, अमानत, अमिनी, अर्जी, अलिफार्या, असामी, इकरारनामा, इजलास, इजहार, इतलायनामा, इन्कार, इन्कारी, इन्साफ, उजुर, उजुरवाला, उजुरी, एकीन, ऐजन, ऐन, कजलिष्ट, कबुलियत, कबुलियतनामा, कब्जा, करार, करारनामा, कसूर, कसूरदार, कानुन, कानुनी, कायलनामा, कैद, कैदखाना, कैदी, कैदीगृह, कैदै, खजाना खारेजी फैसला, खिलाफ, गिरोह, गैरकानुनी, जनही, जफत, जमानत, जमानी, जवाफदेही, जालसाजी, जाहेर, जाहेरी दरखास्त, जिकिर, जोरजुलूम, भ्यालखाना, ठेकिनु, डायर, तजबीजी, ततिम्बा, तपसील, तमसुक, तरताकिता, तलाक, तहसील, तहसीलदार, तातेल, तामेल, तामेलदार, तामेली, तायदाती, तोक, दफा, दस्तावेज, दायरी, देहाय, दैया, दैयादार, नकबजनी, नजरबन्द, नजीर, नसीहत, नाजायज, निसाफ, फतूर, फरार, फछ्यौट, फैसला, फौजदारी, बयान, बलजफत, बहस, बातिल, मञ्जूरनामा, माफिया, मिनाहा, मिसिल, मुआब्जा, मुद्दा, मुद्दा मामिला, मुद्दा सूची, मूलतबी, म्याद, म्यादी, यकीन, रद्द, राजीखुशी, लचार, वकालत, वकालतनामा, वकिल, वतन, वारदात, वारिस, वारिसनामा, शिकायत, सक्कल, साबित, हक, हकदार, हकदैया, हकसफा, हद, हदबन्दी, हरजाना/हर्जाना, हवाला, हाजिर, हाजिरजमानी, हिरासत, हिस्सेदार, हैकम ।

फारसी भाषाका कानुनी शब्द

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये ५२ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्— कागजात, किनारा, खानतलासी, खून, खूनी, गवाह, गवाही, गिरफ्तार, गुजार्नु, चपरासी, चश्मदीद, जखम, जबरजस्ती, जरीवाना, जायजात, जासूस, जिरह, डकैत, डकैती, डाँका, तारिख, दफ्तर, दरखास्त, दरपीठ, दस्तखत, दादै, देवानी, नालिस, निस्सा, पर्चा, पेशी, पैरवी, फिराद, बकस, बकसपत्र, बक्साउनी, बदर, बरामद, बरामदी मुचुल्का, रहजनी, राय, रायकिताब, रिहाई, रोज, रोजनामचा, रोहबर, लाश, शनाखत, सजाय, सेस्तेदार, हारगुहार ।

तुर्की भाषाका कानुनी शब्द

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये २ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्— तलासी, मुचुल्का ।

स्रोत नखुलेका कानुनी शब्द

यसमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये १४ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्—अंश दपोट, अख्तियार दुरूपयोग, अदालती कारवाई, अधिकृत वारीस, अन्तर्राष्ट्रिय अदालत, अन्तर्राष्ट्रिय कानून, आत्मरक्षाको अधिकार, आसय करणी, एकतर्फी फैसला, एकल इजलास, छेकथुन, देश निकाला विरुद्धको हक, पेशी तारेख, यातना विरुद्धको हक ।

४.५. प्रयोगका आधारमा सङ्कलित कानुनी शब्दको वर्गीकरण

प्रयोगका आधारमा कानुनी शब्दलाई दुई भागमा वर्गीकरण गरिन्छ— देवानी कानुनी शब्द र फौजदारी कानुनी शब्द । देवानी मुद्दामा प्रयोग हुने शब्दलाई देवानी शब्द भनिन्छ भने फौजदारी मुद्दामा प्रयोग हुने शब्दलाई फौजदारी कानुनी शब्द भनिन्छ । देवानी मुद्दाले व्यक्तिको अधिकार स्थापित गराउदछ भने फौजदारी मुद्दाले अपराधीलाई दण्ड दिने कामगर्दछ ।

४.५.१. देवानी कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये ५० ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्— अंश, अंश दपोट, अंशबन्डा, अंशसर्वस्व, अंशियार, अङ्गीकार, अङ्गीकृत, अनुमतिपत्र, अपुताली, अबन्डा, अष्टलोह, असामी, इच्छापत्र, कल्याणधन, खजाना, खिचोला, जमानत, जमानी, जालसाजी, जेथा जमानी, ज्यथा, तमसुक, तायदाती, तारिख, थैली, दपोट, दशौंद, दामासाही, दृष्टिबन्धक, देवानी, दैया, दैयादार, धनजमानी, धरौटी, पञ्चकृति मोल, बकस, बकसपत्र, बक्साउनी, बन्डापत्र, बीसौंद, बैना, भागबण्डा, मिनाहा, मिलापत्र, मुआब्जा, हक, हकदार, हकदैया, हकसफा, हडप्न, हिस्सेदार आदि ।

४.५.२. फौजदारी कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये १२७ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्— अख्तियार दुरूपयोग, अङ्गभङ्ग, अतिक्रमण, अत्याचार, अत्याचारी, अनतिक्रम्य, अनाक्रमण, अपराध, अपराधशास्त्र, अपराधी, अपहरण, अप्राकृतिक मैथुन, अभियुक्त, अभियोग, अभियोगपत्र, अभियोजन, अवहेलना, अवैध, आक्रमण, आक्रोश, आक्षेप, आखेटोपहार, आघात, आजीवन कैद, आत्मरक्षा, आत्मरक्षाको अधिकार, आपराधिक, आरोप, आसय करणी, उत्पीडक, उत्पीडन, उत्पीडित, कपाली, कपाली तमसुक, करणी, कर्तव्य ज्यान, कसूर, कसूरदार, कीर्ते, कुटपीट, केरकार, केश, केश फाराम, खानतलासी, खून, खूनी, खोटाचलन, गिरफ्तार, गिरोह, गौवध, घटना, घटनास्थल, घरेलु हिंसा, घाइते, घा, घातक, जखम, जघन्य, जन्मकैद, जबरजस्ती, जालसाजी, जासूस, जाहेर, जाहेरी दरखास्त, जीउ मास्नु बेच्नु, जोरजुलूम, ज्यानमारा, भडप, ठहरै,

डकैत, डकैती, डाँका, तलाक, थुना, थुनुवा, थुनुवा पूर्जा, दण्ड, दण्डनीय, दसी, दोष, दोषारोपण, दोषी, द्रोही, धम्की, नकबजनी, पक्राउ, पक्राउ पूर्जा, पञ्चखत, पञ्चपराध, पाचुके, पीडक, पीडित, पुर्पक्ष, प्राणदण्ड, फरार, फिराद, फौजदारी, बन्द इजलास, बन्दी, बन्दी प्रत्यक्षीकरण, बलजफत, बलात्कार, भ्रष्टाचार, भ्रुणहत्या, महाभियोग, महिला हिंसा, मानव बेचबिखन, यातना, यातना विरुद्धको हक, यौन अपराध, रहजनी, लाश, लुटपीट, वन्दी, वारदात, शङ्कास्पद, शनाखत, षड्यन्त्र, षड्यन्त्रकारी, सजाय, सम्बन्ध विच्छेद, हतकडी, हतियार, हत्यारा, हाडनाता करणी, हातपात, हातहतियार, हिंसा आदि ।

४.५.३. अन्य कानुनी शब्दको वर्गीकरण

यस आधारमा जम्मा ५८९ सङ्कलित शब्द मध्ये ४९२ ओटा शब्द रहेका छन्, जो निम्न बमोजिम छन्— अकर्ण/अकर्न, अख्तियार, अख्तियारी, अग्रहार, अग्राधिकार, अग्राह्य, अग्रिम, अडबड, अदल, अदालत, अञ्चल अदालत, अञ्चल न्यायाधीश, अडान, अड्काउ, अड्डा, अतितप्रभावी, अदालतको अवहेलना, अदालती, अदालती कारवाई, अदालती बन्दोबस्त, अदूरदर्शी, अर्धकट्टी, अधिकरण, अधिकार, अधिकारक्षेत्र, अधिकार प्रत्यायोजन, अधिकारपृच्छा, अधिकारी, अधिकृत, अधिकृत वारीस, अधिग्रहण, अधिनियम, अधिवक्ता, अधीन, अधीनस्थ, अध्यागमन, अध्यादेश, अनतिक्रम्य, अनाक्रमण, अनियमित, अनुगमन, अनुबन्ध, अनुरोधपत्र, अनुसन्धान, अनुसूची, अन्तरिम आदेश, अन्तरिम संविधान, अन्तर्राष्ट्रिय अदालत, अन्तर्राष्ट्रिय कानुन, अन्याय, अन्यायपूर्ण, अपचलन, अपवाद, अपील, अभिकर्ता, अभियोक्ता, अभिलेख अदालत, अभिवक्ता, अमानत, अमिनी, अर्जी, अर्डर, अर्डर-सीट, अर्दली, अर्धन्यायिक, अलिफार्या, अवाञ्छित, आजन्म, आत्मनिर्णयको अधिकार, आदेश, आदेशपत्र, आदेशात्मक, आधिकारिक, आवेदक, आवेदन, आवेश, आसय, इकरारनामा, इजलास, इजहार, इटाचपली, इतलायनामा, इति, इन्कार, इन्कारी, इन्साफ, इबी, ईख, ईमान-जमान, उजुर, उजुरवाला, उजुरी, उपखण्ड, उपदफा, उपधारा, उपनियम, उपर, उल्टी, उल्लङ्घन, एकतर्फी फैसला, एकल इजलास, एकीन, ऐजन, ऐन, औंठा छाप, कचहरी, कजलिष्ट, कठघरा, कबुलियत, कबुलियतनामा, कब्जा, करकाप, करार, करारनामा, कर्तुत, कागजात, कानुन, कानुनविद्, कानुन व्यवसायी, कानुनी, कायलनामा, कारणी, कारागार, कार्यविधि, कार्यादेश, कालकोठरी, किटानी, किनारा, कैद, कैदखाना, कैदी, कैदीगृह, कैदै, कोटलिङ्ग, कोर्ट, कोर्ट फी, खारेजी फैसला, खिलाफ, खुला इजलास, खोजतलास, खोट, खोटा, गवाह, गवाही, गुजार्नु, गुहार, गैरकानुनी, गोपनियताको हक, गोलघर, घोषित, चपरासी, चशमदीद, चाकडी, चेतावनी, चैलकर, च्यूत, छानविन, छिनाफाना, छिनुवा, छेकथुन, छोडपत्र, जज, जनही, जनाउ, जफत, जरीवाना, जवाफदेही, जातक, जायजात, जारी, जिकिर, जिय जियै, जिरह, जेल, भगडा, भगडिया, भगडिया भिकाउनु, भुट्टा, भेल, भ्यालखाना, टाँचा, टाँस, टाँसपूर्जा, टिपाउनु, टिपोट, टुहुरो, टिबुनल, ठगी, ठहर, ठह्याउनु,

ठिङ्गुरो, ठेकिनु, डकुमेन्ट, डायर, डिट्ठा, डिसमिस फैसला, डोर, ढड्डा, ढाँचा, तजबीजी, ततिम्बा, तथ्य, तपसील, तरताकिता, तलासी, तहसील, तहसीलदार, तातेल, तामेल, तामेलदार, तामेली, तोक, त्रिकर, थमौती, थान, थाम्न, थुनछेक, दण्डित, दफा, दफ्तर, दम्पती, दरखास्त, दरपीठ, दस्तखत, दस्तावेज, दादै, दायरी, दुरूपयोग, दुर्घटना, दुष्कृति, देश निकाला विरुद्धको हक, देहाय, दोहऱ्याउनु, धारा, ध्यानाकर्षण, नजरबन्द, नजीर, नसीहत, नाजायज, नाबालक, नालिस, निखन्न, निब्टारा, नियन्त्रण, नियन्त्रित, नियम, नियमबद्ध, नियमावली, निरीक्षण, निरूपण, निर्णय, निर्णयसार, निर्णयादेश, निर्णायक, निर्णयधार, निर्देशन, निर्देशिका, निर्दोष, निवारक नजरबन्द, निवेदक, निषेध, निषेधाज्ञा, निष्कर्ष, निसाफ, निस्सा, नेल, नोटिस, न्याय, न्यायकर्ता, न्यायपालिका, न्यायपूर्ण, न्यायाधिकरण, न्यायाधीश, न्यायालय, न्यायिक, पक्ष, पक्ष-विपक्ष, पटके अपराधी, पदच्युत, परमादेश, परामर्श, परिच्छेद, पर्चा, पहरेदार, पुनरावलोकन, पुनरावेदक, पुनरावेदन, पेटबोली, पेशी, पेशी तारेख, पैरवी, प्रकरण, प्रतिउत्तरपत्र, प्रतिपक्ष, प्रतिरक्षा, प्रतिलिपि, प्रतिलोम विवाह, प्रतिवाद, प्रतिवादी, प्रतिवेदन, प्रतिषेध, प्रत्यक्षदर्शी, प्रत्यायोजन, प्रत्यारोप, प्रमाण, प्रमाणको भार, प्रस्तावना, प्राकृतिक न्याय, प्राडन्याय, फतूर, फछ्छ्यौट, फाँट, फाँटवाला, फाइल, फी, फुकुवा, फूल कोर्ट, फैसला, बकपत्र, बकाउन, बदर, बयान, बरामद, बरामदी मुचुल्का, बहस, बातिल, बाध्यात्मक, बार एशोसियसन, बेञ्च, भर्पाई, भवितव्य, भित्रिनी, मञ्जूरनामा, मतियार, मत्स्य न्याय, महान्यायाधिवक्ता, माननीय, मानहानी, माफिया, मिसिल, मुचुल्का, मुद्दा, मुद्दा मामिला, मुद्दा सूची, मूलतबी, मैथुन, मौलिक हक, म्याद, म्यादी, म्यादी पूर्जा, यकीन, रद्द, राजीखुशी, राय, रायकिताब, राष्ट्रिय कानुन, रिट, रिहाई, रूल, रेकर्ड, रोज, रोजनामचा, रोहबर, लचार, लाञ्छना, लिखत, लिखित जवाफ, लिखितम्, ल्याप्चे, वकालत, वकालतनामा, वकिल, वतन, वारिस, वारिसनामा, विक्षिप्त, विचाराधीन, विबन्धन, वैतनिक वकिल, वैधानिक, शिकायत, संकट, संकटकाल, संविधान, संविधानवाद, संवैधानिक, संशोधन, संहिताकरण, सकार, सकारनामा, सक्कल, सम्भोग, साक्षी, साधक, साबित, स्रेस्तेदार, स्वायत्त, सोधपुछ, हद, हदबन्दी, हनन्, हरजाना/हर्जाना, हवाला, हस्तक्षेप, हस्ताक्षर, हस्ते, हाजिर, हाजिरजमानी, हार, हारगुहार, हिरासत, हूल, हैकम आदि ।

परिच्छेद पाँच

सारांश तथानिष्कर्ष

५.१. सारांश

प्रस्तुत शोधपत्रको परिच्छेद एकमा शोधपरिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदमा विषय परिचय, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य, महत्व र उपयोगिता, शोधकार्यको सीमाङ्कन, शोधसामग्री सङ्कलन विधि, शोधविधि, शोधको रूपरेखा आदि रहेका छन् ।

परिच्छेद दुईमा पारिभाषिक शब्दको परिचय दिँदै विभिन्न विद्वान्हरूले दिएको परिभाषालाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदमा पारिभाषिक शब्दलाई व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको परिच्छेद तीनमा कानुनी नेपाली शब्दको सङ्कलन गरी तिनलाई वर्णानुक्रममा राखी, तिनको अर्थ तथा परिभाषा समेत प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदमा जम्मा ५८९ शब्द सङ्कलन गरिएको छ ।

सङ्कलित कानुनी शब्दहरूलाई परिच्छेद चारमा व्युत्पादन, कार्य, स्रोत र प्रयोगका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

५.२. निष्कर्ष

पारिभाषिक शब्द विशेष क्षेत्रमा एउटा अर्थ दिने र अरू क्षेत्रमा अर्को अर्थ दिने खालका हुन्छन् । कानूनका क्षेत्रमा पनि पारिभाषिक शब्दको प्रयोग हुन्छ । यसबाट यथेष्ट कानुनी भाषा एकार्थक, बोधगम्य र सरल हुन्छ । ऐन नियमको तर्जुमा गर्दा, न्यायिक मस्यौदा गरिएको वा लेखिएको कानूनको बेहोरालाई जनसाधारणले बुझ्नेगरी सरल, सहज बनाई न्याय र कानूनकासेवाग्राही/सेवाप्रदायकहरूको लेखनशैली एवं कार्यसम्पादन सम्बन्धी क्रियाकलापलाई स्तरीयता कायम राख्न सहयोग पुग्दछ ।

यस शोधकार्यमा कानूनका क्षेत्रमा प्रयुक्त हुने पारिभाषिक शब्दहरू जम्मा ५८९ रहेका छन् । ती सङ्कलित शब्द मध्ये व्युत्पादनका आधारमा अव्युत्पन्न शब्द ९३, व्युत्पन्न शब्द ३०२, स्रोत नखुलेका शब्द १९४ रहेका छन् । कार्यका आधारमा नाम पदवर्ग ४८७, विशेषण ८६, अव्यय १, क्रियायोगी १५ रहेका छन् । स्रोतका आधारमा तत्समका २९१, तद्भवका ७० शब्द, स्वदेशी आगन्तुक शब्द २ ओटा, विदेशी आगन्तुक शब्द अन्तर्गत अरबी १३५, फारसी ५२, अंग्रेजी २३, तुर्की २ र स्रोत नखुलेका १४ रहेका छन् । प्रयोगका आधारमा देवानी शब्द ५०, फौजदारी शब्द १२७ र अन्य शब्द ४१२ रहेका छन् ।

यसरी यस शोधकार्यमा कानूनका क्षेत्रमा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दहरू पत्ता लगाई तिनलाई विभिन्न आधारमा पहिचान गरी तिनको अर्थ तथा परिभाषा समेत पत्ता लगाउने काम भएको छ। सङ्कलित शब्दलाई वर्णानुक्रममा राखिएको छ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- अधिकारी, जगन्नाथ रघिमिरे शरद (२०५९), वातावरणीय न्याय शब्दावली, काठमाडौं : मार्टिन चौतारी ।
- उपाध्याय, यदुनन्दन(२०७०), कानुनी नेपाली, काठमाडौं : नारायण प्रसाद ढकाल, काठमाडौं ।
- ओम्हा, मणिराम(२०६६), नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा प्रयुक्त पारिभाषिक शब्दहरूको अध्ययन (अप्रकाशित) स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर क्याम्पस, विराटनगर ।
- कानुनी नेपाली भाषा लेखन सहयोग सामाग्री(२०७१), काठमाडौं: सर्वोच्च अदालत ।
- घिमिरे, गोविन्द(२०६७), प्रयोजनपरक नेपाली, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- घिमिरे, गोविन्द(२०६८), कानुनी नेपाली भाषा, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- चौधरी, देसाइ सुगनचन्द्र र चौधरी, देसाइ प्रविन कुमार (सन् २०१०), विधि शब्दावली, नयाँदिल्ली: युनिभर्सल ल पब्लिसिड ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०५९), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : एम.के. प्रकाशन ।
- नेपाल, दुर्गाप्रसाद(२०५६), नेपाली व्याकरण: पारिभाषिक शब्दावली(अप्रकाशित) स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- न्यौपाने, कृष्णप्रसाद(२०५१), व्याकरण कुसुम, काठमाडौं : हिंसी अफसेट प्रेस ।
- पराजुली, कृष्णप्रसाद(२०६१), राम्रो रचना मीठो नेपाली (पच्चीसौं संस्करण), काठमाडौं : सहयोगी प्रेस ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (सम्पा.)(२०४०), नेपाली बृहत् शब्दकोश, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- भट्टराय, चूडानाथ(२०३०), विशेषार्थ सिद्धि, काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।
- भण्डारी, पारसमणि(२०६०), प्राथमिक तह कक्षा १-३ का विद्यार्थीहरूको आधारभूत नेपाली शब्दभण्डारको निरूपण(अप्रकाशित) विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- भुसाल, केशव(२०६५) भाषा शिक्षणमा प्रचलित पारिभाषिक शब्दावलीको अध्ययन(अप्रकाशित) स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- शर्मा, वसन्तकुमार नेपाल (सम्पा.)(२०५८), नेपाली शब्दसागर, काठमाडौं : भाभा पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, मोहनराज(२०५३), शब्दरचना र वर्णविन्यास: वाक्यतत्त्व अभिव्यक्ति र पाठहरू, काठमाडौं : नवीन प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज र लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद (२०५२),शोधविधि, काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।

श्रेष्ठ, शङ्करकुमार(२०६९),नेपाली कानुनी शब्दकोश,काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन ।

सुवेदी, लालनाथ र शर्मा, हरिप्रसाद (२०४१),नेपाली वर्णविन्यास,काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।